

Hraniční region Ralsko: Nové poznatky ke středověkému osídlení oblasti na severu Čech

Vladimír Peša – Petr Jenč

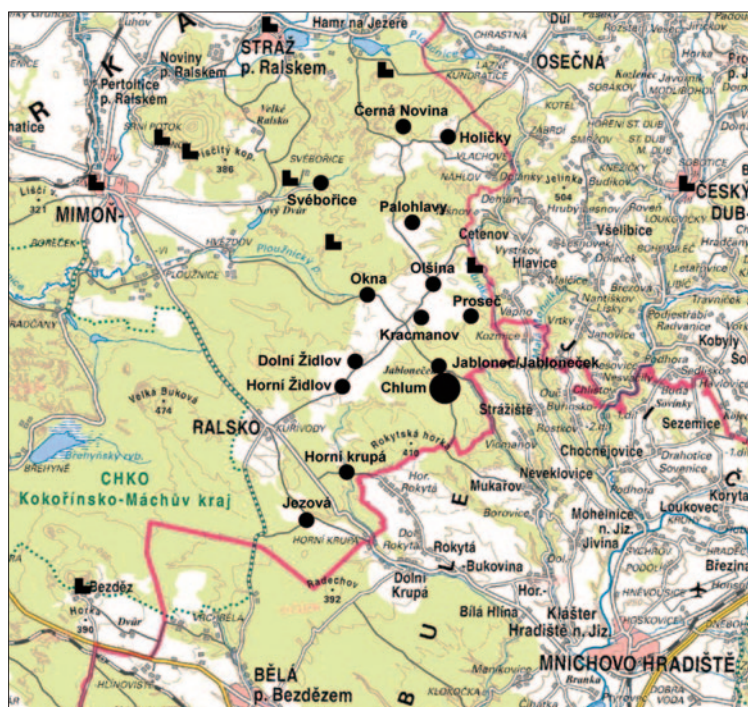
1. MÍSTO V HISTORICKÉ KRAJINĚ

Oblast zájmu tohoto příspěvku je zhruba vymezena městy Mimoň na západě (okr. Česká Lípa), Český Dub na východě (okr. Liberec) a Mnichovo Hradiště na jihovýchodě (okr. Mladá Boleslav). Větší díl z tohoto území je přinejmenším od 19. století administrativně i historicky spojen s Mimoňskem a všechny popisované lokality také leží na území okresu Česká Lípa. Původně bezejmenná oblast na rozhraní novověkých panství, později správních jednotek a zároveň na německé straně česko-německého jazykového rozmezí dostala v polovině 20. století pojmenování „Ralsko“, podle nepřehlédnutelné krajinné dominanty s hradem pánů z Vartenberka. Pojmenování území příslušelo vojenskému výcvikovému újezdu, zřízenému v roce 1946, který postupně zasáhl území o rozloze 250 km². Vojenský výcvikový prostor byl zrušen vládou ČSFR k 31. 12. 1991. Život se do této oblasti až na výjimky nevrátil – většina zaniklých sídelních struktur ve východní části území je od r. 2000 součástí Obory Židlov. Pouze okrajové části jsou zemědělsky obdělávané a v uplynulých letech se také staly předmětem fotovoltaického podnikání, což přineslo ojedinělou možnost archeologického poznávání této půlstoletí spící krajiny.

Přírodní podmínky pro osídlení udává vyvýšená planina s podložím pískovců jizerského souvrství středního až svrchního turonu ve výšce 350–400 m n. m. (Geologická mapa ČR, list 03-31 Mimoň), která je prameništěm místních vodotečí a rozvodím Ploučnice a levostranných přítoků Jizery. Sídelní jednotky převážně vrcholně středověkého založení se proto soustřeďovaly podél těchto toků (Hvězdov, Svěbořice, Okna, Jablonec u Mimoně, Krupá Horní a Dolní). Vesnice na rozvodí však nezřídka trpěly nedostatkem vody, čemuž odpovídají zbytky zděných vodních jímek, existence tzv. nebeských rybníků nebo jak nám referují vlastivědné zprávy ze 30. let 20. století (zejména Židlov). Nakonec i v případě bývalého královského města Kuřívody (Hühnerwasser), které má vodní tematiku v samotném českém i německém názvu, se omezené zdroje vody na jeho retardovaném rozvoji nejspíše významně podílely.

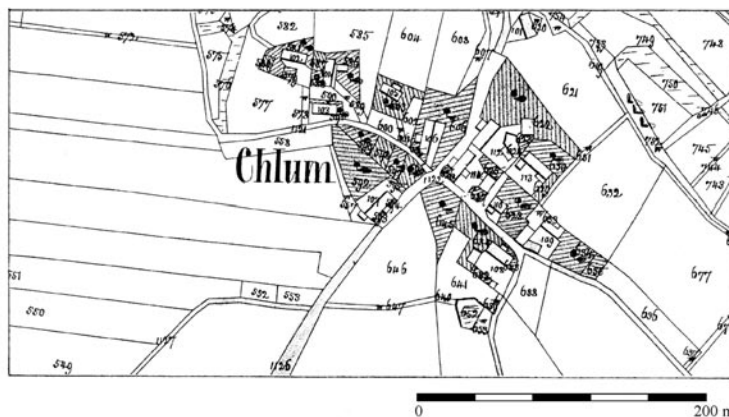
Obr. 1. Lokalita Jabloneček-Chlum a oblast „Ralsko“ (okr. Česká Lípa) s vynesním osad zaniklých po roce 1950 a panských sídel před rokem 1300. Grafika V. Novák. Vlevo: poloha mapového výseku na mapě Čech.

ček 1997), další medievalistické bádání se zaměřovalo už pouze na hrady (souhrnně Gabriel – Panáček 2000) a v poslední publikaci na region Mímoňska prakticky rezignovalo (Gabriel 2012).

Předložený příspěvek si klade za cíl zpřístupnit nové archeologické prameny k dějinám nejstaršího středověkého osídlení oblasti, které pocházejí z povrchových sběrů P. Jenče a V. Peši v uplynulých 20 letech, z revize starých sbírkových fondů a především ze záchranného výzkumu na bývalém katastru zaniklé obce Jablonec u Mimoně (dnes Jabloneček) v r. 2010. V celkovém přehledu byly popularizační formou představeny v publikaci k dějinám Mimoně, kde jsou shrnuty i mladší středověké nálezy, ovšem s výjimkou tehdy ještě nezpracovaného výzkumu v Jablonečku (Peša 2012). V případě všech lokalit se jedná o dnes zaniklé vesnice, jejichž zrušené katastry jsou začleněny do administrativní jednotky Město Ralsko (obr. 1). Názvy zaniklých sídel však dosud přetrvávají na mapách i v obecném povědomí a jsou i součástí archeologické databáze ADC, je tedy na místě s nimi pracovat i nadále. Druhá část příspěvku představuje zajímavý soubor keramiky z objektu pozdně středověkého stáří rovněž z katastru Jabloneček a její vztah k distribučním oblastem Českolipska a středního Pojizeří.

Obr. 3. Chlum u Jablonce (Jablonečku) na mapě stabilního katastru z r. 1843.

Obr. 4. Chlum u Jablonce (Jabloneček) – letecký snímek relikvů zástavby na leteckém snímku z července 1946.

2. ZÁCHRANNÝ ARCHEOLOGICKÝ VÝZKUM V CHLUMU U JABLONCE (K. Ú. JABLONEČEK)

Zaniklá osada Jablonec se rozkládala v úzkém údolí Mukařovského potoka na jihovýchodním okraji Ralska a prakticky sousedila s menší sídelní jednotkou Chlum na plošině nad údolím v nadmořské výšce 345–360 m (obr. 2 a 3). Prostor osady Chlum byl v době existence vojenského zboru zčásti zdevastován výstavbou raketových hangárů a v roce 2010 byl opět zplanýrován a kompletně zastavěn velkokapacitní solární elektrárnou, přičemž zanikly poslední relikty bývalé vesnice při okraji plošiny (obr. 4).

První archeologické nálezy z Chlumu byly získány již v r. 1999 z liniového výkopu a naznačovaly dlouhodobé osídlení polohy od 13. století až do novověku (Peša 2007, 173–174). Záchranný archeologický výzkum Vlastivědného muzea a galerie v České Lípě (dále jen VMG) v roce 2010, vedený P. Jenčem, zdokumentoval síť sond několik objektů (obr. 5), z nichž dva poskytly významné soubory keramiky – v prvním případě hrnčiny horizontu VS 1 charakteristickou pro střední Pojizeří (sonda 3/2010) a ve druhém případě keramiku vrcholného až pozdního středověku (sonda 11/2010).

SONDA 1/2010

Prostor narušený pohybem těžké techniky, pouze povrchový sběr bez náleзовých okolností. Soubor pozdní novověké glazované hrnčiny cihlového výpalu a zboží zčásti z průmyslové polokameniny; datace 19. až 1. pol. 20. stol.

Obr. 5. Chlum u Jablonce (Jabloněček) – situování dokumentovaných výkopů (2010) do zaniklé zástavby; zvýrazněné zdi představují relikt viditelné na ortofotomapách z r. 1953. Rekonstrukční plán vznikl až po provedení záchranného archeologického výzkumu. Grafika V. Novák.

SONDA 2/2010

Prostor narušený pohybem těžké techniky, pouze povrchový sběr bez náleзовých okolností. Ojedinelé zlomky keramiky VS2 a novověku.

SONDA 3/2010

Plocha narušená pohybem těžké techniky, v níž byl identifikován zahluběný objekt středověkého stáří. Prostor sondy vymezený v půdorysu 5 × 5 m byl rozdělen na 20 sektorů A–T a následně rozšířen o sektory U, X (přechod mezi sondami 3/2010 a 6a/2010) a o sektory V, W směrem na SZ za účelem zjištění hranice zahluběného objektu (obr. 6).

Popis stratigrafických jednotek v profilech AA', BB', CC' (obr. 7):

- vrstva (a): povrchová zemina narušená pohybem těžké techniky;
- vrstva (b): tmavě hnědá jílovitá zemina se stopami uhlíků;
- vrstva (c): rozvolněná mazanice, uhlíky (výplň vkopu do vrstvy d);
- vrstva (d): béžově šedý jíl, místy stopy uhlíků;
- vrstva (e): jílovité podloží.

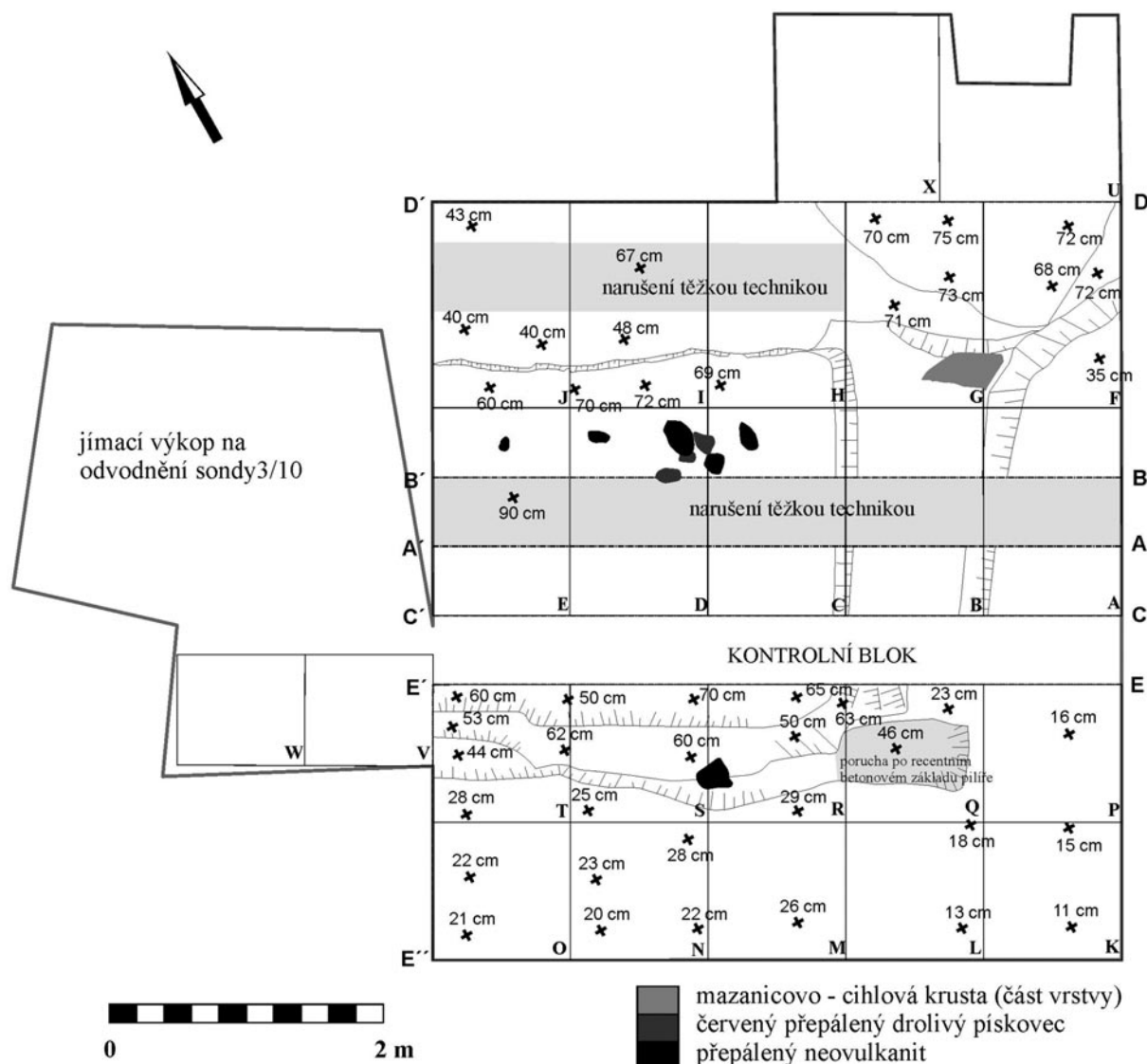
V sektorech F a G – profil DD' (obr. 7):

- vrstva (g): světle hnědá jílovitá zemina silně probarvená uhlíky a cihlami s mazanicí, ojedinelé výskyt zlomků čediče do 3 cm a pískovce do 5 cm. Ve spodních 5 cm vrstvy silná krusta mazanice;
- vrstva (h): několik mm silná vrstva hlinité zeminy silně probarvené od uhlíků, po skrytí vrstvy (g).

Popis objektu: Objekt se ve spodní části zahlubuje v průměru kolem 50 cm pod úroveň povrchové vrstvy (a) a vytváří na bázi pravidelný obdélný půdorys o šířce 2,5 m a odkryté délce 3 m (obr. 6). Výplň kromě keramického souboru obsahovala značné množství drobných fragmentů do červena až červeno-černa vypálené mazanice, která je vzhledem ke svému objemu pravděpodobně dokladem pouze vymazávky dřevěné (srubové?) konstrukce, která zanikla požárem. Stopy přepálení nesou i některé zlomky keramiky VS 1. Zatímco plocha jižně a východně od objektu byla prakticky bez nálezů, severovýchodním směrem navazuje jiný, zhruba stejně hluboko zahluběný objekt, z něhož bylo prozkoumáno jihozápadní nároží (sektory F, G-část, U, X). Jeho výplň obsahuje keramiku stejného charakteru jako hlavní objekt 3/2010 a zdá se být stejného stáří, resp. zániku.

SONDA 4/2010

Zaniklá novověká studna, nezkoumána.

Obr. 6. Chlum u Jablonce (Jabloneček) – sonda 3/2010, celkový plán objektu.

SONDA 5/2010

Na místě povrchových nálezů keramiky VS položena sonda o rozměru 2 čtverců 2 × 2 m. Po odkopání 30 cm druhotně přemístěného drnu dosaženo jílovitého podloží. Získán malý soubor keramických zlomků VS2 a novověku včetně fragmentu červeně malovaného hrnce s mírně přehnutým okrajem cihlového výpalu a hrubého ostříva (tab. 50:1).

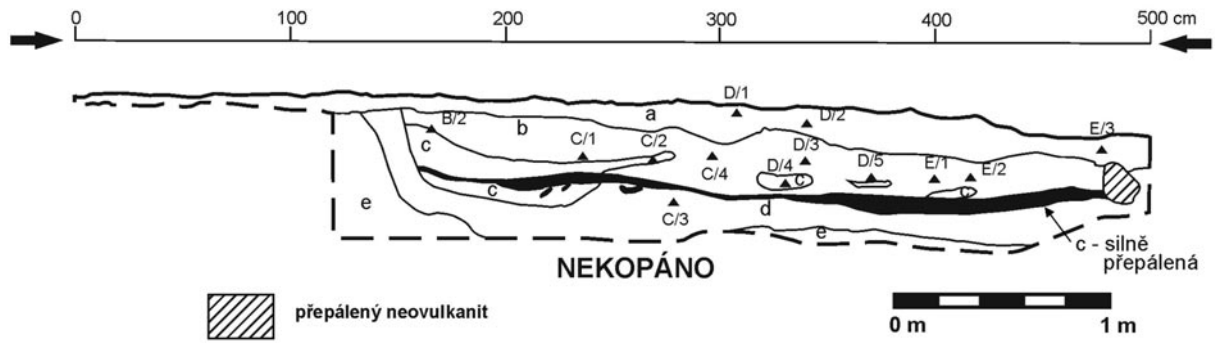
SONDA 6/2010

Mechanický liniový výkop o celkové délce 65 m, v jehož profilech byly následně zjištěny zahloubené objekty 6a/2010 a 6b/2010.

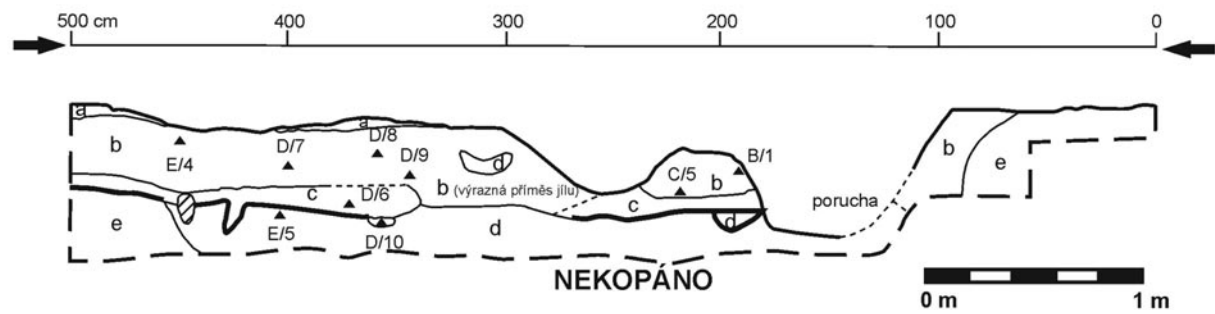
Stratigrafie objektu 6a/2010:

- vrstva (a): drn, šedočerná kyprá zemina prorostlá vegetací;
- vrstva (b): jemný písek žlutý, žíhaný světle hnědě;
- vrstva (c): hlinitojílovitá drolivá zemina, tmavě šedohnědá, rezavě žíhaná;
- vrstva (d): velmi tvrdá drolivá zemina písčitojílovitá. velký podíl stop po rozpadlé mazanici/cihlách;
- vrstva (e): pozvolný přechod z vrstvy (c): okrově-šedo-hnědá hlinitá zemina s hustým rezavým žíháním; na bázi v úrovni vrstvy (h) fragment keramiky VS1-2;
- vrstva (f): naskládané pískovcové neopracované kameny bílé a žluté barvy, mírně zvětralé, prostor vyplněn pískovou sutí; zlomky keramiky VS1;
- vrstva (g): přemístěná zemina, charakter podloží. Ojedinele stopy po rozpadlé mazanici či cihlách;
- vrstva (h): pozvolný přechod z vrstvy (e), jílovitohlinitá zemina, tmavě oranžovohnědá;
- vrstva (i): zemina podložního charakteru zbarvená do světle šedé, drobné úlomky mazanice a stopy uhlíků;
- vrstva (j): tmavě šedo-okrová jílovitá zemina s rezavým žíháním;

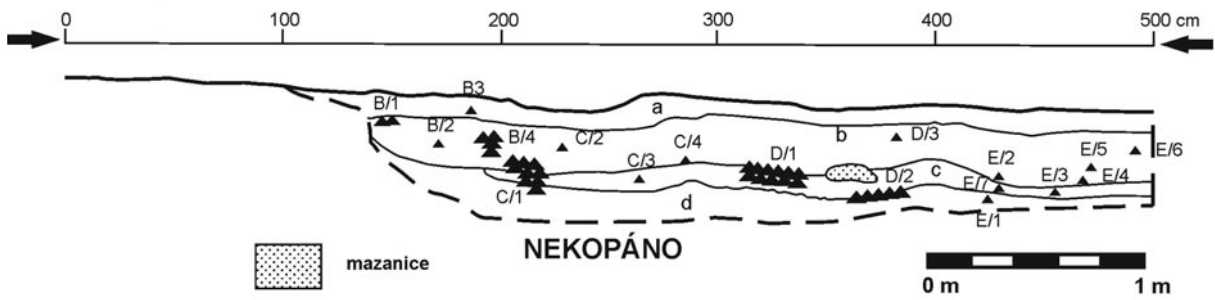
sonda 3/10 profil A - A'

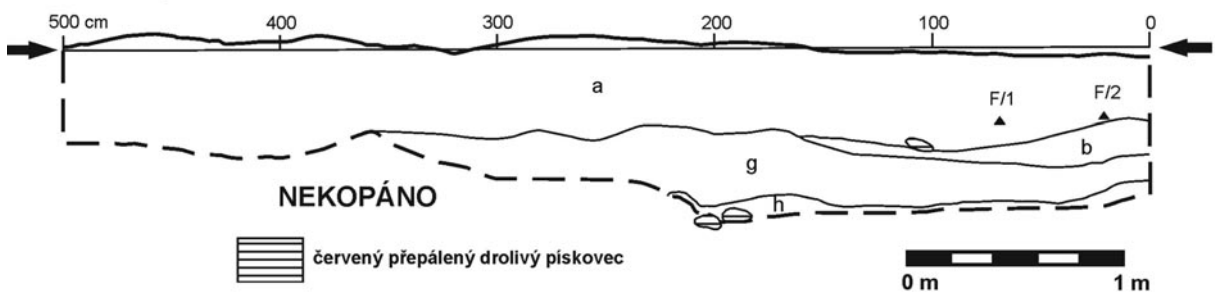
sonda 3/10 profil B' - B

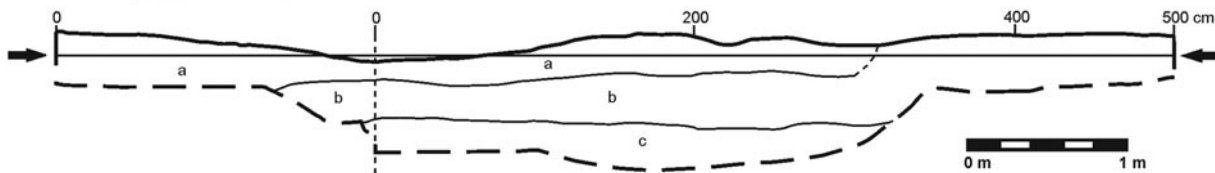
sonda 3/10 profil C - C'

sonda 3/10 profil D - D'

sonda 3/10 profil E'' - E' - E

Obr. 7. Chlum u Jablonce (Jabloneček) – sonda 3/2010, profily A-A', B-B', C-C', D-D' a E-E'. Trojúhelníky označují keramické zlomky.

vrstva (k): podložní okrově jílovitá písčité zemina (odpovídá vrstvě (e) v sondě 3/2010); intruze okraje hrnce VS1.

Nálezy z objektu 6a/2010: Z povrchové vrstvy pochází několik vrcholně středověkých zlomků světlé hrnčiny s červenou malbou a dvěma okraji – okruží střední výšky a vodorovně vyložený okraj mísy (tab. 50:2–3). Oxidačně pálené zboží se objevuje v profilu ještě na bázi vrstvy (e), ale spodní vrstvy již obsahují pouze keramiku hradištní tradice s několika okraji, jejichž profilaci známe ze sousedního objektu 3/2010 (tab. 50:4–7).

Stratigrafie části profilu 6b/2010 v úseku 25,5–28,6 m (blíže sondy/objektu 6a/2010):

vrstva (a): drn, šedočerná humózní hlinitopísčité zemina. Drobné oblázky hornin (mm), kořenové systémy;

vrstva (b): porucha, výplň šedo-okrový písek, obsahuje valounky (1 cm) horniny. Porucha zasahuje do vrstvy (d) a (e);

vrstva (c): oranžovo-žlutý, mírně hlinitý písek, navažka, zarovnání terénu;

vrstva (d): viz 6/10e, tvrdá okrově-šedohnědá písčito-hlinitá zemina s četným rezavým žíháním;

vrstva (e): světle hnědá hlinitá, silně humózní zemina s četným výskytem mazanice a keramiky VS. Ve spodní části několik mm mocná vrstvička zeminy silně promísená s uhlíky;

vrstva (f): podloží.

Nálezy z objektu 6b/2010: Vrstva (e) obsahuje soubor větších fragmentů světle pálené vrcholně středověké hrnčiny ze spodní části nádob (pravděpodobně VS2). Z horní části podložní vrstvy (f) pochází menší zlomky pozdně hradištního charakteru s rytou výzdobou a příměsí drobné slídy. Sled vrstev tedy odpovídá chronologii keramiky.

Obr. 8. Chlum u Jablonce (Jabloneček) – sonda 3/2010 s kontrolním blokem u profilu C–C'. Foto P. Jenč.

SONDA 7/2010

Položena při severní stěně mechanické sondy 8a/2010, při jejím západním konci, v místě zahloubeného objektu a v prostoru, kde se ve výhozu objevila koncentrace středověké a novověké keramiky. Sonda rozdělena na sektory A a B.

Stratigrafie:

vrstva (a): drn, narušeno těžkou technikou; černošedá humózní hlinitá zemina prorostlá kořínky;

vrstva (b): jílovitopísčité tvrdá hnědo-okrová zemina s četnými stopami rozpadlých cihel a mazanice, obsahuje keramiku od vrcholného středověku po recent. Na bázi vrstvy (b) více stop po uhlíkách a rozpadlá mazanice;

vrstva (c): jílovitopísčité světle rezavě okrová zemina, výskyt rozpadlých uhlíků a mazanice; výskyt keramiky pouze v horní úrovni, pouze na hranici mezi (b) a (c), níže již ne.

Nálezy ze sondy 7/2010: Nálezy představují především silně fragmentární keramiku. Mimo recentní intruze v obou vrstvách převažuje ve vrstvě (a) glazovaná novověká keramika. Ve vrstvě (b) stoupá podíl vrcholně středověké hrnčiny na zhruba 40 % ke glazované novověké. Hrubší středověké zboží je páleno do cihlových až nahnědlých odstínů, okraje mají lišty nebo profilované tvary pohárů/džbánů (tab. 50:10–14); podobná keramika se běžně vyskytuje v oblasti středního Pojizeří od 2. poloviny 15. do počátku 16. století (např. lokality na Mnichovohradištsku a v Českém ráji – P. Jenč), zatímco v českolipské hrnčářské produkci není doložena. Z vrstvy (c) pochází malý soubor převážně keramiky pozdně hradištní tradice, včetně stěnového fragmentu ve spodní části profilu.

Antrakologie: jedinou dřevinou doloženou v antrakologickém souboru ze sondy 7/2010 datovaném do pozdního středověku až raného novověku je bříza (*Betula*). Viz *Exkurs 1*.

SONDA 8/2010

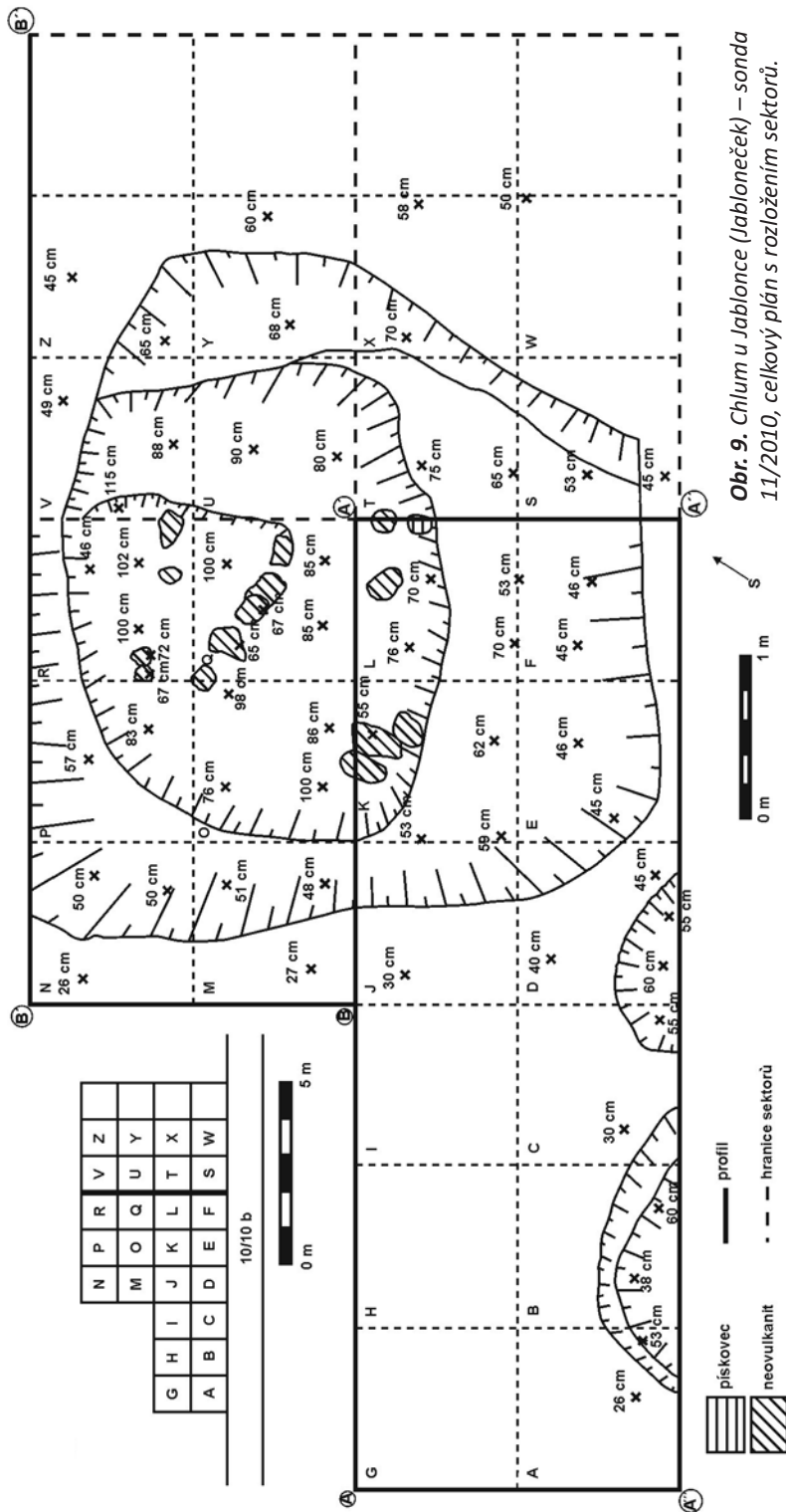
Sonda 8a/2010 se nachází proti sondě 7/2010. Stratigrafii tvoří 0–35 cm drn, pod ním nasedá podloží. Z povrchové vrstvy pochází malý soubor vrcholně středověké a glazované novověké keramiky. Ve středověkém zboží je zastoupena světlá béžová, šedohnědá i černá hrnčina (tab. 50:15–17). Mezi nálezy jsou dva kusy strusky.

Sonda 8b/2010 leží v prostoru pozůstatků zaniklého domu z 19.–20. století. Z povrchové vrstvy nad podložím pochází ojedinělé fragmenty nádob od vrcholného středověku (VS2) po 19./20. století.

Sonda 8c/2010: v tomto prostoru je terén recentně navýšen až o 2 metry oproti ústí úvozu. Povrchovým sběrem po skrývce získáno několik zlomků keramiky VS 2 a patrně novodobý kamenný brousek.

SONDA 9/2010

Vyměřena v místě zahloubeného objektu odkrytého mechanickou sondou 6b/2010. Při severní stěně výkopu, při západním konci, byla v profilu sondy 6b/2010 zachycena tmavá kulturní vrstva s výskytem keramiky. Tato vrstva se

Obr. 9. Chlum u Jablonce (Jabloneček) – sonda 11/2010, celkový plán s rozložením sektorů.

projevila pouze na severním profilu sondy 6b/2010, v sondě 9/2010 nebyla dále zachycena, zřejmě se nacházela již za okrajem objektu. Na protilehlém profilu nebylo možné sondu položit z důvodu deponie zeminy ze stavby.

Soubor nálezů ze sondy 9/2010 obsahuje převážně silně fragmentární keramiku z mladšího novověku až první poloviny 20. století s minoritní příměsí vrcholně středověkých zlomků.

SONDA 10/2010

Mechanická sonda o šířce 80 cm vedena od horního ústí úvozu směrem k JV. V úseku 0–6 m (část sondy 10b) v profilu ojedinělé zlomky keramiky VS 2 až staršího novověku.

SONDA 11/2010

Položena v místě tří zahloubených objektů s koncentrací keramických fragmentů. Původně vyměřena na ploše 6 × 2 m (sektory A–L), později rozšířena o sektory M–Z pro zachycení celého rozsahu zahloubeného objektu č. 3 (obr. 9). Svrchní části objektů se nedochovaly vlivem recentních úprav terénu.

Objekt 1: Zachycen v profilu, zasahuje do sektorů A, B. Výplň (vrstva b) tvoří tmavě šedá hrudkovitá hlinitopísčité zemina s vysokým podílem velkých kusů vypálené mazanice.

Objekt 2: Zachycen v profilu, okrajově zasahuje do sektorů C, D.

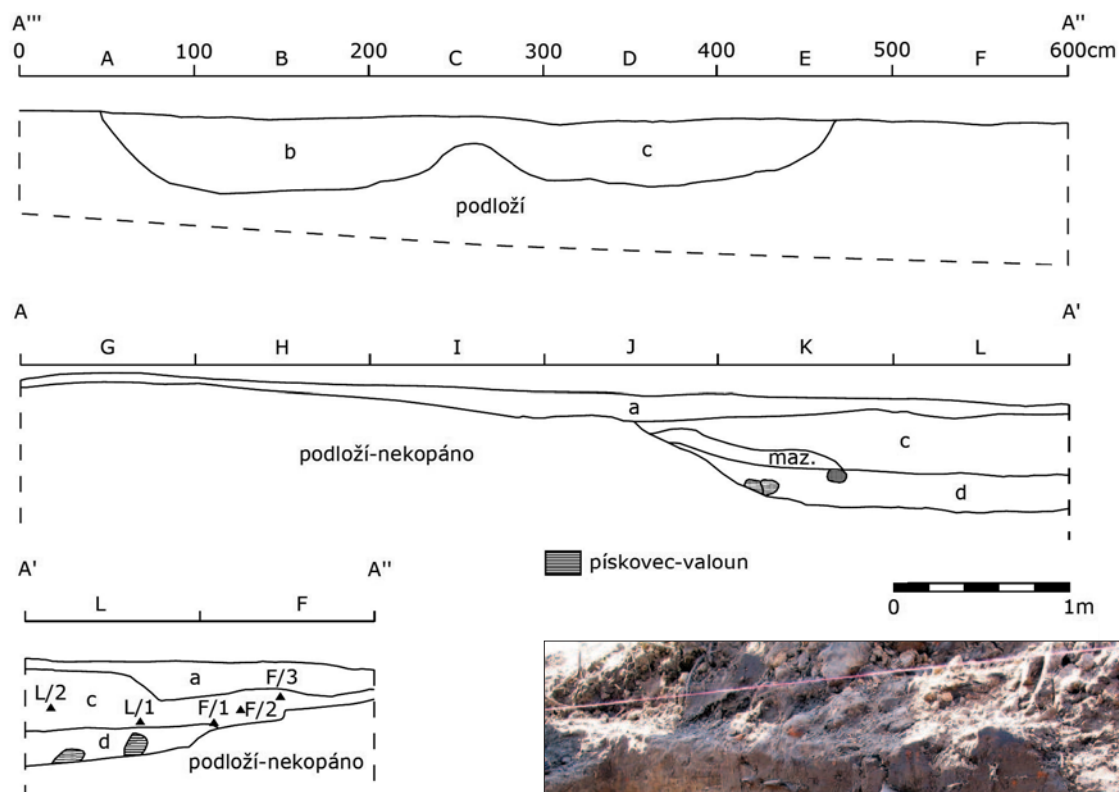
Objekt 3: Hlavní objekt prozkoumán systematicky v celém rozsahu. Na úrovni povrchu má rozměry přibližně 3–4 × 3,5 m, ve střední části se zahlubuje maximálně 70 cm pod úroveň okolního povrchu.

Popis stratigrafických jednotek (obr. 10):

- vrstva (a): drn, šedohnědá hlinitopísčité hrudkovitá zemina prorostlá kořínky;
- vrstva (b): do černa vypálená mazanice;
- vrstva (c): černohnědá hlinitopísčité zemina, otisky mazanice a uhlíků;
- vrstva (d): světle šedá jílovitá zemina = podloží;
- vrstva (e): druhotně přemístěné podloží;
- vrstva (f): černá hrudkovitá hlinitá zemina.

V sektorech O, P, Q, R se pod vrstvou (e) se nachází vrstva (d) a níže (f). Ve středu těchto sektorů chybí vrstva (e), místo ní je koncentrace kamenů (obr. 9). V sektorech J a K se na povrchu vrstvy (c) objevuje výraznější podíl mazanice. Zejména v sektoru K jsou střepey zašlapané do podloží (d). V sektorech J, M, N vrstva mazanice (b) zasahuje i pod vrstvu (c), směrem k okrajům objektu 3 se zvedá její spodní i horní úroveň. Směrem k sektorům R a Q, podíl mazanice klesá. V sektorech U a T na povrchu vrstvy (c) je vysoký podíl rozpadlých uhlíků.

Obr. 10. Chlum u Jablonce (Jabloneček) – sonda 11/2010, profily. Trojúhelníky označují keramické zlomky.

Obr. 11. Chlum u Jablonce (Jabloneček) – sonda 3/2010, profil s fragmenty zásobnicových nádob a přepálenou mazanicí. Foto P. Jenč.

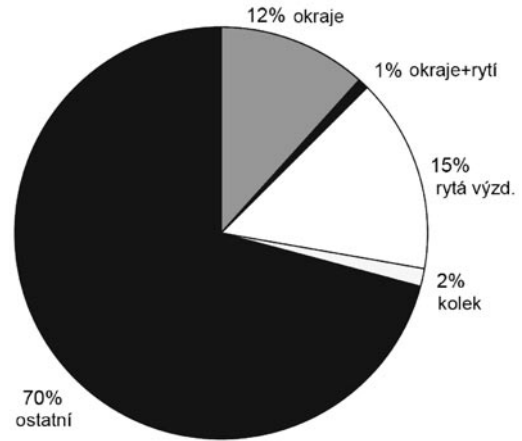
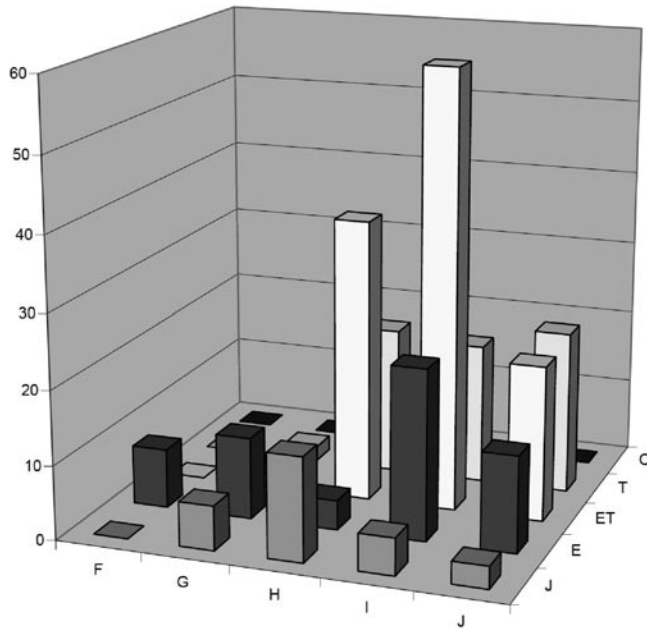

3. VÝPOVĚĎ MOVITÝCH NÁLEZŮ K POČÁTKŮM OSÍDLENÍ RALSKA

Z několika katastrů oblasti Ralska pochází keramika tzv. pozdně hradištní tradice, která představuje nejstarší horizont osídlení. Pokud budeme pro tuto keramiku hledat analogie v sousedních oblastech, bude záležet na směru tohoto pohledu. Západně od Ralska, na Českolipsku, zdejší hrnčířské dílny v České Lípě vyráběly světlé vrcholně středověké zboží již od druhé poloviny 13. století (Gabriel – Smetana 1983). Východním směrem, ve středním Pojizeří, je tento typ keramiky charakteristickou produkcí ještě v průběhu 14. století (cf. Gabriel – Peřina 2009). Objevuje se tedy otázka, jak stará je tato „nejstarší“ keramika z Ralska a k jakému výrobnímu okruhu patří. Pro hledání odpovědí nabízí důležité svědectví objekt 3/2010 v Chlumu u Jablonce.

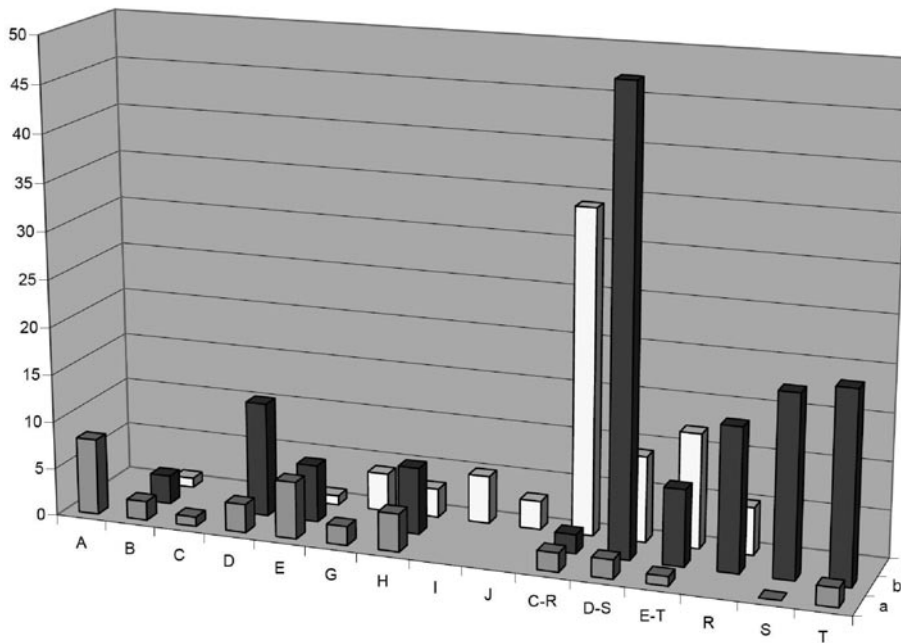
3.1. Chlum u Jablonce (Jabloneček)

Objekt 3/2010 nebyl jediný s výskytem pozdně hradištního zboží, menší množství zlomků pochází ze sondy 6a/2010, 6b/2010, 7/2010 a 11/2010. Všechny sondy s nejstarší keramikou se kumulují v západní části bývalého Chlumu a nepřekrývají se s novověkou zástavbou, s výjimkou sondy 11/2010 (obr. 5). I když o rozsahu nejstaršího osídlení nelze nic bližšího říci, lze v případě Chlumu počítat alespoň se sídlištěm malého rozsahu. Zda lze tuto skutečnost spojit s výše uvedeným poznatkem o pravděpodobném zániku objektu v sondě 3/2010 požárem, doplnit kontinuitu pozdně středověkého objektu v sondě

Graf 3. Chlum u Jablonce (Jabloneček) – sonda 3/2010, rozšíření morfologických znaků keramiky pozdně hradištní tradice až VS 1.

Graf 1. Chlum u Jablonce (Jabloneček) – sonda 3/2010, rozptyl keramiky VS 2 podle sektorů. Grafy V. Peša.

Graf 2. Chlum u Jablonce (Jabloneček) – sonda 3/2010, rozptyl keramiky VS 2 podle vrstev.

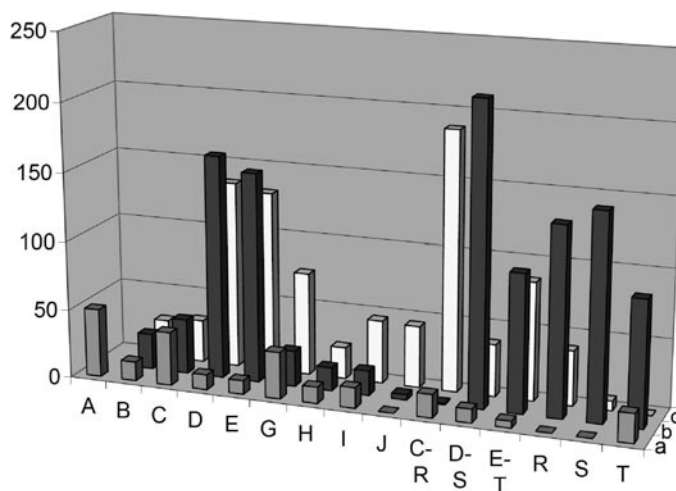
11/2010 s pozdější až recentní zástavbou a vyvodit hypotézu o změně dispozice sídlištních objektů v průběhu středověku po požárové události, zůstává otevřená.

Z prostoru zahloubeného objektu 3/2010 i z povrchové vrstvy v jeho nejbližším okolí (v rozsahu prozkoumaných sektorů) pochází téměř 3500 zlomků keramiky pozdně hradištního charakteru a 327 zlomků světlé hrnciny pokročilého vrcholného středověku (VS 2) (graf 1). Z grafů rozptylu keramických fragmentů je zřejmé (graf 2 a 4), že povrchová vrstva (a) obsahovala jen malé množství zlomků VS 1 a VS 2 a v prostoru objektu se vytvořila až po jeho definitivním zániku. Keramika novověku vyskytující se sporadicky pouze ve vrstvě (a) dokládá stabilizaci půdního pokryvu v místě objektu nejpozději do závěru středověku. Vrstvy (b), (c) a případně další lokální stratigrafické vložky tvoří vlastní výplň objektu 3/2010 (obr. 11) a podíl keramiky VS 1 a VS 2 je mezi těmito vrstvami zhruba vyrovnaný. Zajímavý je zvýšený výskyt světlé pálené keramiky (charakteru VS 2) v nálezově nejbohatších sektorech a obou spodních vrstvách (graf 2). Velmi cenný náhled do charakteru výplně objektu vneslo spleené torzo zásobnice s nápadnou výzdobou kolkovým vzorem (tab. 42), jejíž zlomky byly v rozsáhlém

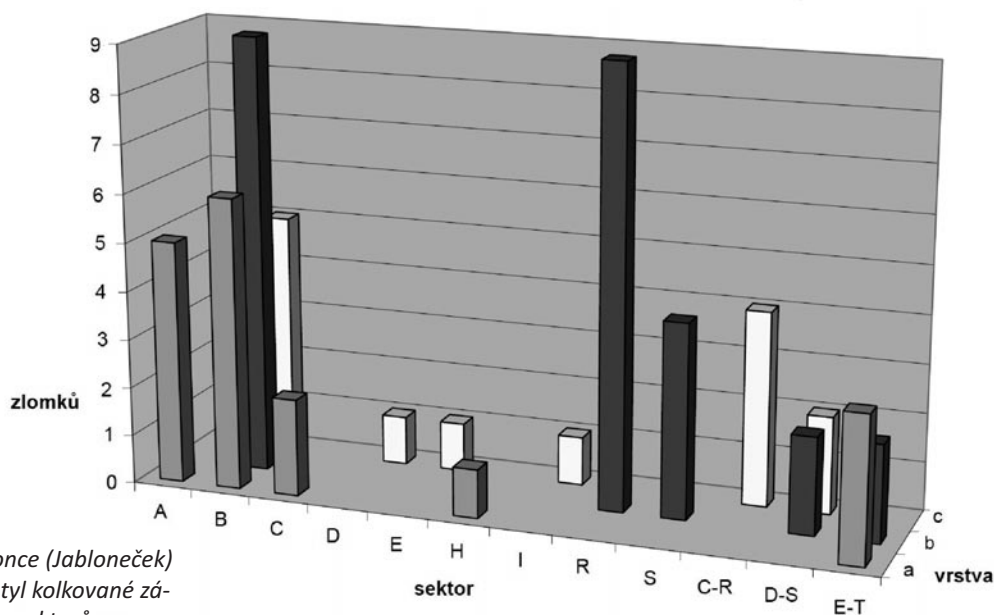
souboru keramiky snadno identifikovatelné a umožnily sledovat postdepoziční procesy ve výplni objektu. Jak ukazuje rozptyl zlomků zásobnice napříč sektory a vrstvami (graf 5), největší kumulace zlomků ležela v sektoru B a nejbližším okolí, tedy na východním okraji objektu, ale jednotlivé zlomky až skupiny zlomků byly rozptýleny prakticky do všech ostatních sektorů zahrnujících objekt 3/2010. Vertikální distribuce zlomků zásobnice ukazuje jejich větší podíl ve vrstvě (b), ale zvláště v místě předpokládané destrukce torza nádoby v sektoru B pronikaly fragmenty do vrstvy (a) i (c). Z uvedeného lze tedy předběžně vyvodit, že buď (A) výplň objektu je poměrně homogenního vzniku a zvrstvení sedimentu dokládá dílčí epizody zániku objektu, které následovaly poměrně rychle za sebou, nebo (B) vrstvy původně stratigraficky odlišného stáří byly i s archeologickým obsahem v důsledku postdepozičních procesů následujících po zániku objektu (ale ještě v období středověku) více méně komplexně promíchány. Jaká je k této problematice výpověď keramického souboru z objektu?

3.1.1. Keramika

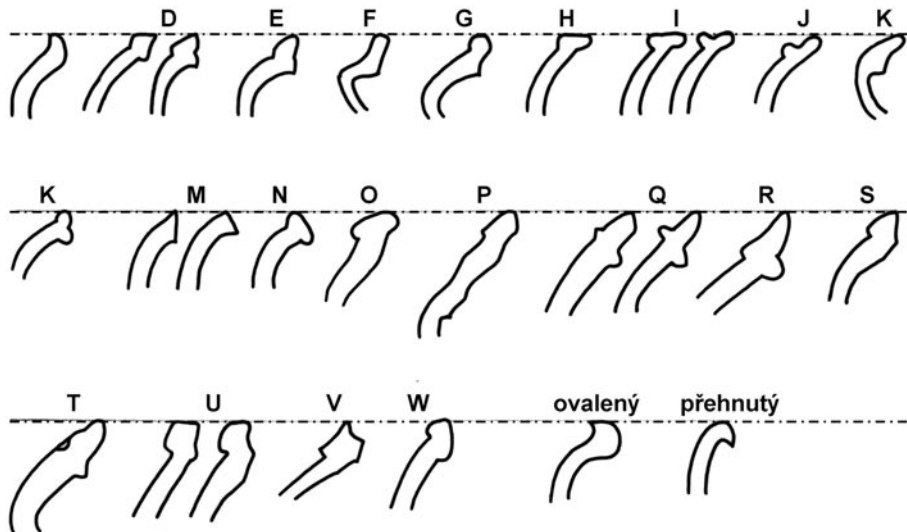
V keramickém souboru z objektu 3/2010 převažuje z více jak 91 % hrnčičina, kterou zde označujeme jako VS 1. Charakterizuje ji výpal v hnědých, hnědošedých až šedých odstínech různé tvrdosti, zpravidla slabá příměs slídy v ostřívě a výjimečně i hrubší křemičité ostřívě – tedy zboží označované ve středověkých nálezových kontextech na Českolipsku jako pozdně hradištní tradice. V souboru je na 16 % fragmentů zastoupena rytá výzdoba v podobě horizontálních linií různých hloubek, šířek a vzájemných odstupů, nebo v podobě svazků rýh. Výzdoba rytou vlnicí je vzácná a neobsahuje žádné archaičtější prvky hradištní tradice. Ojedinelé jsou také vrypy pod hrdlem, jejichž vznik v některých případech ukazuje na blízkou souvislost s technologickým postupem při nasazování okraje na plece nádoby; na některých nádobách jsou tyto vrypy jen mělké a nepravidelné a nepředstavují intencionální výzdobný prvek (tab. 11:8, 13:4, 23:10). Značky na dnech jsou doloženy na čtyřech nádobách (tab. 41) a v případě dvou dochovaných v úplnosti zobrazují motiv kříže v kruhu (tab. 8:5) a kruh členěný mřížkou s vloženou čtyřcípou hvězdou (tab. 38:4). Překřížené linie jsou i na dalším dnu (tab. 25:4),

Graf 4. Chlum u Jablonce (Jabloneček) – sonda 3/2010, rozptyl keramiky VS 1 podle vrstev.

Graf 5. Chlum u Jablonce (Jabloneček) – sonda 3/2010, rozptyl kolkované zásobnice podle vrstev a sektorů.

Obr. 12. Chlum u Jablonce (Jabloneček) – typologie okrajů keramiky VS 1 (V. Peša).

zatímco na poslední nádobě je motiv nejasný (tab. 27:16). Pro středověkou keramiku velmi neobvyklým výzdobným prvkem je slabě vytlačená plastická voluta, v tomto případě na vnější stěně nádoby (tab. 11:9, 41:6).

Keramické třídy (obr. 12)

Okrajové fragmenty jsou v souboru zastoupeny 13 procenty a představují pestrý průřez různými typy s řadou variant, často se vzájemně prolínajících, jak bývá u keramiky před vrcholně středověkou unifikací obvyklé. Nedávné zpracování raně až vrcholně středověkého souboru z blízké Mimoně nabízí první možnost porovnání (Jenč – Peša – Novák 2014, zejm. 397 s lit.); pokud nebude výslovně uvedeno jinak, v následujícím popisu jde o hrččinu tzv. pozdně hradištní tradice.

Třída Mimoně A) Jednoduché okraje v Chlumu nenacházejí.

Třída B) Okraje jednoduché s náznakem esovité profilace se objevují třikrát (tab. 10:10, 13:11, 32:7), na Českolipsku je známe z lokalit 12. a 13. století, v Pojizeří se vyskytují v počátcích hradu Valdštejna.

Třída C) s jednoduchým okrajem s vytaženou hranou je zastoupena dvěma jedinci (tab. 40:7, 22:14).

Třída D) Okraje s pravidelným kvadratickým ukončením se objevují v počtu 11 jedinců (např. tab. 1:8, 19:13, 26:9, 30:11), jsou doloženy z lokalit druhé třetiny 13. století (např. Turnov-Nudvojovice, Turnov-Hrušnice, Dneboh – Drábské světničky, Branžež) a po polovině téhož století (hrad Bezděz). Početnější je ovšem varianta s nepravidelně kvadratickým ukončením, která přechází do nízkých okrajů vytažených – ve Chlumu je v počtu 21 kusů (např. tab. 1:2, 10:1, 12:10, 17:6–7, 19:5; 31:1, 36:14). Varianta tohoto typu se objevuje v Pojizeří v počátcích Valdštejna.

Třída E) Okraj nízký vytažený je v ostřejší variantě sedmkrát (tab. 9:11, 19:11, 28:4, 30:2), v zaoblené variantě pětkrát (tab. 14:2, 10, 26:14). Tento typ se opět objevuje na lokalitách 2. třetiny 13. století.

Třída F) Obecně rozšířený okraj vysoký vytažený je v Chlumu rovněž početněji doložen (13 zl.). Jeho nižší zaoblené varianty obsahují v ostřivu slídu (např. tab. 9:3, 25:8, 38:1), zatímco vyšší ostřejší profilace jsou z hnědého až světle hnědého výpalu zpravidla bez slídy (např. tab. 10:12, 14:7, 22:10, 26:13, 15, 28:6). Datace tohoto okraje spadá nejčastěji do průběhu 13. století.

Třída G) Okraj vysoký vytažený se zvýrazněnou hranou je v Chlumu zastoupen v počtu 17 kusů (např. tab. 17:13, 22:2, 29:5), z nichž pět postrádá v ostřivu slídu (např. tab. 8:1, 27:3, 35:4) a jeden představuje typickou světlou červeně malovanou keramiku (tab. 35:1). Tento typ okraje se ve středních Čechách objevuje již v pozdně hradištním období, na Turnovsku je doložen ve 2. třetině 13. století, ale červeně malovaný fragment ukazuje jeho pokračování do VS 2.

Třída H) Okraj plochý s vnitřním odsazením patří zvláště na Českolipsku k běžným typům, jeho rovná varianta je v Chlumu zastoupena devětkrát (např. tab. 7:2, 27:13, 29:6, 30:3); ve dvou případech chybí v ostřivu slída (tab. 9:4, 32:3). Datace této třídy je na Turnovsku kladena spíše do konce 13. století, v Litoměřicích snad již do první poloviny 13. století. Lokality v okrese Česká Lípa s touto keramikou na konci 13. století již rovněž existovaly.

Třída I) Varianta plochého okraje je zastoupena pouze dvěma zlomky bez slídy v ostřivu (tab. 37:12, 29:9).

Třída J) Okraj s vnitřní lištou (třída 224 podle F. Gabriela) patří k běžným typům na Českolipsku a jeho vyznívání klade F. Gabriel mezi roky 1278 a 1339 (Gabriel – Panáček 1994, 44). V Chlumu se

objevuje v 10 fragmentech ostřených slídou, z nichž čtyři mají na vnitřní straně hrdla rytou výzdobu (tab. 1:13, 19:6, 23:5, 30:18), a v pěti fragmentech bez slídy, z nichž tři se již blíží výpalem pokročilé světlé hrnčiny (např. tab. 6:1, 10:9, 31:11), která se na severu Čech šíří od druhé poloviny 13. století.

Třída K) Okraj nízkého okruží je F. Gabrielem na Českolipsku datován do 2. poloviny 13. století až počátku 14. století (třída 132 podle Gabriel – Panáček 1994, 44). V Chlumu je tato třída zastoupena 41 okraji, z nichž pouhých pět kusů obsahuje v ostřivu slídu (z toho u dvou jen nepatrná příměs). Slídnaté zlomky okruží jsou jak velmi tvrdého výpalu (2×, tab. 16:12, 37:6), tak naopak měkkého výpalu (1×, tab. 26:16), barva se pohybuje od béžové po hnědošedou. Mezi okružími tedy podstatně převažují zlomky bez slídy a béžového až světle hnědého výpalu, odstíny světle šedé až hnědošedé jsou jen u osmi zlomků.

Třída L) Okraj ukončený dvojlístou je zastoupen spíše nižšími variantami v počtu 12 kusů (tab. 10:11, 12:6, 14:8 ad.). Podobný tvar nacházíme po jednom kusu na Kostelním vrchu v Mimoni a z počátků hradu Valdštejna u Turnova. Dva okraje neobsahují slídu a tvarově jsou také poněkud vychýleny z ostatního průměru (tab. 1:3, 7:4).

Okraje keramiky nacházející paralely v souboru z Kostelního vrchu v Mimoni představují něco přes třetinu (37,7 %) okrajů z Chlumu a zahrnují tedy jen menší část souboru. Další varianty okrajů se naopak svým počtem zdají být charakteristické právě pro naši lokalitu.

Třída M) Okraj jednoduchý, kolmo nebo šikmo seřízlý – objevuje se ve třech variantách bez příměsi slídy a v odstínech hnědé až tmavě šedé (tab. 40:9, 6:4, 35:5). Tento tvar se objevuje již v pozdně hradištním prostředí, např. ve Staré Boleslavi (Boháčová ed. 2003, 435 obr. 29). Bezslídnaté varianty mohou být ovšem mladší. Podvariantou je okraj šikmo seřízlý s mírným protažením k horní hraně, v Chlumu zastoupený pětkrát (např. tab. 1:14, 12:16, 14:6).

Třída N) Šikmé pečetítkové zesílení okraje je v Chlumu doloženo dvakrát (tab. 39:6, 29:3). Paralely nacházíme prostorově blízké (Janovice v Podještědí – Nechwile 2007, obr. 6:5–7), i vzdálenější (polozemnice v Litoměřicích z 1. poloviny 13. století; Gabriel – Rusó 1989, obr. 2:11).

Třída O) Zaoblená varianta pečetítkového okraje se objevuje 14× (např. tab. 40:3, 23:6); ve třech případech chybí v ostřivu slída (tab. 40:5, 1:15, 7:7), ale výpal zůstává ve světle hnědých nebo hnědých odstínech (na rozdíl od světlého béžového červeně malovaného zboží). Do této třídy patří také torzo zásobnice zdobené vlnicemi a liniemi vytvořenými pomocí kolku (tab. 42). Některé varianty okrajů přecházejí do třídy H (např. tab. 31:10). Analogie k tomuto okraji nacházíme v okolí – Janovice v Podještědí (Nechwile 2007, obr. 5:3–5), Kuřívody – polozemnice (Peša – Jenč – Novák 2009, obr. 6:1), Jestřebí – Pustý kostel (Gabriel – Panáček 1986).

Třída P) Okraj šikmo vyložený s prožlabeními a náznakem lišt z jedné nebo obou stran. Jednoduchá varianta je v Chlumu zastoupena 15× (např. tab. 4:5, 11, 10:5) a více profilovaná 22× (např. tab. 1:9, 3:8, 4:3, 21:5). Analogie zatím známe východním směrem v Janovicích v Podještědí (Nechwile 2007, obr. 5), kde je uvažován interval 1230–1290 (Klápště 2013), a na Vápeníku u Turnova (konec 13. stol. – 1. polovina 14. stol.; Klápště 2013, 347).

Třída Q) Okraj s vnitřní i vnější lištou (častěji proti sobě) se objevuje v počtu 23 kusů, zatím bez analogií (např. tab. 2:8, 6:3, 18:5). Tři okraje jsou bez příměsi slídy v odstínech výpalu šedo-červeno-hnědé a obsahují rytou výzdobu i záseky na hrdle (tab. 1:1, 7:6, 21:8). Podkategorie této třídy v počtu 14 kusů má buď obě, nebo vnitřní lištu výrazně zredukovanou (např. tab. 2:1, 9:14, 23:10); ve dvou případech je vnitřní strana okraje přesekávána (tab. 13:4, 33:9).

Třída R) Varianta předchozího okraje s vnější lištou, nasazenou na okraj třídy H, kde vnitřní zesílení navazuje na hranu okraje – v Chlumu je doložena 30× (např. tab. 3:5, 4:9, 8:2). Zastoupena je výzdoba rýhami a záseky na lomu hrdla (tab. 5:1, 5), zvláštností je vlnovkové zakončení hrany okraje (tab. 16:10). Čtyři kusy jsou bez příměsi slídy (tab. 9:13, 36:11) a z nich okraj (tab. 2:7) se blíží častěji rozšířené variantě např. v zemnici z Kuřívod (Peša – Jenč – Novák 2009, obr. 6:11), zemnici z Litoměřic (Gabriel – Rusó 1989, obr. 2:13), v Blíževedlech polohy Stranné I a u Hřidelíku (Panáček – Gabriel 1983, 162–163), nebo na Vápeníku u Turnova (konec 13. stol. až 1. polovina 14. stol., Klápště 2013, 347).

Třída S) představuje určité varianty předchozí třídy (9 kusů), kdy je vnější lišta nahrazena zesílením střepu a fasetováním (např. tab. 16:9, 25:11, 36:7). Dva mírně odchýlené tvary nemají v ostřivu slídu (tab. 27:2, 30:17).

Třída T) Okraj má pouze vnější lištu a na vnitřní straně je buď rovný (např. tab. 11:8, 15:5, 35:3), s vnitřním žlábkem (tab. 7:8, 33:2, 34:4), anebo s vnitřním odsazením (např. tab. 3:4, 6:6, 10:14). Celkem sem z Chlumu patří 16 okrajů.

Třída U) obsahuje pět okrajů kvadratického až oválného profilu s širokým žlábkovitým odsazením na vnější straně, kde je buď náznak lišty, nebo hranění či fasety (tab. 2:4, 16:5, 27:17, 31:7). Tyto okraje obsahují buď slabou příměs slídy, anebo jsou zcela bez ní.

Třída V) Okraje nepravidelně kvadratického profilu zpravidla s protaženou horní hranou jsou doloženy ve 13 případech (např. *tab. 9:10, 10:8, 27:19, 31:9*).

Třída W) Pečetítkovým okrajům třídy N jsou blízké výrazněji zesílené okraje kolmého sklonu (např. *tab. 3:10, 22:8, 4:4, 30:14*). Ovalená varianta šedocihlového výpalu (*tab. 3:10*) je bez příměsi slídy.

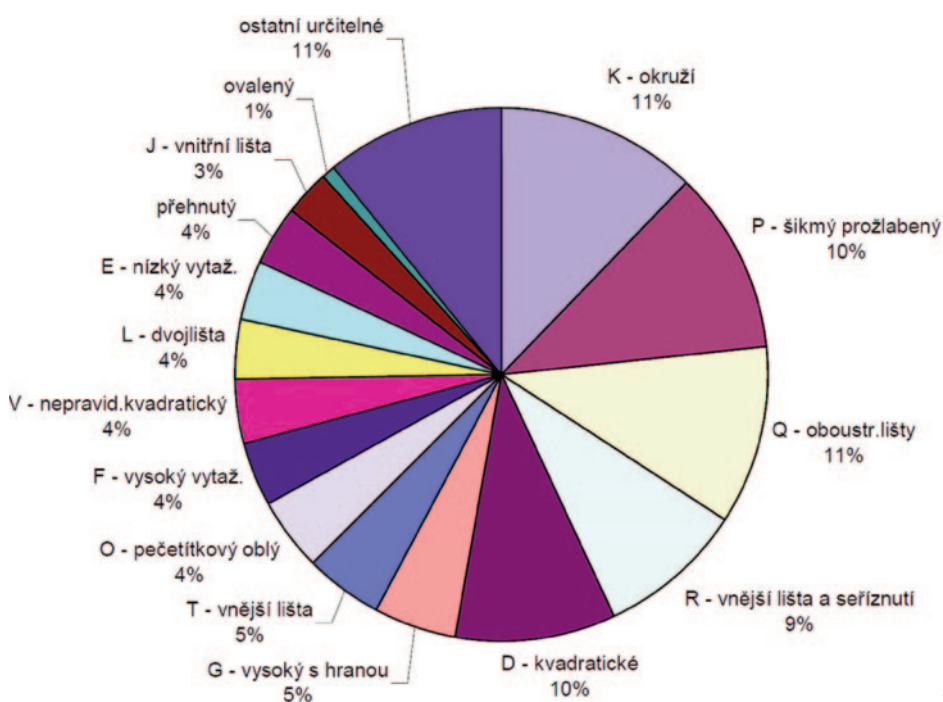
Okraje ovalené s prožlabením pro pokličku (třída 232 podle *Gabriela 1994*) jsou v Chlumu ve třech kusech, je to světlá vrcholně středověká hrnčina bez příměsi slídy (*tab. 9:5, 33:4, 35:2*).

Okraje přehnuté (č. 16 podle F. Gabriela, např. *Gabriel – Smetana 1983*) jsou doloženy v počtu 12 kusů, většinou světlých odstínů výpalu (běžová, sv. hnědá, sv. šedá) a bez slídy. Nepatrnou příměs slídy mají jen tři zlomky (*tab. 16:4, 30:16, 37:13*).

Mezi dalšími ojediněle zastoupenými variantami okrajů je třeba zmínit kyjovitý okraj tuhové zásobnice s nepravidelnými vrypy a oběžným žlábkem (*tab. 6:12*). Tuhová keramika je v objektu 3/2010 zastoupena jen ojedinělými zlomky.

Vyhodnocení keramiky

Pět nejpočetnějších tříd okrajů nádob představuje 51 % celého souboru okrajů, s dalšími třemi třídami dosahují 65 %, tj. dvě třetiny souboru určitelných zlomků (*graf 6*). Tyto třídy lze tedy pokládat za chronologicky významné pro období závěru života a zániku objektu 3/2010. Okraje typu neprožlabeného okruží třídy K (11 % okrajů) jsou charakteristickým tvarem světlé severočeské keramiky, jejíž rozšíření je v okolí České Lípy datováno do druhé poloviny 13. století až počátku, případně 1. poloviny 14. století a obdobně tomu je v Děčíně (*Gabriel – Panáček 1994, 44; Velímský 1991*). K tomuto rozšířenému zboží patří také většina kusů z Chlumu, jen pět okrajů obsahovalo slabou příměs slídy a osm okrajů bylo vypáleno v tmavších odstínech – tedy „pozůstatky“ pozdně hradištní technologie. Tento typ okruží se naopak neobjevuje v sousedním Pojizeří (*Gabriel – Peřina 2009*). Souvislost s oblastí východně od Chlumu v Ralsku naopak dokládá druhá nejpočetnější třída P (10%), kterou západním směrem nenacházíme. Nálevkovitě rozevřené okraje s variabilním prožlabením a případným náběhem lišt se objevují v Janovicích v Podještědí a na lokalitě Vápeník u Turnova a jsou kladeny v prvním případě do intervalu 1230 až 1290, v druhém do konce 13. století až první poloviny 14. století (*Klápště 2013, 347*). S třídou P typologicky úzce souvisejí třídy Q (11 %) a T (5%) s různým počtem a umístěním lišt, k nimž zatím známe analogie pouze z Turnova z fáze 4c (2. třetina 13. století, *Klápště 2013, obr. 20:2*). Třidu R (9 %) nacházíme jak na Turnovsku (lokalita Vápeník a Turnov 2), tak v blízkých Kuřívodech, kde pocházejí z polozemnice zaniklé někdy v průběhu 1. poloviny 14. století (*Peša – Jenč – Novák 2009*). Dále jsou známé z podrobněji nedatovaných lokalit v okolí České Lípy, ale i z polozemnice ve Vojtěšské ulici v Litoměřicích, která je kladena již do 1. poloviny 13. století (*Gabriel – Rusó 1989*). Třidu D s kvadratickými profily (10%) nalézáme například po polovině 13. století v počátcích hradu Bezdězu (*Gabriel 2001, obr. 2*) a ve druhé třetině 13. století na Turnovsku (*Klápště 2013*) a Mnichovohradištsku. Vyšší vytažené okraje třídy G (5 %)

Graf 6. Chlum u Jablonce (Jabloneček) – sonda 3/2010, zastoupení tříd okrajů pozdně hradištního zboží až VS1.

jsou chronologicky málo citlivé a jejich varianty se vyskytují od středohradištního období až do vrcholně středověké červeně malované keramiky, jak dokládá jeden ze zlomků tohoto souboru. Poslední častější varianta v Chlumu – pečetiitkový ovalený okraj třídy O (4 %) – se objevuje v nejbližších lokalitách: v Janovicích a polozemnici v Kuřívodech, jejichž datace již byla uvedena.

Z uvedeného přehledu vyplývá, že tři čtvrtiny souboru okrajů z objektu 3/2010 můžeme na základě analogií ze sousedního Pojizeří a jihovýchodního Českolipska zařadit do širšího intervalu **od 2. třetiny 13. století do 1. poloviny 14. století**. Torzo zásobnice s výzdobou vlnovek a pásů provedených radélkem a s okrajem třídy O, které bylo rozptýleno ve značné části výplně objektu, a představuje tak pravděpodobně až zánikový horizont, bychom v souladu s výše uvedeným zařadili spíše do závěru tohoto intervalu. Z ostatních, minoritně zastoupených tříd nabízí datovací souvislosti okraj s vnitřní lištou (třída J, 3 %), který je v českolipské chronologii keramiky F. Gabrielem volněji řazen do průběhu, resp. druhé poloviny 13. století, ale jehož výskyt podle našeho názoru bude obecně ještě překračovat rok 1300. Z pohledu výrobních center je zřejmé, že Chlum ležel spíše v oblasti vlivu Pojizeří s „retardovaným“ vývojem keramiky, než hrnčírských dílen České Lípy, které vrcholně středověkou keramikou začaly produkovat již v průběhu druhé poloviny 13. století.

V keramickém souboru z objektu 3/2010 se vyskytuje asi v 9% zastoupení světlá hrnčina vrcholně středověké výrobní tradice s občasným výskytem červeně malovaných vzorů. K ní lze přiřadit okraje ovalené (1 %) a přehnuté (4 %), které se podle českolipské chronologie objevují od konce 14. století do průběhu 15. století. Podíl 9 % této keramiky v objektu 3/2010 zřejmě vypovídá o závěrečné etapě zániku, která byla definitivně ukončena ještě před nástupem glazované hrnčiny.

3.1.2. Železné předměty

Výplň objektu 3/2010 byla překvapivě chudá na železné artefakty. Z povrchové vrstvy pochází poměrně dobře zachovaný pokroucený kovaný hřeb o délce 19 cm (*tab. 39:11*), z vrstvy (a) oko na připojení řetězu na stočené tyčce (*tab. 39:8*) a neurčitelný fragment. Vrstva (b) obsahovala dva fragmenty pravděpodobně pantů (*tab. 39:9*) a litinový¹ předmět tvaru T (*tab. 39:10*), z vrstvy (c) pocházejí jen čtyři fragmenty plochého železa, nejspíše s malými kruhovými otvory pro hřebíky. Je pravděpodobné, že s životem objektu souvisí jen malá část těchto předmětů. Ze sektorů G a H dále pocházejí dva kusy strusky (A-56763, A-56803) o celkové váze 248 g obsahující čisté železo.²

3.2. Jablonec u Mimoně (Jabloneček)

Z intravilánu vlastní osady Jablonec dosud žádné archeologické nálezy nejsou. Mincovní poklad brakteátů byl objeven v únoru 1896 při lámání kamene na stavbu silnice v neobvyklé poloze na vrchu Jocklova Horka severozápadně od obce, jehož skalnatý vrchol je dnes téměř zcela odtěžen. Odhadem zde mohly být až dvě stovky mincí, z nichž byly zachráněny pro muzejní sbírku českolipského Exkursionsklubu pouze tři kusy, zatímco ostatní si rozebrali silniční dělníci jako hračky pro své děti (*Peša 2012*). Brakteáty jsou typickou měnou celého 13. století, nemusí však nutně dokládat existenci samotného Jablonce již v této době. S ohledem na první zmínku k roku 1352 to však není úplně vyloučeno. Chlum u Jablonce (též Chlumek) je písemně připomínán až od doby kolem r. 1400 (*Gabriel – Panáček 1997; Šimák 1917*).

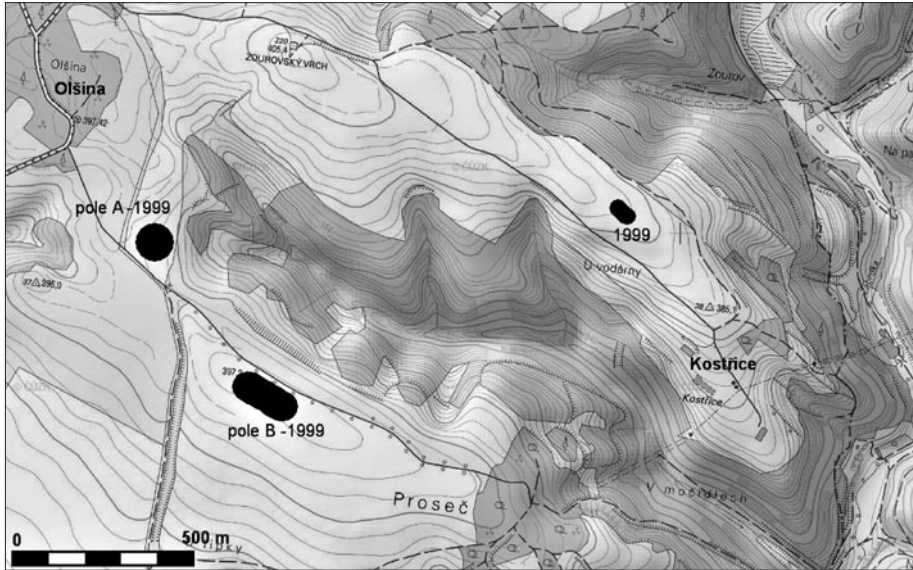
3.3. Holičky

Připomínají se k roku 1549, ale v soukromé sbírce Edmunda Friedricha se odtud nacházel hrnek datovaný K. Suskem do „slovanského období“, jehož další osudy neznáme. Takto bývala označována i hrubší, tedy zpravidla starší vrcholně středověká hrnčina.³ Tuto úvahu o osídleném území může podporovat další zdejší nález pokladu 200 stříbrných mincí z doby Václava II (1283–1305). Depot uložený v nádobě a překrytý plochým kamenem byl nalezen v lomu v hloubce 1,5 m (*Peša 2012*). Okolní středověké vsi Medný (první zmínka 1380) a Polohlavy (1396) známe jen z písemných pramenů (*Gabriel – Panáček 1997*). Z osady Dolní Černá Novina pocházejí zatím pouze vrcholně až pozdně středověké nálezy keramiky (*tab. 46:4–7*) a kachlů (*Peša 2012*).

¹ Určil restaurátor Jiří Kmošek při konzervaci a stabilizaci artefaktů (2013).

² RFA analýzu provedl Dušan Perlík, Středočeské muzeum v Roztokách.

³ ARÚ AV ČR Praha, Archiv NZ, čj. 2409/48 („Teilabschrift aus dem Schreiben von K. Suske vom 11.2. 1943“).

Obr. 13. Ralsko, povrchové sběry s nálezy VS1 na katastru zaniklých obcí Olšina a Kostřice. Podklad: topografická mapa ČÚZK.

3.4. Kostřice

Z katastru je znám pouze nález několika středověkých zlomků keramiky z pole západně od zaniklé vsi, které našli V. Peša a P. Jenč na jaře 1999 (obr. 13). Okraj nízkého okruží (tab. 43:19) datuje osídlení zhruba na přelom 13. a 14. století, tedy dříve než písemné prameny (kolem 1360; Gabriel – Panáček 1997, 55).

3.5. Kuřívody

Střediskem středověkého života v oblasti dnešního Ralska byly vedle Mimoně zejména Kuřívody, založené v 60. nebo 70. letech 13. století jako královské město na jedné z větví Žitavské cesty vedoucí ze středních Čech do Horní Lužice. Jeho lokace však byla poměrně záhy novým panovníkem Václavem II. vyhodnocena jako méně významná, a tak již v roce 1297 Kuřívody přešly do majetku Berků z Dubé. Zatím nejvýznamnějším objevem je zdokumentovaný profil zahloubeného domu (polozemnice) na jihozápadním okraji bývalého kuřívodského náměstí při budování kanalizace v roce 2001. Nejstarší keramika z tohoto domu je sice dochována jen v několika fragmentech, ale bezpečně ukazuje na pozdně hradištní tradici nádob a jejich datování do 13. století, tedy nejspíš do doby založení královského města. Většinu ostatních nálezů datujeme s určitou rezervou do první poloviny 14. století, svým často redukčním výpalem i profilací okrajů se totiž hlásí spíš k oblasti Pojizeří, než k českolipské hrncářské produkci. Ta v Kuřívodách nastupuje zřejmě až později a je doložena z dalších záchranných archeologických výzkumů v okolí gotického kostela sv. Havla (Peša – Jenč 2009).

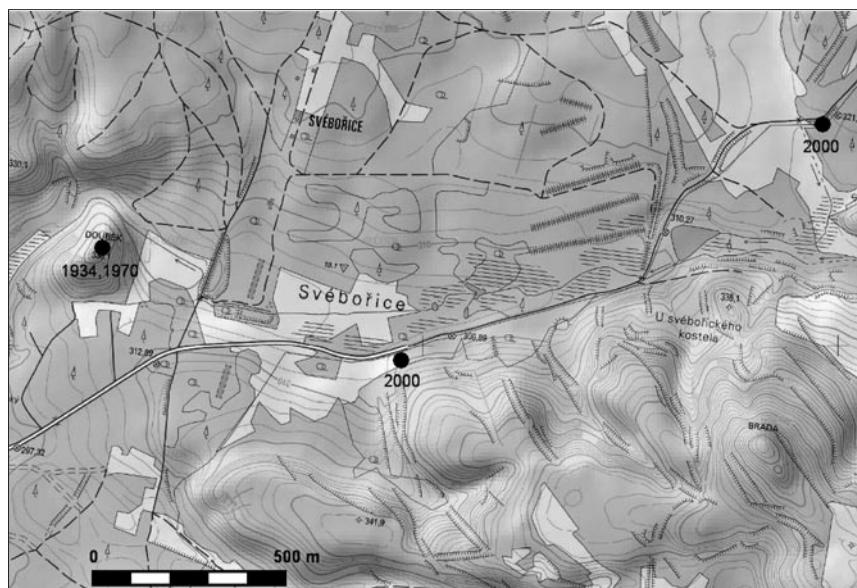
3.6. Olšina/Proseč

Olšina se připomíná až kolem roku 1400 a zdejší mincovní poklad byl do země uložen ve druhé polovině 15. století. Skládal se z 6 kg míšeňských grošů z let 1428–1464 a ze zhořeleckých feniků. Byl objeven při kopání jámy již v roce 1895 (Peša 2012). Sběry keramiky na polích východně od bývalé Olšiny směrem na Proseč na jaře 1999 (obr. 13) přinesly necelou desítku převážně omletých zlomků pozdně hradištní tradice a mezi nimi dobře dochovaný kalichovitě vytažený okraj velkého hrnce nebo zásobnice (tab. 43:18), jehož obdobu známe z výzkumu C. Streitové na Dubovém vrchu u Svěbořic (tab. 45:2) i z Chlumu u Jablonce (třída R). Další nasbíraný materiál náleží až pozdnímu středověku a novověku. Nečetná keramika 13. století rozptýlená na velké ploše naznačuje, že se na místo mohla dostat také druhotně spolu s mladšími nálezy při vyvážení domácího hnoje na pole. Její původ bychom v takovém případě hledali buď v Olšině, nebo Proseči. Proseč se připomíná až roku 1545.

3.7. Ostrov

Bývalá středověká ves Ostrov je v písemných pramenech připomínána až k roku 1432 (Gabriel – Panáček 1997, 57) a po třicetileté válce z ní zůstal pouze dvůr, který pod názvem Spörning existoval až do vzniku vojenského prostoru. V lednu 1992 odtud F. Gabriel sesbíral soubor středověkých zlomků nádob, jehož

Obr. 14. Ralsko, lokalita Dubový vrch a povrchové sběry v intravilánu Svěbořic. Podklad: topografická mapa ČÚZK.

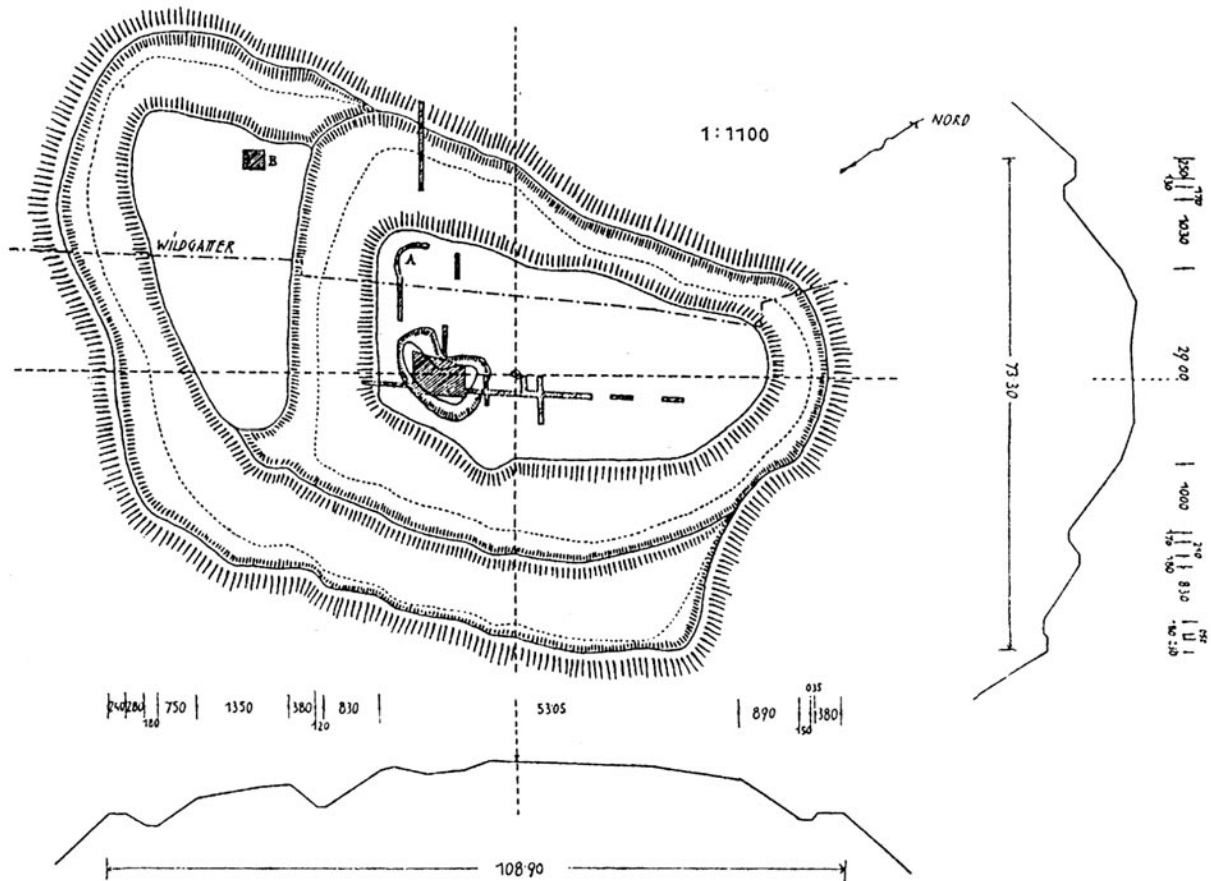
počátky klade uvnitř zduřelý okraj (s lištou) a nízké okruží do druhé poloviny 13. století. Tyto typy se vyskytují na Dubovém vršku, jehož osídlení v této době ještě existovalo. Další okrajové zlomky mladších ovalených a přehnutých tvarů se hlásí do závěru 14. a průběhu 15. století (Gabriel – Panáček 1997, 57). Nálezy keramiky ze záchranného výzkumu F. Gabriela z prostoru zaniklé středověké vesnice v místech pozdějšího dvora Velké Ralsko datují zdejší osídlení zatím až od doby kolem poloviny 14. století, což není daleko od první písemné zmínky v roce 1380 (Gabriel – Panáček 1997, 55).

3.8. Svěbořice

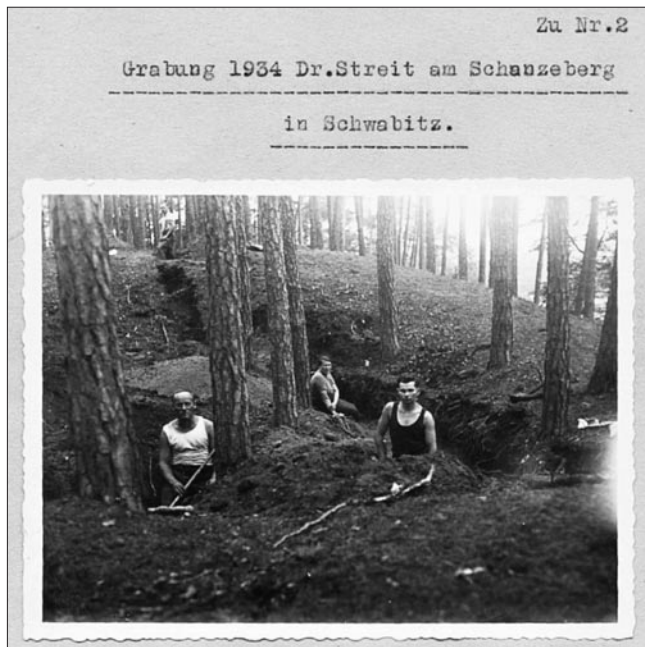
Na území této zaniklé obce s goticko-barokním, rovněž zaniklým kostelem Početí P. Marie se nacházejí čtyři lokality typu panských sídel (ze tří pocházejí archeologické nálezy) a dvě polohy v prostoru bývalého intravilánu (obr. 1 a 14). Většina archeologického fondu je předválečného data s chybějící (Zbiny) nebo romantizující dokumentací (Dubový vrch), a výpověď se tak omezuje na samotnou keramiku.

Hrad na **Dubovém vršku** na západním okraji Svěbořic byl podrobněji prozkoumán v letech 1932–1934 (obr. 15). Nejprve Emil Gebauer několika sondami zkoumal prohlubeň na okraji vnitřního areálu a v roce 1934 Karl Suske pod odborným vedením archeoložky Camilly Streitové testoval také okolní plochu jak vlastního areálu, tak předhradí (obr. 16). Výsledkem je početný soubor fragmentů keramiky, která se s materiálem pozdně hradištní tradice i typy okrajů hlásí převážně do průběhu 13. století.⁴ Okraje seřízlé (tab. 46:1), s kvadratickým zakončením (tab. 44:16, 45:4) a především s lištovitým vnitřním zesílením (F. Gabrielem nazvané jako okraje „uvnitř zduřelý“; tab. 43:2,5, 44:9) spolu s rytou výzdobou vodorovných rýh a nízkých jednoduchých vlnic jsou známé jak z nejstarších středověkých hradů na Českolipsku (kromě Kostelního vrchu v Mimoně hrad u Kvítkova, u Hvězdy, v Dubé), tak z Turnovska nebo Česкодubska (Gabriel 1985, obr. 1, 2; Gabriel – Panáček 1994, obr. 4, 6; Hartman – Prostrředník 2004, Nechvíle 2007). Další analogie nacházíme v Chlumu u Jablonce (třídy D, F, H, J, R). Do tohoto horizontu zapadá i torzo hrnce s okrajem vytvarovaným do čtyřlístku nebo-li čtyř výlevků (tab. 45:1) i okraje typu okruží s prožlabením pro poklici (tab. 44:1–4), podobně jako ostatní materiál provedený v podobě hrubší, redukčně pálené hrnčiny. Naproti tomu na Dubovém vršku prakticky chybí typické světlé, červeně malované hrnčířské zboží konce 13. až 15. století, které se vyskytuje v sousední Mimoně, na hradě Ralsko, v Kuřívodech a na mnoha dalších místech Českolipska. Pouze dva okrajové zlomky, dva malované a menší množství dalších nevýrazných fragmentů této keramiky ukazují, že opuštěný hrad ještě nakrátko ožil někdy okolo počátku 15. století (tab. 43:8–10), z této doby pravděpodobně pochází ona prohlubeň po dřevěné – s ohledem na zahlobení a analogie s jinými hrady nejspíše věžovitě – stavbě. Jak doložil Gebauerův výzkum, stavba byla dřevěná a zanikla požárem.⁵

⁴ K dějinám výzkumu a současnému stavu lokality viz Peša 2012 a Peša – Jenč 2016. Zatímco Gebauerovy nálezy se zdají být z větší části uchovány (uloženy v SČM v Liberci), nálezy C. Streitové byly rozptýleny mezi více institucí a dnes z nich známe jen 7 kusů (4 ks ve VMG v České Lípě, k nimž byly v r. 2007 připojeny 3 ks objevené v Ústavu světových dějin FFUK v Praze). E. Friedrich (1935) uvádí, že část nálezů Streitové se dostala do mimošňského muzea a mezi soukromé sběratele, ale většina skončila v pražském archeologickém ústavu.

Obr. 15. Svěbořice, Dubový vrch, plán hradu podle C. Streitové z roku 1934. V době vojenského záboru došlo ke zplanýrování vrcholu a zavezení příčného děličího příkopu. Tím jsou archeologické vrstvy na lokalitě zřejmě kompletně zničeny.

S hradem na Dubovém vršku mohla být podle nálezů keramiky alespoň částečně současná malá opevněná lokalita v ostrožné poloze v polesí **Zbiny** 2 km jižně od Svěbořic. V nejvyšší části ostrohu za šíjovým příkopem uspořádala jablonecká pravěká společnost – patrně pod vedením E. Gebauer – v roce 1936 menší výkopy (obr. 17), z nichž pocházejí dochovaná dvě větší a dvě menší torza hrnců s rytými liniemi v podhrdlí.⁶ Nádobu s jednoduchým okrajem má výraznou příměs slídy (tab. 47:7), zatímco fragment stlačeného okruží s prožlabením pro poklici je již z hrubší světlé

Obr. 16. Svěbořice, Dubový vrch. Výzkum Camilly Streitové v roce 1934. Foto z archivu NZ v ARÚ AV ČR Praha.

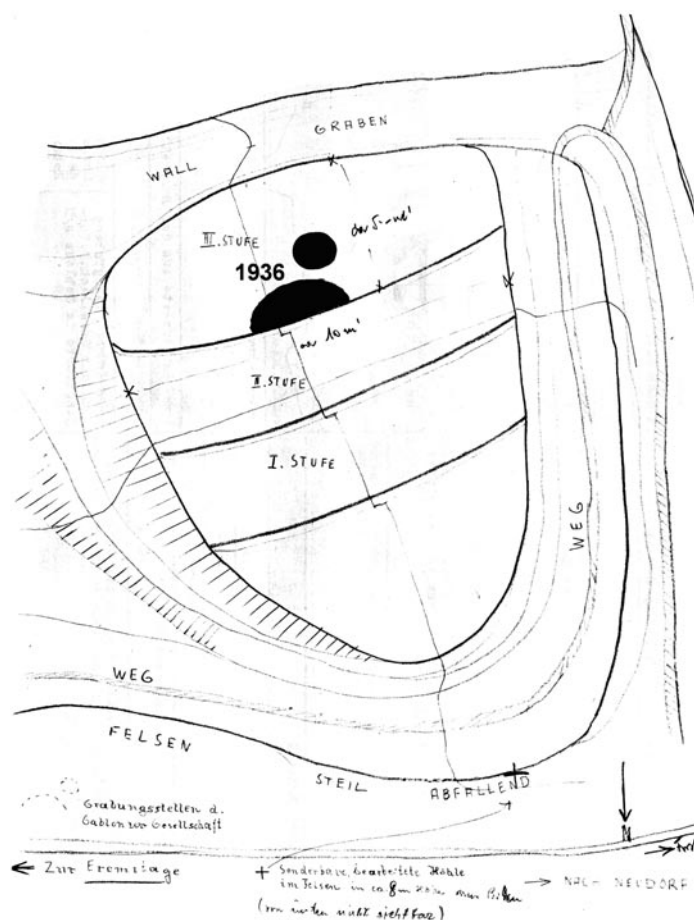
⁵ Datování stavby do nejmladšího období existence hradu připouští i J. Waldhauser po prostudování Gebauerových výzkumných deníků (Waldhauser 1971), nelze s ním však souhlasit v případě jeho představy o kontinuální existenci lokality od 13. do 15. století, která je zpochybněna absencí odpovídající keramiky.

⁶ Archiv NZ čj. 389-390/87; Gabriel – Panáček 2000, 32-33; uloženo ve VMG v Č. Lípě

hrnčiny (tab. 48:2). Tvarově málo výrazné jsou i dva další okraje hrnců (tab. 48:1; 49:5). Fragment okruží je již běžového výpalu (tab. 43:1). Z názvu polohy Zbinsko bývá hypoteticky usuzováno na existenci dosud neobjevené vsi Zbiny. Za zmínku stojí nález vojenských pyrotechniků asi 450 m od hradu, kde se jim podařilo objevit dvě železné ostruhy s ozubeným kolečkem (Peša 2007, 172–173). Stříbrný groš Václava II. (1283–1305) nalezený v létě 1936 nedaleko hradu Stohánku souvisí s komunikací mezi Svěbořicemi a Stráží, nikoliv s hradem na skalním suku, který vznikl až o zhruba sto let později (Peša 2012, 93).

Jeden ze skalních výběžků hory Ralsko – nazývaný **Luční kámen** (k. ú. Svěbořice, dříve Hvězdov) – obsahuje na skalní plošině vytesaný pravoúhlý objekt a podle nalezených zlomků nádob je datován do přelomu 12. a 13. století (Gabriel – Panáček 1997, 51). Většina zlomků je ostřena slídou včetně obou okrajů, dna a čtyř atypických zlomků (tab. 49:1–4). Jeden zlomek oxidační hrnčiny a dno kameninové nádoby dokládají i okrajové pozdější využití výrazného terénního útvaru.

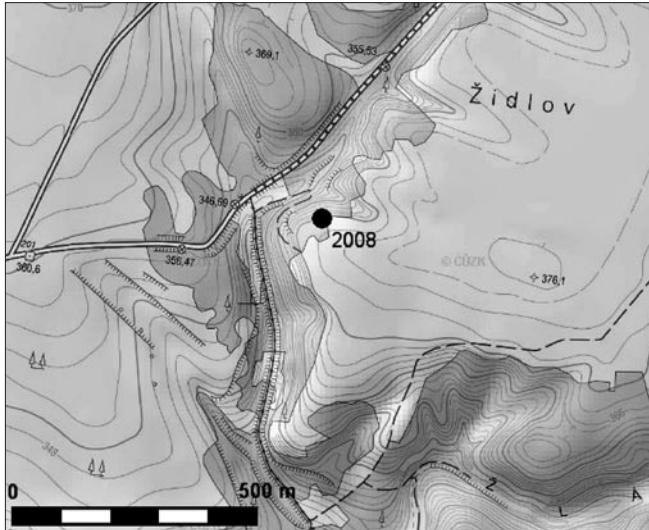
Hledáme-li vesnické zázemí k těmto menším hradům či opevněním, je prozatím potvrzena přinejmenším pro závěr 13. století existence vsi **Svěbořice** a východněji ležícího Ostrova. Svěbořice držel na počátku 14. století Soběhrd ze Stakor a 1325 ves prodal pánům z Vartenberka na Děvíně (Gabriel – Panáček 1997, 57; 2000, 23); toto datum by mohlo zároveň znamenat konec života na zdejším hradě, který tím přestal plnit sídelní funkci a z něhož postrádáme běžnou keramiku 14. století. Z uvedené události by také mohlo vyplývat, že Svěbořice s vysokou pravděpodobností existovaly již před rokem 1300. To podporují i skrovné archeologické nálezy získané sběrem při třech akcích v létě 2000 v okolí nově postaveného oplocení obory 800 m jihozápadně od bývalého kostela (jeho gotický předchůdce existoval již roku 1352). Malý soubor keramiky představuje průřez osídlením, které začíná snad již ve 13. století několika zlomky hrubšího materiálu a redukčního výpalu, pokračuje pro Českolipsko charakteristickými tvary vyššího okruží z průběhu a závěru 14. století (tab. 43:12–17) a přechází do novověké glazované keramiky s ovalenými nebo jednoduchými okraji. Tato keramika je již světle oxidačně pálená a ojediněle i červeně malovaná.⁷ V témže roce získali keramiku pozdně hradištní tradice hnědého/tmavě šedého výpalu a s hrubším ostřivem (zčásti s příměsí drobné slídy) také Marcel Rezler s Danou Kulíkovou, a to na opačné straně bývalých Svěbořic. Z výhozu po sloupu brány tehdy stavěného oplocení obory zhruba 400 m severovýchodně od kostela pochází malý, ale homogenní soubor malých fragmentů s rytými liniemi a jedním okrajem, který již známe z výzkumu C. Streitové na Dubovém vršku (tab. 43:20–22).⁸ Vzhledem k téměř kilometrové vzdálenosti mezi oběma polohami přicházejí v úvahu dvě varianty podoby nejstarší vsi ze 13./14. století: mohlo se jednat o dvě samostatné osady, později srostlé v jednu obec, nebo byly již od počátku typickou lánovou vsí, které se severně od Svěbořic vyskytují jako nejčastější typ středověké sídelní jednotky.

Obr. 17. Svěbořice, opevněná lokalita Zbiny s vyznačením výkopů na plánu z roku 1936. Archiv NZ v ARÚ AV ČR Praha, čj. 390/1987.

⁷ Uloženo ve VMG v České Lípě (př. č. 192/2003 a 28/2009)

⁸ Uloženo ve VMG v České Lípě (př. č. 29/2009). Analogie k okraji viz Streit 1935, Abb. 3:12.

Obr. 18. Ralsko, Židlov, povrchový nález keramiky VS1. Podklad: topografická mapa ČÚZK.

a zpravidla silnější tloušťky střepu. Větší soubory máme k dispozici z Mimoně (Kostelní vrch), Chlumu u Jablonce a Svěbořic – Dubového vrchu (tabela 1).

Keramika z Mimoně se odlišuje výrazným podílem slídnatého zboží a řadou archaických profilací okrajů, které umožnily soubor datovat od mladohradištních počátků do druhé třetiny 13. století s těžištěm právě v závěru tohoto intervalu (Jenč – Peša – Novák 2014). Při srovnání souboru z panského sídla na Dubovém vrchu u Svěbořic s osadou Chlum u Jablonce nacházíme v profilacích okrajů řadu shod, ačkoliv si oba soubory zachovávají odlišné charakteristiky v typech nejčastějších profilací. Totéž platí i o několika nádobách z opevnění Zbiny u Svěbořic, jejichž jednoduché varianty okrajů datování ztěžují. Významnou lokalitou do diskuze je zahluubený objekt (pravděpodobně dům) z náměstí v Kuřívodech, které vznikly jako královská lokace někdy mezi léty 1264 a 1279. Objekt v Kuřívodech, jehož zánik předpokládáme – podobně jako v případě Chlumu u Jablonce – během první poloviny 14. století, obsahuje již převahu vyspělých vrcholně středověkých forem hrnčiny, známých z hrnčířských dílen severozápadních Čech, nejbliže potom z dílen v České Lípě (Gabriel – Smetana 1983). Jsou to především okraje typu nízkého až středně vysokého okruží, jehož výroba je datována do druhé poloviny 13. století s přesahem do století 14. (k dataci např. Gabriel 2016) a starší varianta okrajů ovalených. Zboží starší tradice je v Kuřívodech zastoupeno jen okrajově. Podobnou situaci známe ze zaniklé středověké vesnice Výrov u Velenic, kde se kromě okrajové příměsi starší tradice objevuje již vyspělé, béžově pálené světlé červeně malované zboží počínaje nízkými typy okruží (Peša et al. 2019). Toto zboží v Kuřívodech nacházíme až později, s okraji běžnými pro průběh 14. století. Z čistě chronologického pohledu by to znamenalo, že soubor z kuřívodské polozemnice následuje až po souborech pozdně hradištní tradice z oblasti Ralska, a tato oblast by tedy měla být osídlena nejpozději kolem poloviny 13. století, před založením města Kuřívody. Tuto představu poněkud relativizují další okolnosti. Složení souboru z panského sídla na Dubovém vrchu u Svěbořic bez přítomnosti okrajů typu okruží (bez prožlabení pro poklici) a naopak výskyt těchto okrajů v intravilánu obce vyhovuje první písemné informaci o prodeji zboží z rukou nižší šlechty pánům z Vartenberka k r. 1325, pro něž panské sídlo ztratilo účel a patrně bylo opuštěno (absence okrajů okruží). Hrnčina pozdně hradištní tradice by se tedy ve Svěbořicích udržela až do počátku 14. století. K podobným výsledkům jsme došli výše při analýze rozsáhlého souboru keramiky z Chlumu u Jablonce, který pochází rovněž ze zánikového horizontu mírně zahluubeného objektu obytných rozměrů. Keramika staré výrobní tradice je promíšena okraji typu okruží světlého béžového výpalu („sériového zboží“) a fragmentů zásobnice rovněž zdánlivě staré tradice, ale s chronologicky mladší výzdobou radélkem. Objekt z Chlumu podle všeho dokládá, že ještě na přelomu 13. a 14. století v oblasti Ralska bylo v téže době v oběhu zboží různých výrobních tradic. Zejména v případě Chlumu u Jablonce předpokládáme výraznější vliv z východního sousedství středního Pojizeří, kde se tzv. retardovaná keramika (Gabriel – Peřina 2009) vyskytuje po celé 14. století.

3.9. Židlov

Starší byla i obec Židlov, než je první známá zmínka kolem roku 1400. Na podzim 2008 objevili V. Peša a spol. ve svahu pod jednou ze zaniklých usedlostí nad údolím, které vede do Krupé, několik malých zlomků převažující redukční hrnčiny, z nichž jeden je slídnatý a zdobený radélkem⁹ (obr. 18).

3.10. Počátky středověkého osídlení Ralska

I přes pozdní písemné zmínky o většině sídelních jednotek připouštějí archeologické nálezy větší stáří zdejšího osídlení. Za nejstarší horizont považujeme tzv. keramiku pozdně hradištní tradice v počátečním období vrcholného středověku (VS1, průběh 13. století) – hrubší hrnčiny s příměsí slídy či bez ní, vypalovanou do šedohnědých barev

⁹ V. Peša, V. Novák, Š. Havel, M. Kohout; uloženo ve VMG v České Lípě (př. č. 35/2009).

Sídlo	pís. pramen	VS1 ker	s lištou (tř. J)	nízké okruží	mince VS1
Kuřívody	1279	x	-	x	-
SVB: Luční kámen	-	x	-	-	-
SVB: Dubový vrch	-	x	x	-	-
SVB: Zbiny	-	x	-	-	-
Svébořice (SVB)	1325	x	-	x	-
Jablonec	1352	-	-	-	x
Kostřice	1360	-	-	x	-
Medný	1380	-	-	-	-
Palohlavy	1396	-	-	-	-
Chlum	1400	X	X	X	-
Olšina	1400	x	-	-	-
Židlov	1400	x	-	-	-
Ostrov	1432	-	x	x	-
Proseč	1545	-	-	-	-
Holičky	1549	-	-	-	x

Tabula 1. Oblast Ralsko – archeologicko-historický přehled nejstaršího osídlení. Zpracoval V. Peša.

Zdá se tedy, že čím dále na východ a jihovýchod od České Lípy, tím se na trhu uplatňovalo nové červeně malované zboží později a starší výrobní tradice byla aktuální delší období. Vrátime-li se k otázce počátku osídlení oblasti východně od Mimoně, zdejší vesnická sídliště pravděpodobně nesahají před polovinu 13. století. Naopak, nálezy zboží starší výrobní tradice nemusí být indikátorem stejného stáří jako například v okolí České Lípy, ale bude třeba počítat s určitou mírou opožďení také v této přechodové oblasti mezi „novou“ a „starou“ keramikou vrcholně středověké kolonizace.

4. PŘÍSPĚVEK K VÝROBNÍM OKRUHŮM V RALSKU V POZDNÍM STŘEDOVĚKU

Jak bylo předznamenáno v úvodu, oblast Ralska v sobě nese symboliku hraničního regionu v mnohem větší šíři, než zaujímají archeologická zjištění. Biologicky je chudou oblastí s jen malými proměnami vegetace napříč holocénem (Dreslerová et al. 2013), geologicky sem zasahují tzv. Čertovy neovulkanické zdi z ještědského hřbetu, které se staly rovněž tématem folklóru, národnostně oblast tvořila česko-německou jazykovou hranici s odrazem v lidové architektuře. Ve vrcholném středověku zde končily a začínaly různé výrobní tradice keramiky. Nálezově bohatý soubor ze záchranného výzkumu v zaniklém Chlumu u Jablonce (k. ú. Jabloneček, okr. Česká Lípa) umožnil úvahy o tom, jak to bylo s výrobními okruhy a keramikou v této hraniční oblasti v pozdním středověku.

4.1. Výpověď keramiky z Chlumu u Jablonce – objekt 11/2010

Kompletně prozkoumaný objekt nepravidelného zahloubeného tvaru v sondě 11/2010 poskytl pestrý soubor keramiky vrcholného středověku a časného novověku, který nabízí rozdělení podle charakteristik výpalu a použité hrnčířské technologie na několik skupin (tabula 2; graf 7).

Nejstarším horizontem je i v této sondě keramika pojizerského typu z vrcholného středověku 1, která se svým výskytem jako jediná skupina nálezů s objektem překrývá jen zčásti (tab. 51, 52:1–4). Keramika se kumuluje v nejzápadnějších sektorech N, P, R, a to především v nejspodnějších nálezových vrstvách (d) a (f) (obr. 23). Intruze v jednotkách střepů jsou rozptýleny také do okolních sektorů a horních vrstev větší část fragmentů. Vztah tohoto nejstaršího keramického horizontu k vlastnímu objektu 11/2010 není příliš srozumitelný, snad zde mladší středověký objekt porušil mělčí starší situaci, jejíž neprozkoumaná část pokračuje mimo sondu. Orientační dataci tohoto souboru nabízí fragment konvice s třmenovým uchem, tj. do sklonku 13. století (tab. 52:3).

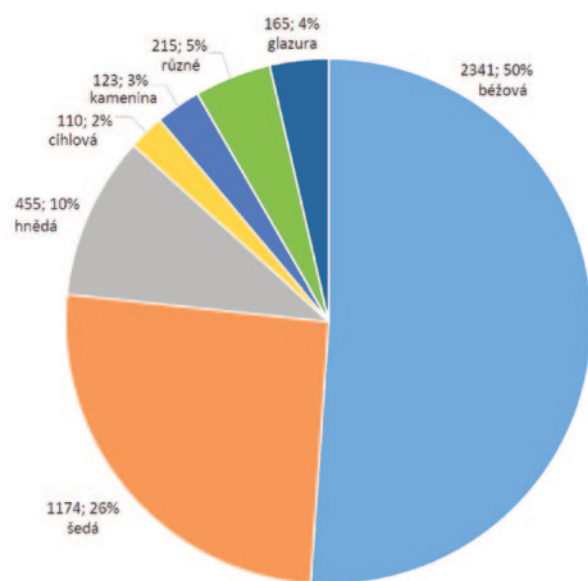
Oxidačně vypálené zboží

Třída A – světlá béžová neglazovaná hrnčina

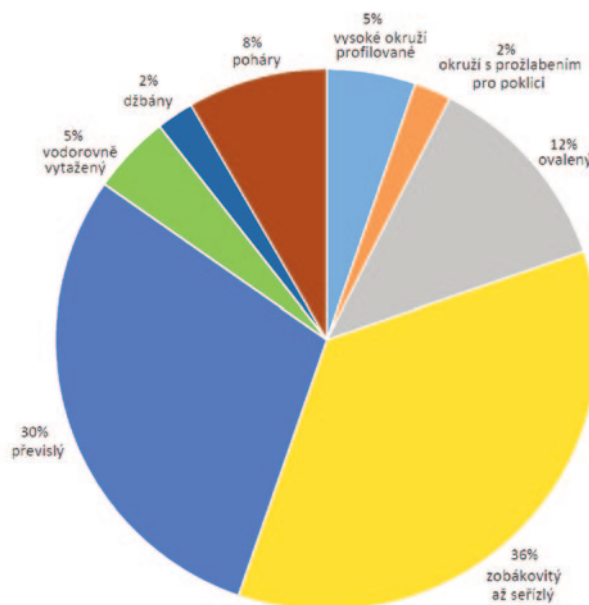
Tato keramika je nejpočetnější kategorií hrnčiny, představuje polovinu z celkového množství keramického inventáře objektu 11/2010. Pohled na okraje nádob prozrazuje běžné typy doložené v široké oblasti okresu Česká Lípa včetně českolipských hrnčířských dílen, kde pravděpodobně můžeme hledat také původ zboží v Chlumu u Jablonce (graf 8). Jen okrajově jsou zastoupeny pozdní typy okruží, kde se již horní hrana zobákovitě prodlužuje, jejichž výskyt začíná až v závěru 14. století a pokračuje ve století

sektor	vrstva	VS1	běžová	šedá	hnědá	cihlová	kamenina	různé	glazura
vše	a	1	65	29	-	5	5	-	-
B	ab	-	25	11	2	3	-	-	-
C	a	-	41	19	-	1	-	-	-
C	b	-	1	-	-	-	-	-	-
C	cd	-	6	2	1	-	-	-	-
D	a	-	50	47	-	5	5	5	-
D	b	-	51	35	11	2	5	5	-
D	cd	-	8	13	3	-	-	-	-
E	a	-	24	20	1	11	-	-	-
E	b	-	46	22	7	-	-	-	-
E	c	-	122	87	12	4	8	-	-
F	a	-	43	45	10	2	-	10	2
F	c	-	221	81	59	1	6	16	3
G	-	-	1	-	-	-	-	-	3
H	-	-	14	3	2	-	-	-	-
J	a	1	38	21	4	1	4	2	-
J	c	1	13	11	6	-	1	1	-
K	a	-	10	4	2	6	2	-	4
K	c	-	150	113	13	15	20	8	15
K	d	1	14	1	-	-	-	-	-
L	a	-	4	2	-	-	-	-	-
L	c	1	172	87	32	21	13	3	28
L	d	-	13	17	3	-	-	-	-
M	b	1	2	-	1	-	-	-	-
M	d	2	14	2	8	2	-	-	-
N	a	6	23	5	3	1	1	8	3
N	b	-	2	-	-	-	-	-	-
N	df	21	9	1	3	-	-	7	-
O	a	1	21	5	12	-	2	3	2
O	b	-	43	24	17	3	1	8	2
O	d	1	26	-	1	-	-	3	-
P	a	-	2	-	2	-	-	1	2
P	b	-	12	2	6	1	-	3	1
P	c	-	6	1	9	-	-	-	1
P	d	3	11	-	-	-	-	4	-
P	f	16	3	4	-	-	-	-	-
Q	a	1	7	3	1	2	-	2	-
Q	b	-	3	-	-	-	-	2	-
Q	c	1	58	42	11	-	4	-	7
Q	d	2	6	1	1	-	-	5	-
R	a	-	1	1	1	-	-	1	3
R	c	-	56	21	7	-	1	2	2
R	d	11	25	4	4	-	-	4	1
R	f	13	12	2	-	-	-	7	-
S	a	-	31	27	26	-	6	15	7
S	c1	-	78	38	22	-	3	5	1
S	c2	-	23	6	3	-	1	7	-
T	a	-	16	4	1	-	2	3	7
T	c1	-	22	15	4	-	3	-	1
T	c2	-	145	91	19	-	3	10	9
U	a	1	8	5	-	1	4	3	1
U	c1	-	16	18	1	5	3	2	4
U	c2	1	162	69	28	-	5	27	9
V	c1	-	43	14	14	14	4	4	12
V	c2	-	89	40	33	1	1	9	6
V	d	-	9	-	-	-	-	1	2
W	a	-	26	4	5	-	3	4	10
X	c	-	18	4	2	-	-	2	-
Y	a	-	31	6	5	-	-	2	-
Y	c1	-	40	12	6	-	4	1	1
Y	c2	-	35	6	13	-	-	1	-
Z	a	-	1	-	-	-	-	-	3
Z	c	5	57	20	18	1	1	7	6
A-C	a	2	17	7	-	2	2	2	5
		93	2341	1174	455	110	123	215	163

Tabula 2. Chlum u Jablonce (Jabloneček) – sonda 11/2010: přehled keramických tříd podle sektorů (V. Peša).

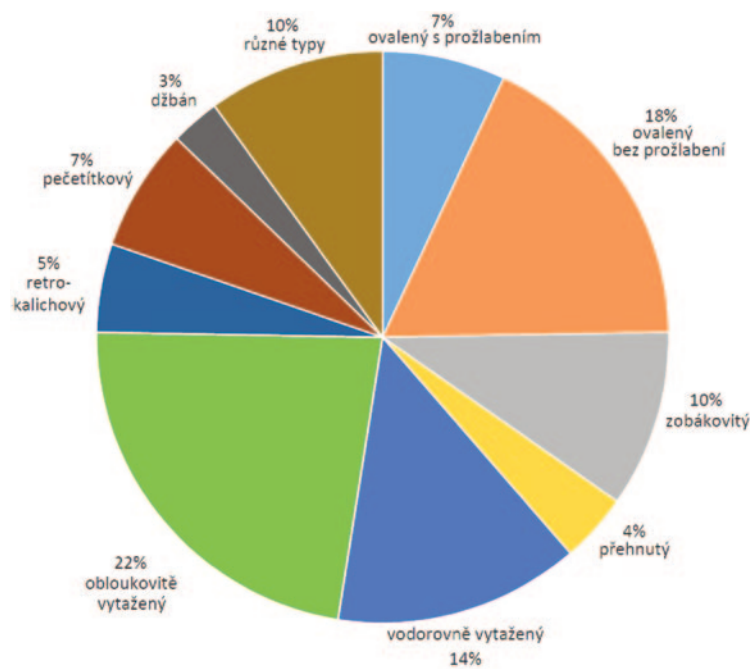

Graf 7. Chlum u Jablonce (Jabloneček), sonda 11/2010, keramické třídy.

Graf 8. Chlum u Jablonce (Jabloneček), sonda 11/2010, přehled okrajů světlé malované keramiky.

následujícím (tab. 55:25–26, 56:9–11, ad.). S 12 % jsou zastoupeny okraje ovalené s prožlabením pro poklici (např. tab. 55:15–16, 20–24), které jsou podle výskytu na hradech F. Gabrielem kladeny nejdříve do přelomu 14. a 15. století (Gabriel – Panáček 1994), ale objevují se (pokračují?) také v nastávající novověké hrnčířské produkci českolipských dílen již s podstatně lépe plaveným střepem (nepublikovaný výzkum P. Jenče v r. 2014). Nejpočetnější kategorií jsou zobákovitě vytažené okraje (36 %), které v typologické řadě navazují na pozdní redukovaná okruží, která se v tomto případě zcela vytratila (např. tab. 53:3, 18, 19, 21, 54:3, 4, 6–8, 11–13, ad.). Zdá se, že se před rokem 1400 ještě nevyskytují. Do této skupiny řadíme i jim blízké tvary různě rovně nebo šikmo seřízlé (tab. 54:5, 10, 25, ad.). Protažením zobákovitých tvarů vznikají okraje převislé, v našem souboru spíše kratších tvarů, které jsou druhou nejpočetnější kategorií (30 %) (např. tab. 50:22, 25, 53:1, 8, 9–10, 15, 22–24). Datovatelné jsou do průběhu 15. století, ale jejich pokročilé varianty s výrazným zaobleným přehnutím vystupují v časně novověkých souborech například ze skalních převisů v Labských pískovcích (Švédův stůl a Jezevčí) a severního Kokořinska (Vlhošťský Mamučák, Vysoká Lešnice ad.; Peša 2013, Abb. 35) – snad v souvislosti s třicetiletou válkou. Tyto glazované varianty se však v Chlumu u Jablonce nevyskytují a u zdejších převislých okrajů se jedná ještě o vrcholně středověkou hrnčinu. Další variací jsou okraje vodorovně vytažené, které se běžně vyskytují u mís, ale v případě souboru z Chlumu také u hrncovitých tvarů (5 %) (např. tab. 53:2, 54:26, 55:11, 13). Zajímavostí souboru jsou četné poháry, které pocházejí minimálně z 11 exemplářů (8 %), které jsou tvarově i velikostí velmi podobné (např. tab. 58).

Graf 9. Chlum u Jablonce (Jabloneček), sonda 11/2010, přehled okrajů redukční keramiky.

Tato četnost je podstatně větší než například v rozsáhlém souboru z hradu Chudý hrádek u Dřevčic přibližně stejného časového horizontu (výzkum 2017, nepublikováno) a čistě hypoteticky nabízí v případě Chlumu úvahu o existenci středověké vesnické krčmy. Soubor světlé béžové keramiky je důležitý k datování výplně objektu v sondě 11/2010. Jeho počátky sahají do přelomu 14. a 15. století (nejdříve závěr 14. století) a pokračují v průběhu 15. století. Horní hranici spolehlivě určit zatím není možné, nejpozdějším mezníkem je nástup glazované keramiky na venkov.

Redukčně vypálené zboží

Zhruba třetinu celkového souboru keramiky představuje převážně tvrdě vypálené zboží šedých, hnědých nebo cihlových odstínů, jejichž spektrum okrajů je však podobné (graf 9). Řada zlomků náleží přechodovým variantám, proto tuto skupinu keramiky analyzujeme v celku. Výraznější zástupci jednotlivých tříd jsou označeni v obrazové příloze (tab. 60–63).

Třída B – šedá

Do této skupiny patří více variant, z nichž všechny mají příměs drobné slídy v ostřivu v různém množství:

- 1) Hrubá hrncina šedého, tmavě šedého, nebo světle šedého výpalu;
- 2) Hrnčina tmavě šedá zevnitř spíše s hrubším povrchem a vně s náznaky přehlazení;
- 3) Zpravidla tenkostěnná hrncina s jemnějším ostřivem a vnějším hlazeným povrchem/povrchy.

Třída C – hnědá

Obsahuje více variant, převážně s větší či menší příměsí drobné slídy:

- 1) Nádoby silnějších stěn, vně povrchy hnědé, s rýhami po ostřivu vzniklými při vytáčení, zevnitř výpal hnědý nebo šedý; méně tvrdý výpal;
- 2) Hrubá hrncina hnědého nebo šedohnědého výpalu;
- 3) Hrubá, tenkostěnná hrncina, povrchy šedé nebo nahnědlé, z nichž prosvítá hnědé až cihlově zbarvené jádro střepu;
- 4) Hrubší hrncina hnědého výpalu, ojediněle s výskytem červené nebo červenohnědé malby;
- 5) Jemnější hrncina hnědého nebo šedohnědého výpalu;
- 6) Hrnčina kompletně cihlového výpalu.

Třída D – hrncina ostatní, neurčená

V rámci této skupiny se vyskytují buď fragmenty neurčitelné (začazené, opálené), nebo nestejnobarevného výpalu na vnější a vnitřní straně. Zvláštní skupiny představuje keramika technologicky podobná třídě A (světlé zboží bez slídy), jejíž výpal přechází vně do šedé barvy.

Některé typy okrajů redukčně vypáleného zboží se shodují se světlou malovanou keramikou (graf 8). Jsou to okraje ovalené s prožlabením pro poklici (např. tab. 52:10, 61:5,10), k nimž přistupují početnější okraje ovalené bez prožlabení (např. tab. 52:7, 60:7,15, 61:14). Tato druhá varianta je snad vývojově mladší, neboť pokračuje v novověkém zboží například v českolipských hrnčířských dílnách (záchranný archeologický výzkum P. Jenče v roce 2014). Ovalený okraj bez prožlabení dále přechází do hraněné varianty, která nabírá podoby zobákovitého odsazení (např. tab. 60:4,28, 61:3–4,20,23–24). Nacházíme také okraje výrazněji přehnuté (tab. 61:6, 62:38, 63:18,21) a početnější okraje vodorovně vytažené (např. tab. 60:6,11,13,16, 61:9,12,21). Další typy okrajů jsou již specifické pro redukční zboží. Především je to nejčastější varianta obloukovitě vytaženého okraje (např. tab. 60:1,6,8,10,21, 61:1,15,17,18), který někdy splývá s okrajem vodorovně vytaženým. Méně časté jsou retro-kalichové (tab. 52:8, 60:17, 63:19) a pečtitkové okraje (tab. 60:24, 61:7,19, 62:1,14,21,27,33, ad.). Okraje džbánů jsou vzácné (tab. 60:25, 62:13, 63:25) a s poháry se nepodařilo ztotožnit žádný. Výzdoba redukčního zboží je provedena různými typy kolků nebo horizontálními žlábků či drobnou vlnovkou.

Toto zboží není v hrnčířské produkci České Lípy doloženo a jeho původ pravděpodobně musíme hledat v Pojizeří, kde je doloženo v malých souborech například ze skalních dutin v Českém ráji (předběžně publikované výzkumy P. Jenče). Obtížná odpověď je také na otázku, zda stejné typy okrajů obou hrnčířských regionů (například ovalené, přehnuté) byly vyráběny souběžně, nebo byl rozdíl v jejich nástupu a ukončení výroby. Budeme-li předpokládat určitou délku souběžnosti, vyskytují se v redukčním zboží všechny mladší typy oxidační keramiky a přibývají tvary nové, ze světlé hrnciny neznámé – především obloukovitě vytažený okraj. Jiným příkladem je okraj pečtitkový, který připomíná tvary známé z nejstarší vrcholně středověké keramiky pozdně hradištní tradice, která v Pojizeří v mladších obměnách přetrvávala po celé 14. století. Pro bližší chronologické úvahy dosud chybí z této oblasti podrobněji publikovaný soubor.

Kamenina (Třída E)

Kameninové zboží má povrchy středně až jemně hrubé a výpal je převážně uvnitř nádoby šedý až světle šedý a vně hnědých odstínů. Výzdoba kolkem se neobjevuje, radélko je zastoupeno pouze jediným zlomkem, zato častější je výzdoba hnědou nebo červenou malbou (tab. 59). Fragmenty náleží hrncovým nádobám a větším džbánům, novověké láhve nejsou doloženy. Fragmenty baňaté nádoby s červenou malbou (tab. 59:6–7) mají přesnou analogii jak v materiálu, tak výzdobě, s fragmentem z Hrnčířské čtvrti v České Lípě (obr. 19) a dokládají původ malované kameniny právě v této hrnčířské dílně.

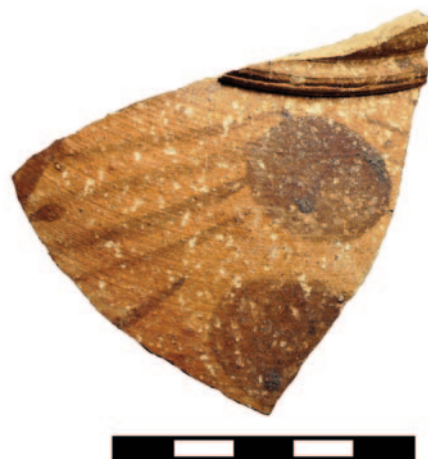
Hrnčina glazovaná

Zastoupena je v malém počtu a značně fragmentární, výjimkou jsou pouze torza dvou trojnožek ze sektoru E. Převažují hnědé glazury, často s žíháním tmavých nebo světlých odstínů, hrnčina je převážně běžového výpalu. Z výzdobných motivů je ojediněle zastoupena radélkem vytvořená vlnovka a imitace tordovaného okraje. Z glazovaných okrajů se objevují ovalené (tab. 64:7,20), zobákovité (tab. 64:12,18,19), přehnuté (tab. 64:9), vedle nich nastupují nové tvary okrajů mís/trojnožek prožlabených zesílených variant (tab. 64:1,2,10,11,13,21,22,24), hlubších talířů (tab. 64:4), či profilované okraje hrnců (tab. 64:15).

Železné předměty

Objekt 11/2010 obsahoval soubor železných předmětů více méně běžného stavebního i provozního charakteru, které nedovolují bližší dataci. Nejpočetnější výskyt je v sektorech E a Q (tabula 3, obr. 20).

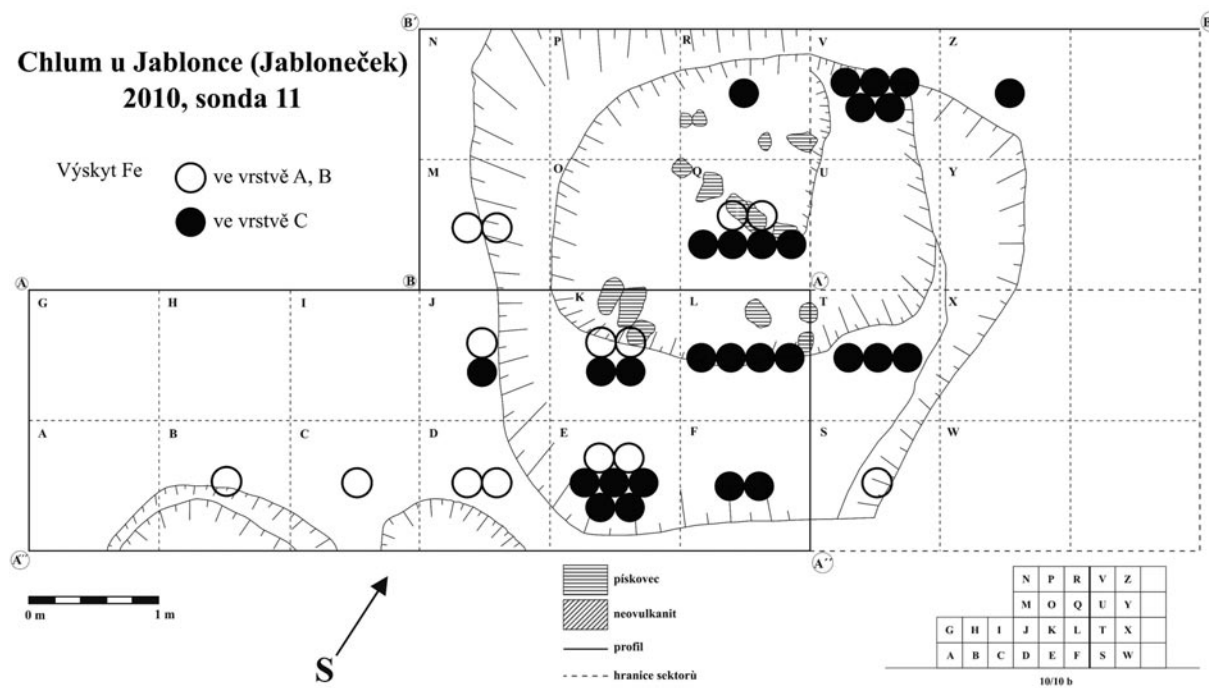
Z vrstvy (a) pochází půlka koňské podkovy středověkého tvaru a část (dveřního?) pantu s okem, jehož pokračování je uštipnuto. Oba předměty jsou velmi dobře dochovány s minimálním poškozením

Obr. 19. Česká Lípa, Hrnčířská/Barvířská ulice, záchranný výzkum v r. 2014; červeně malovaná kamenina analogická nálezům z Chlumu u Jablonce, inv. č. A-100826. Foto V. Peša.

Tabela 3. Chlum u Jablonce (Jabloneček) – sonda 11/2010, počet železných předmětů podle sektorů a vrstev (V. Peša).

Sektor	C	D	E	F	J	K	L	M	Q	R	S	T	V	Z	AC
Vrstva AB	1	2	2	-	1	2	-	2	2	-	1	-	-	-	1
Vrstva C	-	-	5	2	1	2	4	-	4	1	-	3	5	1	-

Obr. 20. Chlum u Jablonce (Jabloneček) – sonda 11/2010, rozmístění železných předmětů podle vrstev. Grafika Zuzana Chochulová.

povrchu koroze, což může svědčit o jejich mladším stáří spolu s výskytem ve vrchní vrstvě objektu. Z téže vrstvy pochází fragment nože s ulomenou čepelí, kovaný hřebík (*tab. 65:10*), páskové železo se třemi otvory (*tab. 65:16*) a velký klíč (*tab. 66:1*). Z horních vrstev pocházejí dále kované hřebíky a odlomený kus páskového železa, vrstva (b) obsahovala pouze spojku (*tab. 65:1*) a fragment plechu s vyztuženou podélnou hranou, připomínající například vaničku (*tab. 65:9*).

Nejvíce železných předmětů pochází ze spodní vrstvy (c): obdélná přezka (*tab. 66:4*), ozdobná skoba a článek řetězu, pásková železa (*tab. 65:2–4,14; 66:5*), nože různých tvarů a jejich odlomené čepele (*tab. 65:6,12–13,15; 66:7*), větší část srpů (*tab. 66:11*), kované hřeby (*tab. 65:5,7*), část koňské podkovy (*tab. 66:10*) a další předměty. Tyčka s vrtákem a roztepáním opačného konce je orientačně datována příkoro-dovaným okrajem nádoby časně novověkého charakteru (*tab. 65:11*). Zajímavý je předmět ze sektoru F – na kovovém rámu je nasazeno plechové ukončení s proraženou výzdobou důlků a trojdůlků/trojlistků, jehož funkci neznáme. Ve vrstvě (c) se nacházely dva hřebíky recentního charakteru s kulatou hlavou a mladší než středověk bude s vysokou pravděpodobností také část řetězu s osmičkovými články (*tab. 66:9*), které dokládají místní stratigrafické porušení objektu.

Struska

Součástí souboru nálezů je slitok s inv.č. A-58594, který pochází ze sektoru 7, vrstvy (c). Část slitku je šedý kov, který představuje bronz s vysokým obsahem antimonu, a část je směsí zelených korozních produktů mědi a organického materiálu, obsahuje prakticky pouze měď (*tabela 4*; RFA analýzu provedl Dušan Perlík, Středočeské muzeum v Roztokách). Podle Jiřího Kmoška (SUPŠ Turnov) se jedná o produkt metalurgické produkce cínového bronzu.

Část slitku	Fe	Ni	Cu	Zn	As	Ag	Sn	Sb	Pb
Šedý	0,74		63,88		0,6	0,26	3,55	3,47	0,35
Zelený	0,53		97,99				0,7	0,07	0,72

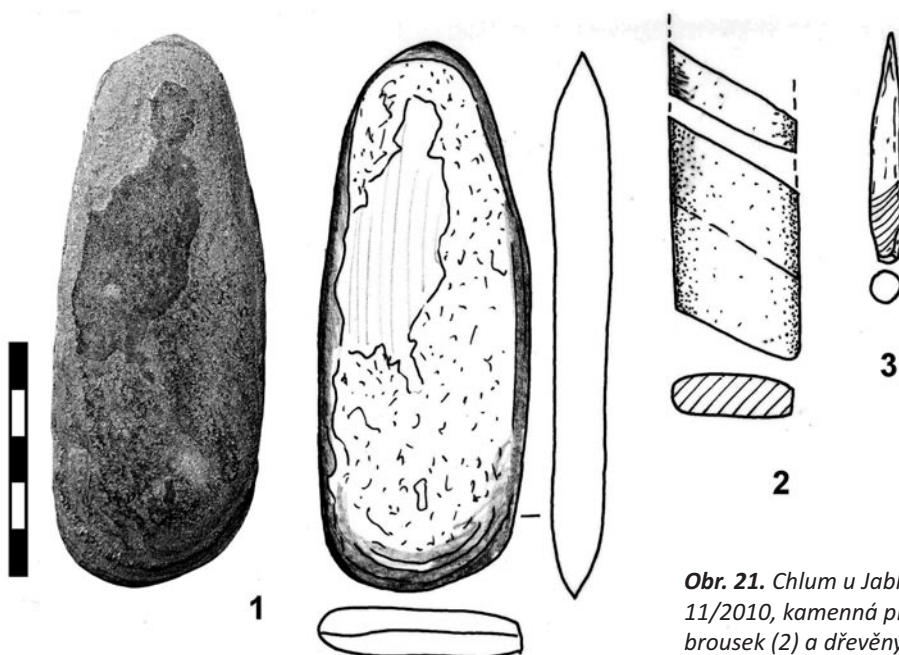
Tabela 4. Chlum u Jablonce (Jabloneček) – sonda 11/2010: analýza strusky.

Kámen

Patrně jako intruze se do objektu dostala plochá kamenná sekera z horniny typu šedého amfibolitu, která je pravěkého stáří (mladý neolit – eneolit). Je 120 mm dlouhá, max. 47 mm široká a jen 12–14 mm silná (sektor E, vrstva c; *obr. 21:1*). Vzhledem k nenápadnému tvaru lze pravděpodobně vyloučit funkci nástroje jako hromového klínu. Dalším kamenným artefaktem je část předmětu z jemnozrnného světle hnědošedého pískovce tvarově připomínající brousek. Pískovec se přirozeně rozpadá po rovnoběžných vrstvách (sektor L, vrstva c; *obr. 21:2*).

Dřevo

Neobvyklým nálezem je předmět tvaru nepravidelného hrotu šipky o délce 50 mm a max. průměru 7 mm (sektor M, vrstva b; *obr. 21:3*). Předmět je dochován v nezuhebnatělém stavu.

Obr. 21. Chlum u Jablonce (Jabloneček) – sonda 11/2010, kamenná pravěká sekera (1), pískovcový brousek (2) a dřevěný hrot (3).

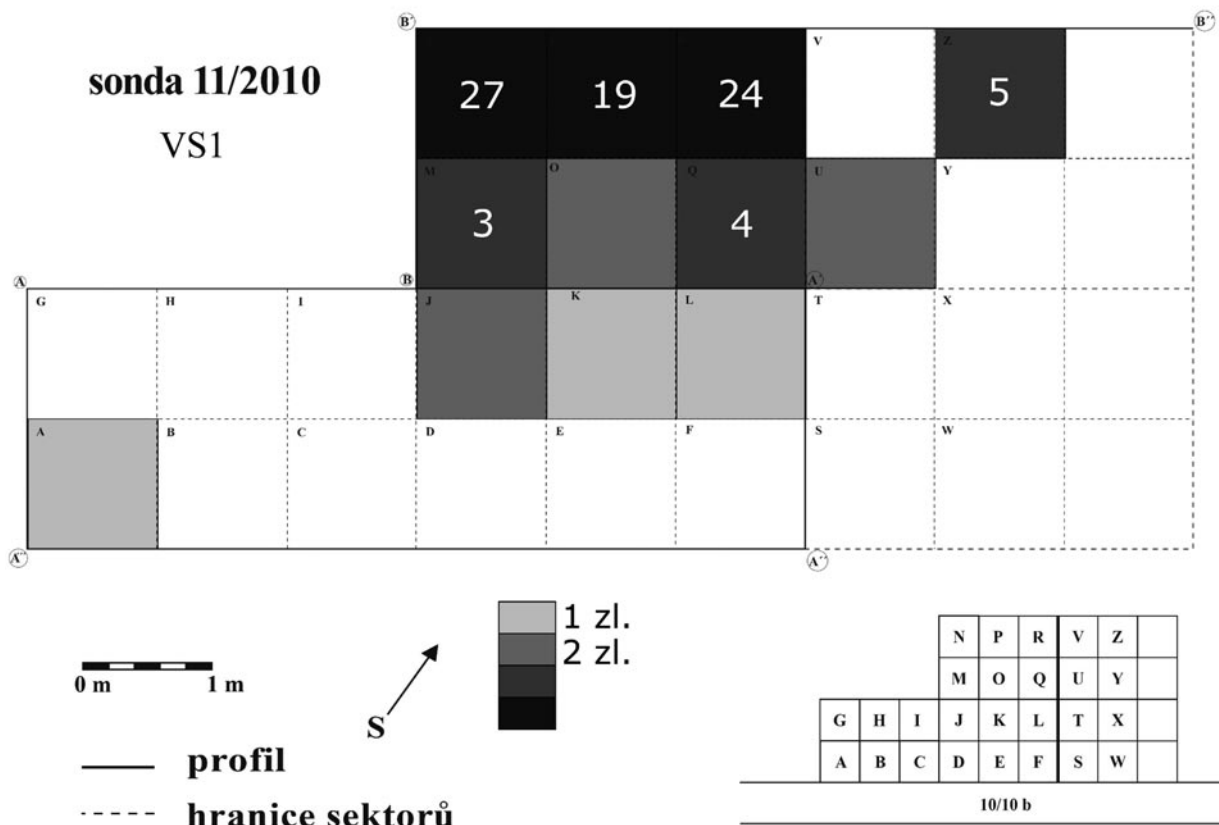
4.2. Výpověď nálezové situace z Chlumu u Jablonce – objekt 11/2010

Jak již bylo uvedeno výše, pozdně středověký objekt prostorově nebyl totožný s objektem kolonizačního období, který se nacházel od středu sondy směrem k západu a překrýval se s mladším objektem pouze z jedné třetiny (obr. 22). Dobře datovatelná světlá malovaná hrnčičina rovněž dokládá určitý hiát v osídlení prostoru sondy v průběhu (druhé polovině?) 14. století.

Prostorová koncentrace ukazuje zajímavou shodu mezi světlou a šedou hrnčičinou. Znamená to, že obě kategorie hrnčiny se v objektu nahromadily podle stejného klíče – nejvíce zaplnily jeho východní polovinu a hromadily se dále k severu (obr. 23 a 24). Zdálo by se tedy, že obě kategorie nádob mohly být užívány současně, nebo ve velmi blízké době po sobě následující, kdy podléhaly shodným podmínkám deponování. Totéž lze říci ještě o kamenině, která – i když v omezené četnosti – ukazuje velmi podobný model (obr. 26). Hnědá hrnčičina je rozšířena v témže rozsahu jako předchozí tři kategorie, ale na rozdíl od nich se nachází i v západní části sondy v prostoru kolonizačního objektu (obr. 25). Mezi hnědou hrnčičinou jsou nejčastější také pečetiřkové okraje, rovněž typické pro keramiku VS1. Je tedy možné, že buď je část hnědé hrnčiny starší než šedé a světlé béžové zboží, anebo hnědá keramika dokládá jakousi přechodnou fázi mezi různými hrnčičířskými chronologickými tradicemi.

Glazované zboží je celkově málo početné a kumuluje se spíše v severní části sondy. To by naznačovalo časovou proluku mezi předchozími kategoriemi a novou fází využívání prostoru s objektem, která – ovšem bez dalšího hromadění odpadu – pokračovala až do 20. století (obr. 3 a 5).

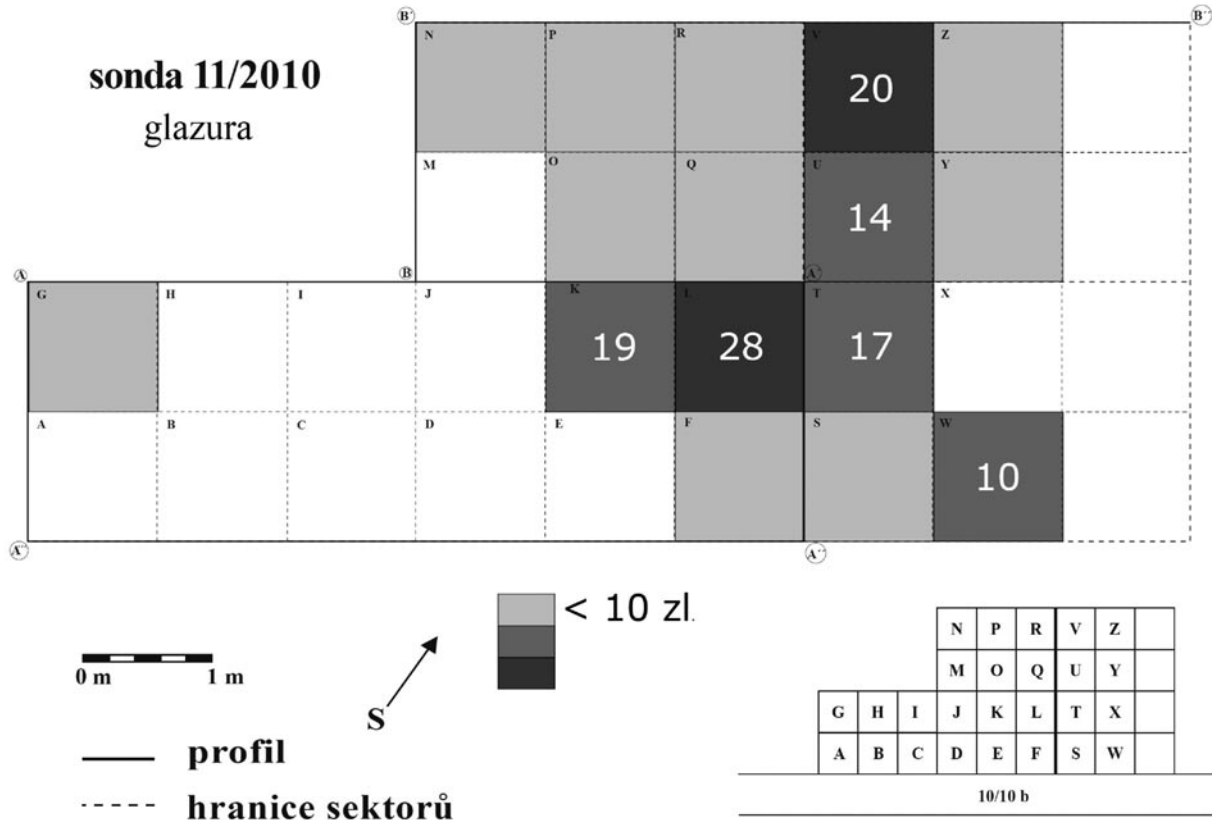
Další možnost k nahlédnutí do postdepozicičního vývoje objektu a jeho keramiky nabízejí skládanky nádob a distribuce jejich částí v jednotlivých sektorech (obr. 28–30). Zde se situace jeví poněkud odlišně od předchozí četnosti fragmentů. Nejlépe dochovaná torza nádob patří k šedé a hnědé hrnčičině, například k nádobám D, I a W byly střepy rozptýleny napříč celým objektem, ale i další nádoby těchto výpalů vykazují značný pohyb zlomků ve vrstvách. Podobně se chovají zlomky kameniny, zvláště nádoba Q. Zajímavý je rozptyl světlé béžové malované keramiky, kde se objevuje rozdíl mezi hrncovitými tvary a poháry. Zatímco poháry nalezené často ve větších torzech jsou rozptýlené po celé sondě, hrncovité nádoby nejsou dochovány v úplných a často ani rekonstruovatelných tvarech a pohyb jejich částí v sedimentech byl jen lokální, zpravidla mezi sousedními sektory. Co z toho vyplývá?

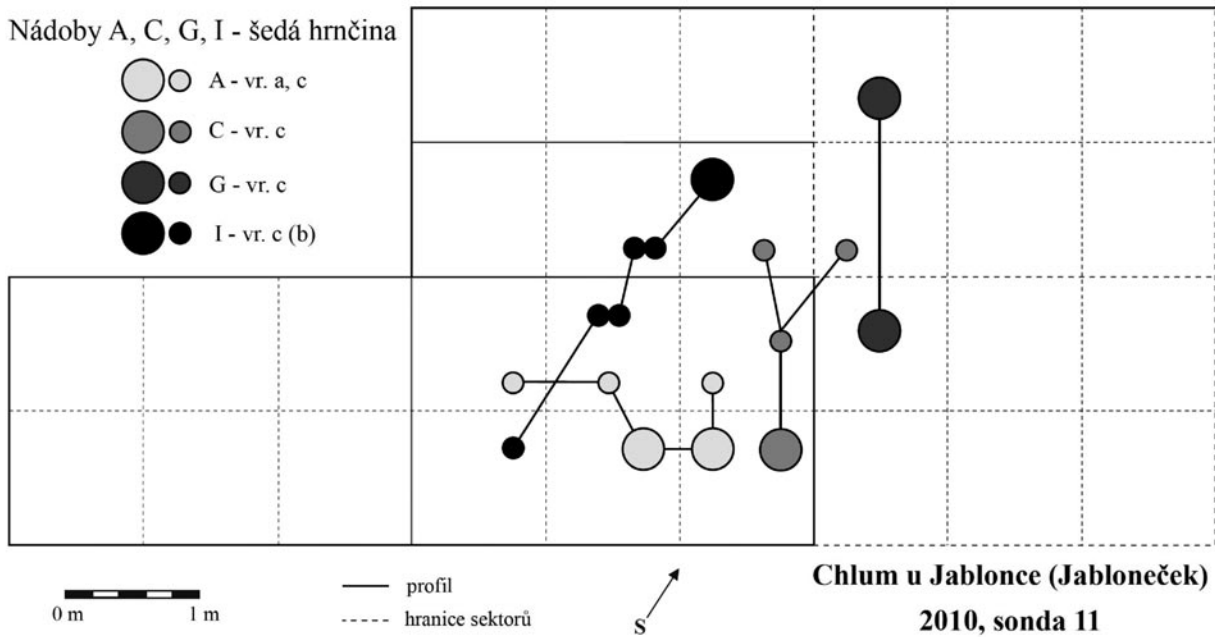
Obr. 22. Chlum u Jablonce (Jabloneček) – sonda 11/2010, četnost keramiky VS1 v sektorech sondy. Vše grafika Z. Chochulová.

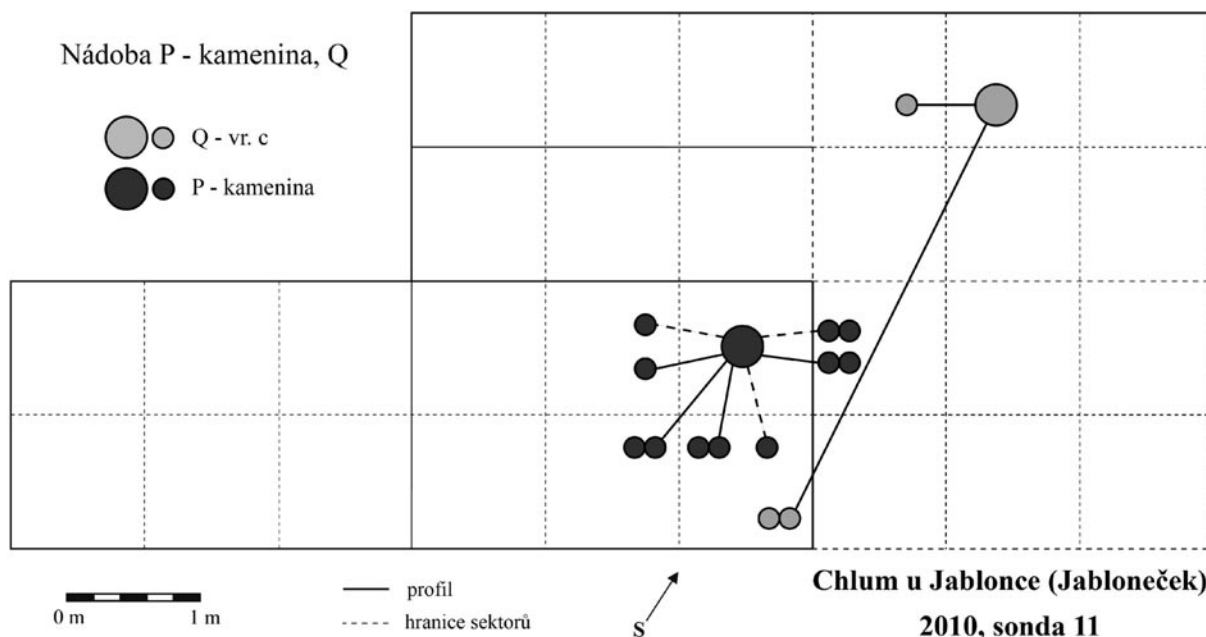

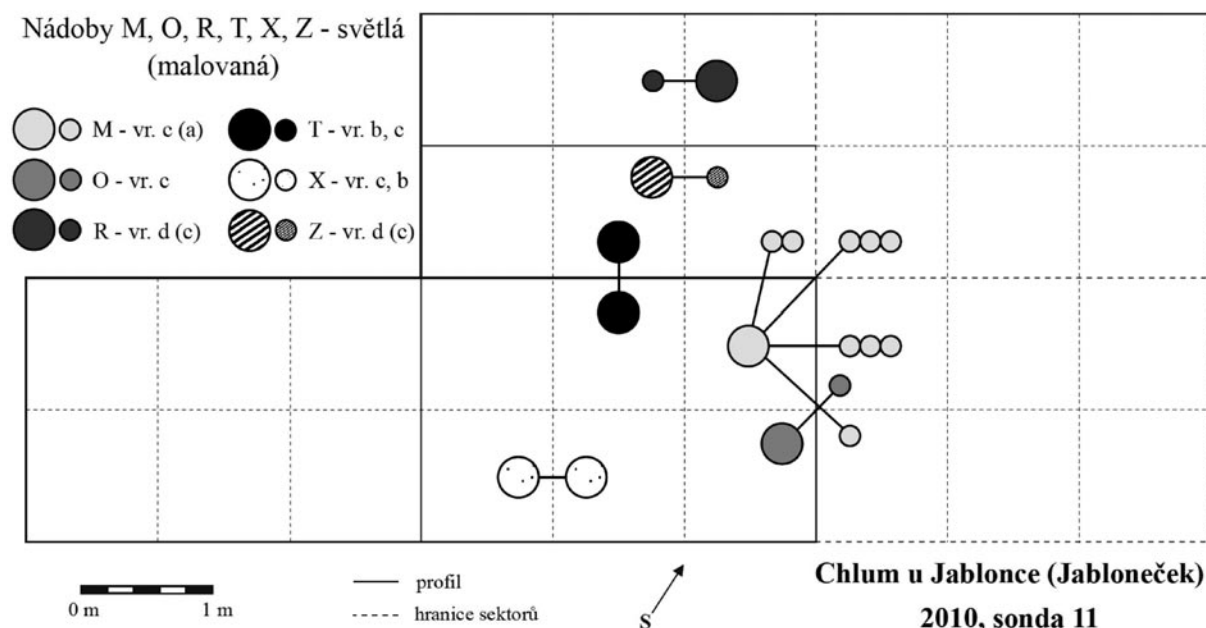
Obr. 27. Chlum u Jablonce (Jabloneček) – sonda 11/2010, četnost glazované keramiky.

Obr. 28. Chlum u Jablonce (Jabloneček) – sonda 11/2010, skládanky nádob šedé a hnědé hrnčiny. Vše grafika Zuzana Chochulová.

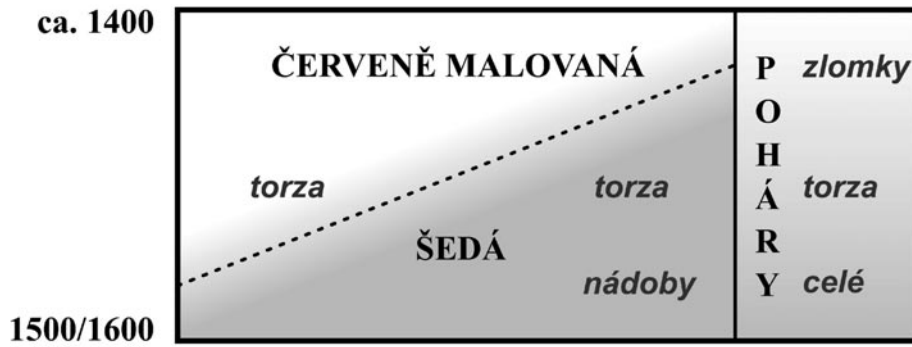

Obr. 29. Chlum u Jablonce (Jabloneček) – sonda 11/2010, skládanky kameniny a malovaných pohárů světlé hrčiny.

Obr. 30. Chlum u Jablonce (Jabloneček) – sonda 11/2010, skládanky nádob světlé hrčiny.

Při rekonstrukci vývoje odpadiště v objektu 11/2010 lze předpokládat, že čím mladší budou keramické nádoby, tím by mohly být dochovány ve větších torzech, neboť budou ovlivněny postdepozicičními procesy kratší dobu. Uplatňujeme zde stejný předpoklad jako v případě objektu 3/2010 s torzem kolokované zásobnice, která se díky své výzdobě řadí do nejmladšího horizontu tohoto kolonizačního objektu. Pro objekt 11/2010 by to tedy znamenalo, že světlá béžová malovaná keramika je o něco starší a posléze byla nahrazena šedohnědým zbožím. To by ovšem nahradilo jen hrncové tvary a malované poháry mohly být v používání ještě delší dobu, neboť z redukčního zboží k nim nejsou v souboru analogie. Takovou interpretací bychom z větší části vyloučili souběžné používání světlé a tmavé keramiky, nebo ho omezili jen na krátké přechodné období. Nastíněný vývoj není v rozporu s datováním keramiky, kde se rovněž světlá hrčina zdá nastupovat dříve než tmavá a mohla i o něco dříve končit – viz nejčastější oboukovitě vytažené okraje redukční hrčiny, které ze světlého béžového zboží neznáme (obr. 31).

Obr. 31. Chlum u Jablonce (Jabloneček) – sonda 11/2010, interpretační schéma vzájemné chronologie hrnčířských tradic v souvislosti s mírou fragmentace nádob. Autor V. Peša.

5. NÁSTIN OSÍDLLENÍ OBLASTI RALSKA

Archeologické nálezy přinášejí informace o osídlení krajiny mezi Mimoní a Českým Dubem daleko před nejstaršími písemnými prameny. Zdejší centrum byla Mimoně již od mladohradištního období, ale další soudobé lokality zatím neznáme. Soubor keramiky z Kostelního vrchu v Mimoní dokládá vyvrcholení osídlení ve druhé třetině 13. století, kdy zde pravděpodobně existovalo sídlo pánů z Mimoně (Jenč – Peša – Novák 2014). Ve sledovaném prostoru i na jeho okrajích se nachází několik opevněných či strategických bodů: 1260 se připomíná královský hrad Děvín a v téže době se uvažuje o vzniku markvartického hradu Vartenberk (Stráž pod Ralskem, připomínán 1281; Gabriel – Panáček 2000). Bezejmenná výšinná lokalita na skále s poetickým názvem Luční kámen (Wiesenstein) na jižním úpatí hory Ralsko se keramikou hlásí rovněž do časného osídlovacího horizontu první poloviny 13. století, případně i dříve.

Početnější sídelní horizont je spojen s vrcholně středověkou keramikou tzv. pozdně hradištní tradice – hrubšího, šedohnědě vypáleného a převážně slabě slídnatého zboží. Ta tvoří nálezový soubor z panského sídla na Dubovém vrchu na okraji Svěbořic, jehož opuštění lze spojit s první písemnou zmínkou o vsi k roku 1325, kdy Svěbořice Soběhrd ze Stakor prodal Vartenberkům na Děvíně. Tuto rekonstrukci podporuje samotná keramika z Dubového vrchu, kde chybí tvary okrajů běžné ve 14. století a doložené v intravilánu Svěbořic. Soubor z Dubového vrchu je blízký keramice z objektu 3/2010 v Chlumu u Jablonce, který jsme datovali do druhé poloviny 13. století až první poloviny 14. století, ale oba soubory si uchovávají jiné preference četnosti určitých typů okrajů, což může souviset s delším trváním Chlumu směrem do 14. století. Ze 13. až začátku 14. století známe ještě keramiku od Olšiny a do tohoto horizontu je možné zařadit také nádoby z hradu Zbiny, který je však tvarově málo výrazný. K roku 1279 je připomínáno nově založené královské město Kuřívodvy, z něhož je k dispozici soubor keramiky z položaloubeného, pravděpodobně obytného objektu u bývalého náměstí (Peša – Jenč 2009). Je datován do poslední třetiny 13. století až první poloviny 14. století a neobsahuje světlou malovanou keramiku, která se v této době již běžně používala v okolí České Lípy, kde se vyráběla. I přesto je charakteristika kuřívodského souboru odlišná od lokalit Svěbořice a Chlum, chybí zde silnostěnné zboží s příměsí slídy a s ním spojené typy okrajů. Početný soubor z Chlumu v sobě obsahuje malé množství okrajů typu okruží bez prožlabení, které jsou částečně ze světlé hrnčiny a pomáhají datovat zbývající keramiku. Významnou datovací pomůckou je rekonstruované torzo zásobní nádoby s výzdobou radélkem, vyrobené v duchu pozdně hradištní tradice. Soubor z Chlumu tedy vypovídá o odběru hrnčířského zboží přednostně z východního směru – ze středního Pojizeří, pouze malá část sem pronikla z vyspělejší produkce českolipských hrnčířských dílen.

Vesnice v Ralsku se začínají v písemných pramenech uvádět až od poloviny 14. století: 1352 Jablonec, 1356/1360 Křída, 1369 Plouznice, 1380 Velké Ralsko (dnes dvůr) a kolem 1400 Horní Krupá, Chlum u Jablonce, Jezová, Okna, Olšina, 1432 Ostrov (později dvůr), a další až v průběhu 16. století (Gabriel – Panáček 1997). Záchraný archeologický výzkum v Chlumu u Jablonce (objekt 11/2010) přinesl pohled do užívaného hrnčířského zboží, jehož počátky datujeme do doby kolem 1400 a konec v době nástupu glazované keramiky do venkovského prostředí. Polovina keramického souboru je složena ze světlé červeně malované hrnčiny, jedna třetina je z keramiky šedé a hnědé. Světlé zboží obsahuje běžnou českolipskou hrnčinu přelomu 14. a 15. století a průběhu 15. století, jehož horní časovou hranici dosud s jistotou neznáme. Redukční keramika se s tímto souborem částečně překrývá, ale zasahuje pravděpodobně do mladšího období, snad 16. století. Také v tomto horizontu se tedy setkáváme s prolínáním dvou hrnčířských tradic. V tomto případě se zdá, že světlé zboží bylo v určité době pozvolna nahrazováno

redukční keramikou, jejíž rozšíření opět musíme hledat ve východním sousedství středního Pojizeří. Proč k této změně došlo, zůstává otevřenou otázkou.

Ralsko je příkladem hraničního regionu v mnoha ohledech. Na první pohled nenápadná plochá krajina zaujme pouze sporadickým osídlením, které i v době nejintenzivnějšího zájmu během vrcholného středověku zůstávalo odděleno od ostatních oblastí širokými pásy bezvodých lesů. Dnes, po zániku obcí v bývalém vojenském prostoru, je tento dojem ještě umocněn. Pověst o čertovi, který nedokončil stavbu zdi mezi Bezdězem a Ještědem, jako by byla symbolickým vyjádřením hraničního fenoménu této krajiny, která velmi názorně vystupuje také v archeologii středověké keramiky a jejích distribučních okruhů. Ralsko bylo na jejich hranici a s proměnami času získávala navrch tu českolipská, tu zas pojizerská hrnčířská tradice, jejichž proměny bylo možné díky souborům z Chlumu u Jablonce přesněji časově i prostorově vymezit. Proč k tomuto střídání docházelo, by snad mohl přiblížit průzkum historických souvislostí a vlastnických vztahů, který je již mimo záměr tohoto příspěvku.¹⁰

EXKURS 1

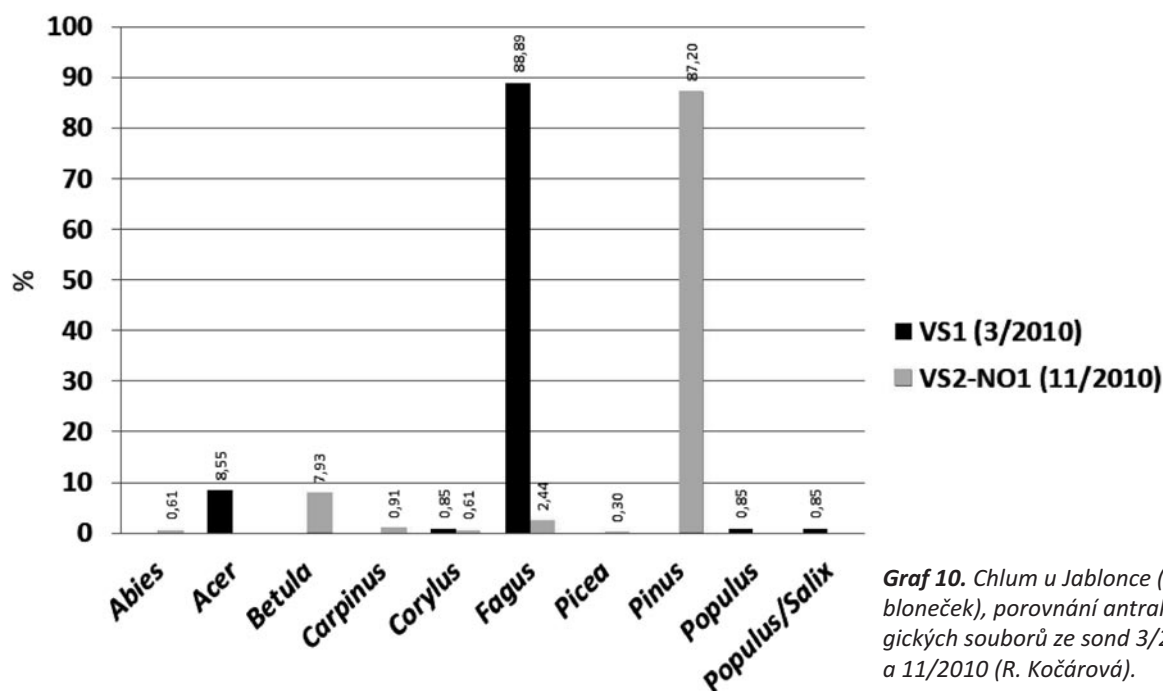
Proměny vegetace z pohledu antrakologie

Romana Kočárová

Dominantou souboru uhlíků v objektu 3/2010 ze 13. století je buk (*Fagus*) s četností 89 % následovaný javorem (*Acer*) s četností 9 %. Ostatní dřeviny jsou přítomny pouze jako minoritní příměs – topol (*Populus*), topol/vrba (*Populus/Salix*) a líska (*Corylus*).

Dominantou souboru uhlíků z objektu 11/2010 datovaného do pozdního středověku je borovice (*Pinus*; 87 % analyzovaných uhlíků) následovaná břízou (*Betula*; 8 %), bukem (*Fagus*; 2,4 %). Ostatní dřeviny jsou přítomny pouze jako minoritní příměs – jedle (*Abies*), smrk (*Picea*), habr (*Carpinus*) a líska (*Corylus*).

Výsledky antrakologické analýzy (tabela 5, graf 10) naznačují zajímavé a poměrně intenzivní změny v lokálních lesních společenstvech. Soubor uhlíků ze 13. století (3/2010) indikuje bučiny a suťové lesy přirozené skladby s dominantním bukem a javorem a pouze malou příměsí světlomilných dřevin. Antrakologický soubor ze závěru středověku (11/2010) obsahuje zejména uhlíky světlomilné borovice

Graf 10. Chlum u Jablonce (Jabloneček), porovnání antrakologických souborů ze sond 3/2010 a 11/2010 (R. Kočárová).

¹⁰ Chlum u Jablonce a další obce Ralska figurují v opisu části urbáře hradištského kláštera, pořízeného kolem r. 1400. Šimák (1917) zde k národnosti poddaných poukazuje na český původ obyvatel vsí, kdy jméno „Němec“ je uváděno vzácně (Dolní Krupá, Okna).

s příměsí světlomilných listnáčů (bříza, topol osika, vrba jíva...). Stanovištně náročnější dřeviny jako jedle, buk a habr tvoří pouze nepatrnou příměs. Soubor uhlíků ze sondy 7/2010 s obdobným datováním pak obsahuje pouze uhlíky světlomilné břízy indikující člověkem narušená lesní stanoviště pasek a porostlin (mladých sukcesních stádií lesa).

úroveň	sonda	datace	Abies jedle	Acer javor	Betula bříza	Carpinus habr	Corylus líška	Fagus buk	cf. Fagus buk?	Picea smrk	Pinus borovice	Populus topol	Populus/Salix topol/vrba
horní	S11/10	VS2									1		
spodní	S11/10	VS2									3		
35-45cm	S11/10	VS2									7		
	S11/10	VS2						2					
	S11/10	VS2			13						5		
35-45cm	S11/10	VS2									4		
spodní	S11/10	VS2									42		
35-45cm	S11/10	VS2									19		
	S11/10	VS2			5								
	S11/10	VS2	1										
35-45cm	S11/10	VS2						2					
	S11/10	VS2	1										
45-cm	S11/10	VS2									7		
	S11/10	VS2						3					
	S11/10	VS2									8		
	S11/10	VS2											
nízká	S11/10	VS2						1			4		
	S11/10	VS2									1		
	S11/10	VS2			1								
	S11/10	VS2									10		
	S11/10	VS2					2				1		
	S11/10	VS2			6						15		
spodní	S11/10	VS2									4		
	S11/10	VS2									6		
spodní	S11/10	VS2			1					1	13		
	S11/10	VS2									2		
	S11/10	VS2									50		
	S11/10	VS2				1							
	S11/10	VS2				2							
	S11/10	VS2									50		
spodní	S11/10	VS2									34		
	S3/10	VS1						6					
	S3/10	VS1						1					
	S3/10	VS1						1					
	S3/10	VS1						2					
	S3/10	VS1						7					
	S3/10	VS1						9					
	S3/10	VS1						6					
	S3/10	VS1						11					
	S3/10	VS1						3					
	S3/10	VS1					1	8					
	S3/10	VS1						7					
	S3/10	VS1						16					
	S3/10	VS1										1	
	S3/10	VS1											1
	S3/10	VS1						21					
	S3/10	VS1							1				
	S3/10	VS1		1				1					
spodní	S3/10	VS1		4									
	S3/10	VS1						3					
52 cm	S3/10	VS1		1									
	S3/10	VS1		4									
	S3/10	VS1						1					
	S7/10	VS2-NO1			3								
	S7/10	VS2-NO1			5								

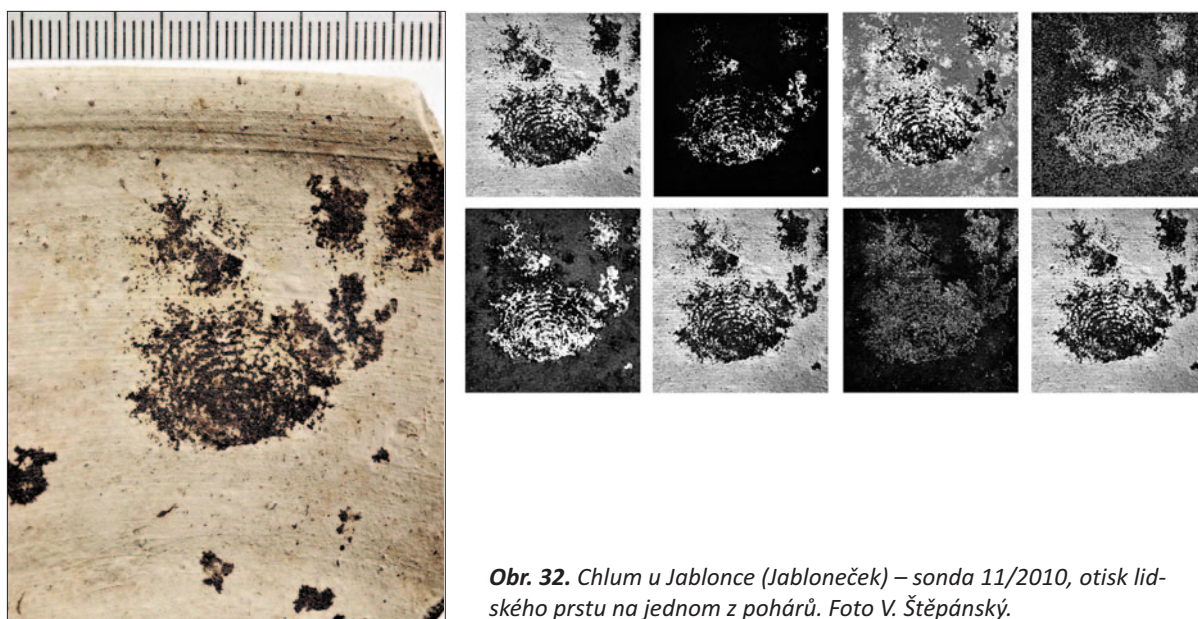
Tabela 5. Chlum u Jablonce (Jabloneček) – sonda 3/2010: antrakologický soubor (R. Kočárová).

EXKURS 2

Otisk lidského prstu

Miroslav Králík

Na jednom z pohárů u objektu 11/2010 se dochoval dobře zřetelný otisk lidského prstu v látce pravděpodobně organického původu (*obr. 32*). Jedná se o barevně zvýrazněnou kresbu, koncentricky nebo spirálovitě (nebo obojí) paralelně uspořádaných linií. Několik dalších linií se jeví blíže k hrdlu původní nádoby. Může tedy jít o fragmentární otisk bříška prstu vzniklého tak, že někdo držel/chytil nějakou tmavší substancí pokrytým prstem tuto nádobu a otisk tam zanechal. Celkem snadno to lze vyzkoušet – lze tak chytit dva hrnky proti sobě.

Obr. 32. Chlum u Jablonce (Jabloneček) – sonda 11/2010, otisk lidského prstu na jednom z pohárů. Foto V. Štěpánský.

EXKURS 3

Osteologický materiál

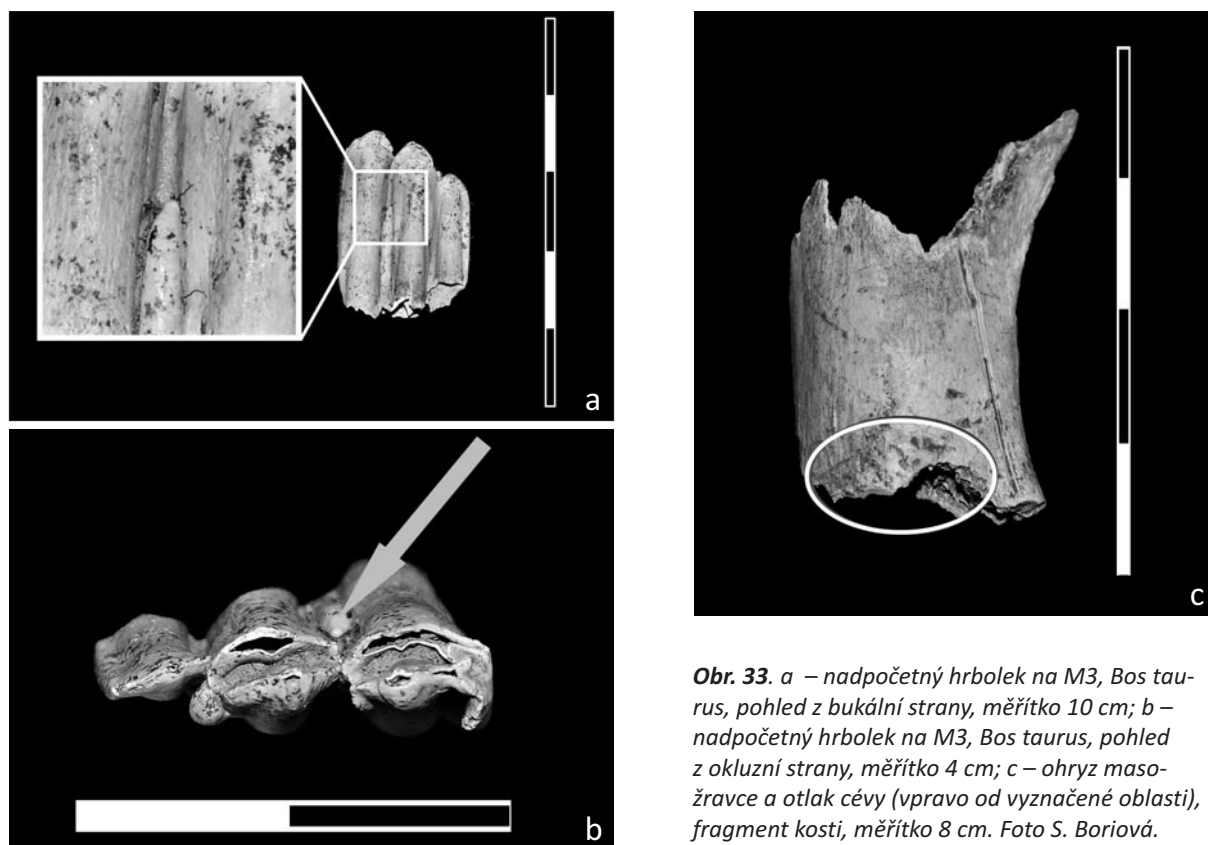
Soňa Boriová

Objekt č. 11/2010 obsahuje celkem 87 fragmentů zvířecích kostí a zubů, z toho 9 je taxonomicky určitelných (tzn. 10,34 %) (*tabela 6*). Mezi zastoupené druhy patří *Bos taurus* (tur domácí, NISP=3) zastoupený prvním článkem prstu (*phalanx proximalis*) a dvěma trvalými dolními stoličkami (*dentes molares*), z čehož jedna nese atypický hrbolek na korunce zubu (*obr. 33a,b*). Dalším zastoupeným druhem je *Sus scrofa* f. *domestica* (prase domácí, NISP=3) reprezentovaný minimálně dvěma jedinci – dospělým a nedospělým. Nedospělý/mladý jedinec je zastoupený fragmentem dolní čelisti s dočasnými třenovými zuby (*mandibula et dentes premolares*). Dospělý jedinec je reprezentovaný trvalým dolním řezákem a trvalou horní stoličkou (*dens incisivus et dens molaris*). *Equus caballus* (kůň domácí, NISP=2) je zastoupený fragmenty kosti vřetení (*radius*), skupina *Ovicapridae* (ovca/koza, NISP=1) je reprezentovaná dolní trvalou stoličkou (*dens molaris*). Na kostech se vyskytuje ohryz masožravců (*obr. 33c*), ojediněle jsou přítomny též bioerozivní stopy kořínků rostlin – což naznačuje, že tyto kosti byly po určitou část své tafonomické historie nízko pod povrchem. Zřídka jsou přítomny též zářezy či záseky a spálení kostí jako doklady lidské manipulace. Potenciálně by se mohlo jednat o zbytek kuchyňského odpadu.¹¹

¹¹ Zpracování osteologického materiálu proběhlo za podpory projektu Specifického výzkumu Masarykovy univerzity MUNI/A/1268/2017.

Inv. č.	sonda	NISP	anatomická část	stranové určenie	druh zvierate	poznámky
A-57786	4/10 (studna)	1	fr femur	l	<i>Bos taurus</i>	odseknutý zárez/zásek, distálna časť
A-59567	11/10, sek. R, vrstva (d)	1	fr dens		veľký cicavec	bylinožravec
A-57782	1/10, zber	1	fr costa		veľký cicavec	ohryz, otlacky korienkov, mach, korienky
A-59508	11/10, sek. Q, vrstva (d)	1	fr pelvis		stredne veľký cicavec	fragment s acetabulom
A-59430	11/10, sek. Q, vrstva (a)	10	fr kosti (1-2 cm)		neurčiteľné	kompakta
A-59430	11/10, sek. Q, vrstva (a)	12	fr kosti (2-3 cm)		neurčiteľné	najmä kompakta
A-59430	11/10, sek. Q, vrstva (a)	11	fr kosti (3-5 cm)		neurčiteľné	kompakta
A-59430	11/10, sek. Q, vrstva (a)	1	fr diaľžy		veľký cicavec	proximálna časť
A-59430	11/10, sek. Q, vrstva (a)	2	fr radius	P	<i>Equus caballus</i>	kompakta, spálená
A-60029	11/10, sek. U, vrstva (a)	2	fr diaľžy		stredne veľký cicavec	
A-58093	11/10, všetky sektory, vrstva (a)	1	ph l		<i>Bos taurus</i>	
A-58597	11/10, sek. F, vrstva (c)	3	fr diaľžy		veľký cicavec	*(pravdepodobne patrí k sebe) MNE 1, kompakta
A-58597	11/10, sek. F, vrstva (c)	6	fr femuru kosti		veľký cicavec	*(pravdepodob. patrí k sebe) MNE 1, bodovo opálené vnútro kosti, kompakta
A-58597	11/10, sek. F, vrstva (c)	1	fr kosti (5-10 cm)		veľký cicavec	kompakta
A-58597	11/10, sek. F, vrstva (c)	1	fr diaľžy		stredne veľký cicavec	kompakta, šedasté sfarbenie zvnútra
A-58597	11/10, sek. F, vrstva (c)	1	fr kosti (2-3 cm)		neurčiteľné	
A-58597	11/10, sek. F, vrstva (c)	2	fr kosti (3-5 cm)		neurčiteľné	kompakta, bielistá farba
A-58597	11/10, sek. F, vrstva (c)	1	fr kosti (5-10 cm)		neurčiteľné	kompakta, bielistá farba
A-58598	11/10, sek. F, vrstva (c)	1	dens I3, dolný	P	<i>Sus scrofa f. domestica</i>	
A-59694	11/10, sek. S, vrstva (c) spodná	1	fr mandibula s denticiou	P	<i>Sus scrofa f. domestica</i>	mladý jedinec, mliečna dentice, dp2-3-4
A-59694	11/10, sek. S, vrstva (c) spodná	1	fr diaľžy		stredne veľký cicavec	ohryz
A-59694	11/10, sek. S, vrstva (c) spodná	1	fr diaľžy		stredne veľký cicavec	kompakta
A-58995	11/10, sek. L, vrstva (c)	1	fr kosti (1-2 cm)		neurčiteľné	
A-58995	11/10, sek. L, vrstva (c)	1	fr vertebra		veľký cicavec	spálená?
A-58995	11/10, sek. L, vrstva (c)	1	fr costa		stredne veľký cicavec	spálená, prítomné čierne škvrny
A-58995	11/10, sek. L, vrstva (c)	1	fr costa		malý cicavec	ohryz, otlacky korienkov
A-58814	11/10, sek. K, vrstva (c)	3	fr diaľžy		veľký cicavec	kompakta
A-58814	11/10, sek. K, vrstva (c)	1	fr kosti (1-2 cm)		neurčiteľné	kompakta, spálená
A-58814	11/10, sek. K, vrstva (c)	2	fr costa		stredne veľký cicavec	otlacky korienkov
A-58247	11/10, sek. D, vrstva (a) (VS2)	1	fr kosti (2-3 cm)		neurčiteľné	kompakta
A-58247	11/10, sek. D, vrstva (a) (VS2)	1	fr kosti (3-5 cm)		veľký cicavec	kompakta
A-59586	11/10, sek. R, vrstva (f)	2	fr calcaneus	l	veľký cicavec	MNE 1
A-60360	11/10, sek. Z, vrstva (c)	1	dens M3, horná	l	Ovicapridae	DK: 17,2; ŠK: 11,5; bez koreňa
A-59812	11/10, sek. T, vrstva (c)	2	fr diaľžy		veľký cicavec	opadávanie vonkajšej kompakty
A-59812	11/10, sek. T, vrstva (c)	1	fr plochej kosti		veľký cicavec	pelvis?, ohryz, otisky cieľ
A-58495	11/10, sek. F, vrstva (c)	1	fr diaľžy		veľký cicavec	kompakta, osekaná
A-59631	11/10, sek. S, vrstva (a)	1	fr plochej kosti		veľký cicavec	scapula/pelvis, ohryz
A-59631	11/10, sek. S, vrstva (a)	1	fr kosti (5-10 cm)		veľký cicavec	kompakta
A-59631	11/10, sek. S, vrstva (a)	2	fr plochej kosti		stredne veľký/veľký cicavec	MNE 1, ohryz
A-59631	11/10, sek. S, vrstva (a)	1	fr dens		veľký cicavec	fragment enamelu, bylinožravec
A-58994	11/10, sek. L, vrstva (c)	1	dens M1/2, horná		<i>Sus scrofa f. domestica</i>	polámané korene a časť korunky
A-58994	11/10, sek. L, vrstva (c)	1	dens M1/2, dolná	l	<i>Bos taurus</i>	bez koreňa, DK: 25,7; ŠK: 11,6
A-58994	11/10, sek. L, vrstva (c)	1	dens M3, dolná	l	<i>Bos taurus</i>	bez koreňa, DK: 34,2; ŠK: 11,7; atypický hrboľček

Tablata 6. *Chlum u Jablonce (Jabloneček) – osteologické soubory (S. Boriová).*

Obr. 33. a – nadpočetný hrbolek na M3, *Bos taurus*, pohled z bukální strany, měřítko 10 cm; b – nadpočetný hrbolek na M3, *Bos taurus*, pohled z okluzní strany, měřítko 4 cm; c – ohryz masožravce a otlak cévy (vpravo od vyznačené oblasti), fragment kosti, měřítko 8 cm. Foto S. Boriová.

LITERATURA

- Boháčová, I. ed. 2003: Stará Boleslav. Přemyslovský hrad v raném středověku. *Mediaevalia Archaeologica* 5. Praha.
- Dreslerová, D. – Waldhauser, J. – Abraham, V. – Kočár, P. – Křivánek, R. – Meduna, P. – Sádlo, J. 2013: Bezdězsko – Dokesko v pravěku a laténské sídliště v Oknech, *Archeologické rozhledy* 65, 535–573.
- Friedrich, E. 1935: Altertumsfunde beim Zedlitscher Meierhof, *Deutsch Gabeler Zeitung* 10, Nr. 42 (19. 10.), 6.
- Gabriel, F. 2001: Středověká sídelní aglomerace Bezděz, *Muzejní a vlastivědná práce* 39/Časopis Společnosti přátel starožitností 109, 65–85.
- Gabriel, F. 2012: Středověké dějiny Českolipska. In: *Středověké umění na Českolipsku*. Česká Lípa, 23–29.
- Gabriel, F. 2016: Hrad Schönbuch (okr. Děčín), *Castellologica bohemica* 13, 93–110.
- Gabriel, F. – Panáček, P. 1986: Příspěvek k dějinám vesnického osídlení okresu Česká Lípa, *Historická geografie* 25, 355–363.
- Gabriel, F. – Panáček, J. 1994: Vývoj panských sídel na Horním území novozámeckého panství I–III, *Castellologica bohemica* 4, 27–62.
- Gabriel, F. – Panáček, J. 1997: Prameny k dějinám středověkého osídlení vojenského prostoru „Ralsko“, *Bezděz* 5, 47–72.
- Gabriel F. – Panáček J. 2000: *Hrady okresu Česká Lípa*. Praha.
- Gabriel, F. – Peřina, I. 2009: Problém vývoje keramiky ve středním Pojizeří, *Archaeologia historica* 34, 71–83.
- Gabriel, F. – Rusó, A. 1989: Polozemnice z Litoměřic – Vojtěšské ulice, *Litoměřicko* 24, 73–89.
- Gabriel, F. – Smetana, J. 1983: K vývoji výrobních okruhů červeně malované keramiky v severních Čechách, *Archaeologia historica* 8, 119–138.
- Hartman, P. – Prostředník, J. 2004: Záchraný výzkum středověké zásobnice na hradě Valdštejnu, Z Českého ráje a Podkrkonoší 17, 9–34.
- Jenč, P. – Peša, V. – Novák, V. 2014: Kostelní vrch v Mimoně od raného středověku do novověku. *Archeologické výzkumy v letech 2000–2010, Archeologie ve středních Čechách* 18, 379–404.

- Klápště, J. 2013: Počátky Markvarticů a jejich sídelní souvislosti v Pojizeří, Archeologické rozhledy 65, 321–372.*
- Nechvíle, M. 2007: Janovice na Českodubsku ve světle archeologických nálezů, Z Českého ráje a Podkrkonoší 20, 9–24.*
- Panáček, J. 2012: Středověká Mimoň a okolí. In Honců M. – Peša V. – Panáček J. – Smejkal L., Mimoň v zrcadle staletí. Mimoň, 109–142.*
- Panáček, J. – Gabriel, F. 1983: Přehled pramenů k dějinám vesnického osídlení okresu Česká Lípa, Historická geografie 21, 133–175.*
- Peša, V. 2007: Archeologické nálezy z Českolipska v letech 1998–2000 ve sbírce Vlastivědného muzea a galerie v České Lípě, Sborník NPÚ – územního odborného pracoviště v Liberci 2, 149–179.*
- Peša, V. 2012: Mimoň v pravěku & Středověk Mimoňska v archeologii. In: Honců M. – Peša V. – Panáček J. – Smejkal L., Mimoň v zrcadle staletí. Mimoň, 43–83, 85–106.*
- Peša, V. 2013: Der neuzeitliche Mensch in der Höhle: Die Speläoanthropologie als archäologische Quelle, Památky archeologické 104, 231–316.*
- Peša, V. – Jenč, P. 2009: Příspěvek ke středověké podobě města Kuřívody v Ralsku, okr. Česká Lípa, Archeologie ve středních Čechách 13, 467–488.*
- Peša, V. – Jenč, P. 2016: Revize nálezů z pravěkých lokalit ve Svěbořicích v Ralsku, okr. Česká Lípa, Archeologie ve středních Čechách 20, 319–332.*
- Peša, V. – Jenč, P. – Novák, V. – Šoltysová, L. – Kočárová, R. – Pátková, H. 2019: Zaniklá středověká ves s panským sídlem v lese Výrov u Velenic, okr. Česká Lípa, Archeologie ve středních Čechách 23, 335–367.*
- Streit, C. 1935: Zwei Hausberge in Nordböhmen, Mitteilungen des Vereines für Heimatkunde des Jeschken- und Isergebirge 29, 5–12.*
- Šimák, J. V. 1917: Dějinné paměti okresu mnichovohradištského. Díl I. Mnichovo Hradiště.*
- Velímský, T. 1991: Město na louce. Děčín.*
- Vlček, P. – Sommer, P. – Foltýn, D. 1997: Encyklopedie českých klášterů. Praha.*
- Vojtíšek, B. 1983: Hrnčířství v České Lípě, Archaeologia historica 8, 139–144.*
- Waldhauser, J. 1971: Archeologický výzkum v severních Čechách II. Liberec.*

Grenzregion Ralsko: Neue Erkenntnisse zur mittelalterlichen Besiedlung des Gebietes in Nordböhmen

Das Untersuchungsgebiet zum Thema dieses Beitrags ist ungefähr durch die Städte Mimoň im Westen (Bez. Česká Lípa), Český Dub im Osten (Bez. Liberec) und Mnichovo Hradiště im Nordosten (Bez. Mladá Boleslav) abgegrenzt. Das ursprünglich namenlose Gebiet an der Grenze zwischen neuzeitlichen Herrschaftsgütern, später Verwaltungseinheiten, und gleichzeitig an der deutschen Seite der tschechisch-deutschen Sprachgrenze bekam in der Mitte des 20. Jahrhunderts den Namen „Ralsko“, der von einer natürlichen Landmarke mit der Burg der Herren von Vartenberk abgeleitet wurde. Diesen Ortsnamen benutzte man für einen Truppenübungsplatz, der im Jahr 1946 errichtet und im Jahr 1991 aufgelassen wurde. Der vorliegende Beitrag setzt sich zum Ziel, neue archäologische Quellen zur Geschichte der ältesten mittelalterlichen Besiedlung des Gebietes zu veröffentlichen. Diese Funde stammen aus Oberflächenbegehungen in den letzten 20 Jahren, aus der Revision alter Fundbestände und vor allem aus einer Rettungsgrabung im ehemaligen Katasterbezirk der Wüstung Jablonec (heute Jabloneček) im Jahr 2010. Bei allen Fundorten handelt es sich um Dorfwüstungen, deren aufgelöste Katasterbezirke in die administrative Einheit der Stadt Ralsko eingegliedert wurden (*Abb. 1*). Der zweite Teil des Beitrags präsentiert eine interessante Kollektion von Keramik aus einem spätmittelalterlichen Befund im Katasterbezirk von Jabloneček und ihre Beziehung zu den Distributionsgebieten in der Umgebung von Česká Lípa und am Mittellauf des Jizera-Flusses.

Die archäologische Rettungsgrabung im Jahre 2010 in der Dorfwüstung Chlum bei Jablonec (Katasterbezirk von Jabloneček, Bezirk Česká Lípa) dokumentierte durch ein Netz von Suchschnitten einige Befunde (*Abb. 5*). Aus zwei von ihnen stammen bedeutende Keramikkollektionen – im ersten Fall Keramik der spätburgwallzeitlichen Tradition (Schnitt 3/2010) und im zweiten Fall hoch- bis spätmittelalterliche Keramik (Schnitt 11/2010).

Aus dem Bereich des eingetieften Befundes 3/2010 und aus der Oberflächenschicht in seiner unmittelbaren Nähe stammen fast 3500 Fragmente von Keramik des spätburgwallzeitlichen Gepräges und 327 Fragmente von hellfarbiger Töpferware aus der fortgeschrittenen Phase des Hochmittelalters (HM2). Drei Viertel der Kollektion von Gefäßrändern aus Befund 3/2010 können wir anhand der Analogien aus dem benachbarten Flussgebiet der Jizera und dem südöstlichen Teil des Bezirks Česká Lípa in ein breiteres Intervall vom 2. Drittel des 13. bis zur 1. Hälfte des 14. Jahrhunderts einordnen. Fragmente eines Vorratsgefäßes mit Rädchenverzierung in Form von Wellen und Bändern, die über den Großteil der Verfüllung des Befundes verstreut waren und daher höchstwahrscheinlich erst den Untergangshorizont repräsentierten, lassen sich eher ans Ende dieses Intervalls

datieren. Im Hinblick auf die Herstellungszentren lag Chlum offensichtlich eher in der Einflussphäre des Jizera-Tals mit retardierter Keramikentwicklung als der Töpferwerkstätten von Česká Lípa, in denen die hochmittelalterliche Keramik schon seit der zweiten Hälfte des 13. Jahrhunderts hergestellt wurde. Es scheint also, dass je weiter östlich von Česká Lípa, desto später die neue redbemalte Ware zur Geltung gekommen ist und desto länger die ältere Herstellungstradition aktuell war. Kehren wir also zur Frage des Anfangs der Besiedlung der Region östlich von Mimoň zurück, lassen sich die hiesigen ländlichen Siedlungen vermutlich nicht vor die Mitte des 13. Jahrhunderts datieren. Demgegenüber muss die Ware im Stil einer älteren Herstellungstradition nicht unbedingt einen Indikator für dasselbe Alter wie zum Beispiel in der Umgebung von Česká Lípa darstellen. Wir sollten auch in diesem Übergangsgebiet zwischen der „neuen“ und „alten“ Keramik der hochmittelalterlichen Kolonisation mit einem gewissen Maß an Verspätung rechnen.

Ein komplett untersuchter Befund von unregelmäßig eingetiefter Form im Suchschnitt 11/2010 lieferte eine bunte Kollektion von hochmittelalterlicher und neuzeitlicher Keramik. Den ältesten Horizont stellt auch in diesem Suchschnitt die Keramik von spätburgwallzeitlicher Tradition aus dem Hochmittelalter 1 dar. Die Orientierungsdatierung dieses Fundsatzes wird nach dem Fragment einer Bügelhenkelkanne ans Ende des 13. Jahrhunderts abgeschätzt. Bei der Rekonstruktion der Entwicklung der Abfalldeponie im Befund 11/2010 lässt sich annehmen, dass je jünger die Keramikgefäße, desto größer die erhaltenen Fragmente sein können. Wir verwenden hier dieselbe Annahme wie im Fall des Befundes 3/2010 mit dem Torso eines stempelverzierten Vorratsgefäßes, das dank seiner Verzierung in den jüngsten Horizont dieses Kolonisierungsbefundes eingeordnet wird. Für den Befund 11/2010 würde es also bedeuten, dass die helle beigefarbene bemalte Keramik etwas älter ist und durch die graubraune Ware ersetzt wurde. Dies würde jedoch nur die topfförmigen Gefäße betreffen. Die bemalten Becher könnten noch eine längere Zeit in Gebrauch gewesen sein, denn unter der reduktionsgebrannten Ware gibt es zu ihnen in dem untersuchten Fundsatz keine Analogien. Mit einer solchen Interpretation würden wir den gleichzeitigen Gebrauch der hellfarbigen und dunklen Keramik zum Großteil ausschließen, oder nur auf eine kurze Übergangszeit beschränken. Die umgerissene Entwicklung steht in keinem Widerspruch zur Datierung der Keramik, wo die hellfarbige Töpferware ebenfalls früher als die dunkle anzutreten scheint und sie könnte auch früher ausgeklungen sein.

Ralsko ist in vielerlei Hinsicht ein typisches Beispiel für eine Grenzregion. Auf den ersten Blick fesselt diese unauffällige flache Landschaft das Interesse nur mit einer sporadischen Besiedlung, die auch zur Zeit des intensivsten Interesses während des Hochmittelalters von den anderen Gebieten durch breite Zonen von wasserarmen Wäldern abgetrennt war. Heute, nach dem Untergang der Dörfer im ehemaligen Militärbereich, ist diese Annahme noch verstärkt. Biologisch gesehen ist es ein armes Gebiet mit nur geringen Änderungen der Vegetation im Holozän (*Dreslerová a kol. 2013*). Aus geologischer Sicht reicht in dieses Gebiet die sogenannte neovulkanische Teufelsmauer (*Čertova zeď*) aus dem Jeschkenkamm (*Ještědský hřbet*) hinein, die auch zu einem Thema in der Folklore wurde. Mit Rücksicht auf die Nationalitäten bildete dieses Gebiet die tschechisch-deutsche Sprachgrenze mit einer Widerspiegelung in der Volksarchitektur. Die Legende von einem Teufel, der den Aufbau einer Mauer zwischen Bezděz und Ještěd nicht beendete, könnte eine symbolische Verbildlichung des Grenzphänomens dieser Landschaft darstellen, das sehr anschaulich auch in der Archäologie der mittelalterlichen Keramik und ihrer Distributionskreise aufzuspüren ist. Ralsko befand sich an der Grenze zwischen diesen Distributionskreisen und im Verlauf der Zeit gewann manchmal die Töpfertradition von Česká Lípa, ein andermal dann die Töpfertradition des Jizera-Tals die Oberhand. Ihre Veränderungen konnte man dank den Keramiksätzen aus Chlum bei Jablonec zeitlich sowie räumlich genauer definieren. Warum es zu dieser Abwechslung gekommen ist, könnte eine Untersuchung der historischen Zusammenhänge und Eigentumsverhältnisse klären, die jedoch schon über den Umfang dieses Beitrags hinausgeht.

(Deutsch von Jana Kličová)

Abb. 1. Die Fundstelle Jabloneček-Chlum und das Gebiet „Ralsko“ (Bez. Česká Lípa) mit Bezeichnung der nach dem Jahr 1950 aufgelassenen Dörfer und der Herrensitze aus der Zeit vor dem Jahr 1300.

Abb. 2. Chlum und Jablonec auf einer topographischen Karte aus den 1950er Jahren.

Abb. 3. Chlum bei Jablonec auf einer Landkarte des stabilen Katasters aus dem J. 1843.

Abb. 4. Chlum bei Jablonec. Luftaufnahme der Baurelikte auf einer Militärkarte aus dem J. 1946.

Abb. 5. Lokalisierung der dokumentierten Suchschnitte (2010) in die untergegangene Bebauung.

Abb. 6.–8. Schnitt 3/2010. Zeichnerische und photographische Dokumentation.

Abb. 9.–10. Schnitt 11/2010. Zeichnerische Dokumentation.

Abb. 11. Schnitt 3/2010, Profil mit Fragmenten der Vorratsgefäße und durchgebranntem Hüttenlehm.

Abb. 12. Typologie der Gefäßbränder HM1 (V. Peša).

Abb. 13. Ralsko. Oberflächenbegehungen mit Funden des HM1 im Katasterbezirk der Dorfwüstungen Olšina und Kostřice.

Abb. 14. Ralsko – Fundstelle Dubový vrch und die Oberflächenbegehungen im bebauten Ortsteil von Svěbořice.

Abb. 15. Svěbořice – Dubový vrch, Plan der Burg nach C. Streitová aus dem Jahre 1934. Zur Zeit der militärischen Bodenbeschlagnahme wurde der Hügel planiert und der Quergraben zugeschüttet. Dadurch sind die archäologischen Schichten an der Fundstelle vermutlich komplett zerstört.

- Abb. 16.** Svěbořice – Dubový vrch. Die Ausgrabung von Camilla Streitová im Jahre 1934.
- Abb. 17.** Svěbořice – befestigter Ort Zbiny mit Bezeichnung der Grabungsschnitte auf einem Plan aus dem Jahre 1936.
- Abb. 18.** Ralsko-Židlov, Oberflächenfund von Keramik des HM1.
- Abb. 19.** Česká Lípa – Hrnčířská/Barvířská-Straße, eine Rettungsgrabung im J. 2014; das rotbemalte Steingut bildet eine Analogie zu den Funden aus Chlum bei Jablonec.
- Abb. 20.** Schnitt 11/2010, Verteilung der Eisengegenstände nach Schichten.
- Abb. 21.** Schnitt 11/2010, vorgeschichtliches Steinbeil (1), Sandstein/Wetzstein (2) und Holzspitze (3).
- Abb. 22.–27.** Schnitt 11/2010, die Häufigkeit von Keramik in einzelnen Sektoren des Suchschnittes.
- Abb. 28.** Schnitt 11/2010, wiederhergestellte Gefäße der grauen und braunen Töpferware.
- Abb. 29.** Schnitt 11/2010, wiederhergestelltes Steingut und bemalte Becher der hellfarbigen Töpferware.
- Abb. 30.** Schnitt 11/2010, wiederhergestellte Gefäße der hellfarbigen Töpferware.
- Abb. 31.** Schnitt 11/2010, Interpretationsschema der Chronologie einzelner Töpfertraditionen im Zusammenhang mit dem Ausmaß der Fragmentierung der Gefäße.
- Abb. 32.** Schnitt 11/2010, menschlicher Fingerabdruck auf einem der Becher.
- Abb. 33.** a, b – überzähliger Zahnhöcker auf M3, *Bos taurus*; c – Nagespuren eines Fleischfressers.

Vladimír Peša, Vlastivědné muzeum a galerie v České Lípě, p. o., Náměstí Osvobození 297/1, 470 01 Česká Lípa
archvla@centrum.cz

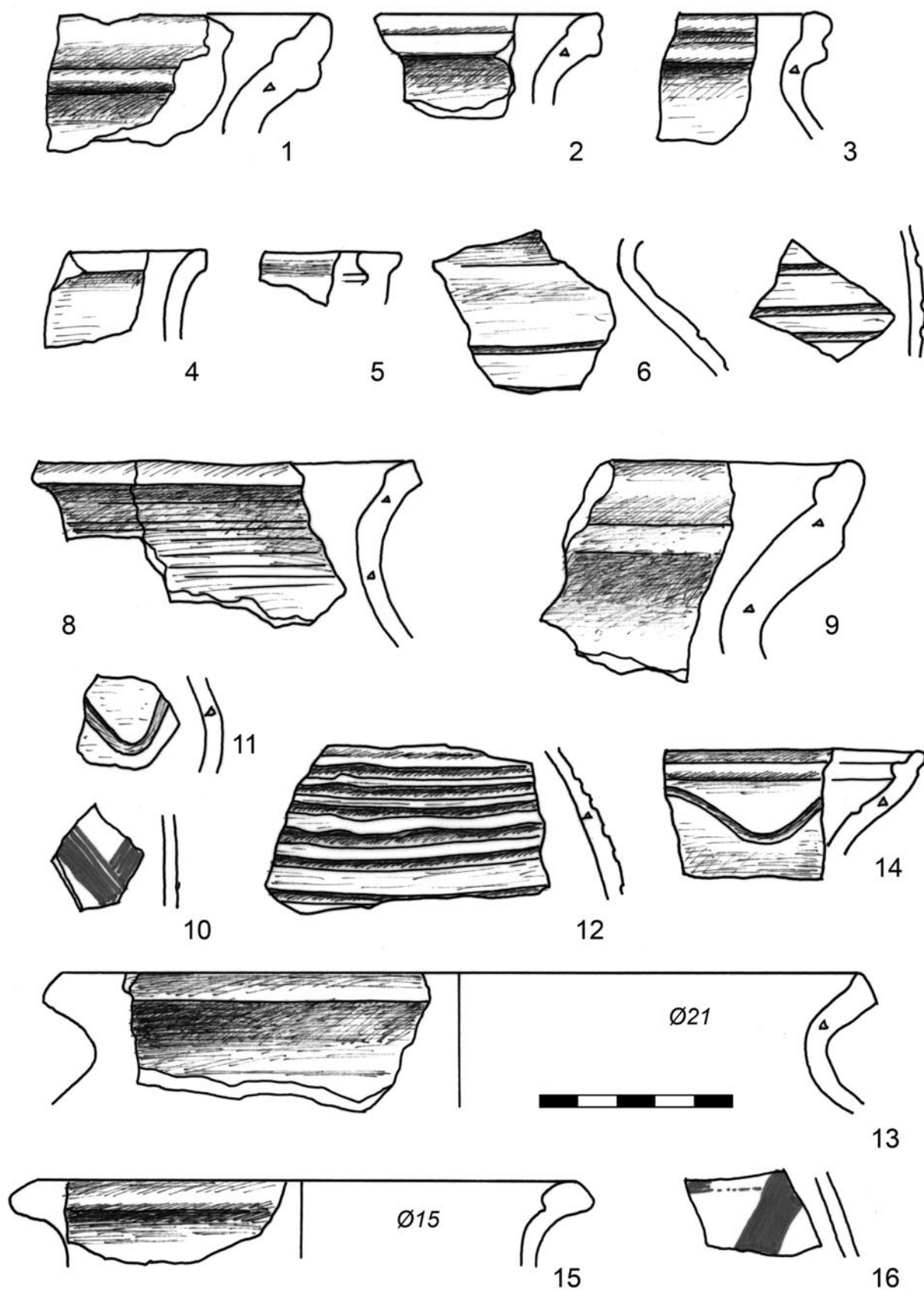
Petr Jenč, Vlastivědné muzeum a galerie v České Lípě, p. o., Náměstí Osvobození 297/1, 470 01 Česká Lípa
petrjenc@centrum.cz

Romana Kočárová, Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, Arna Nováka 1, 602 00 Brno
rkocarova@seznam.cz

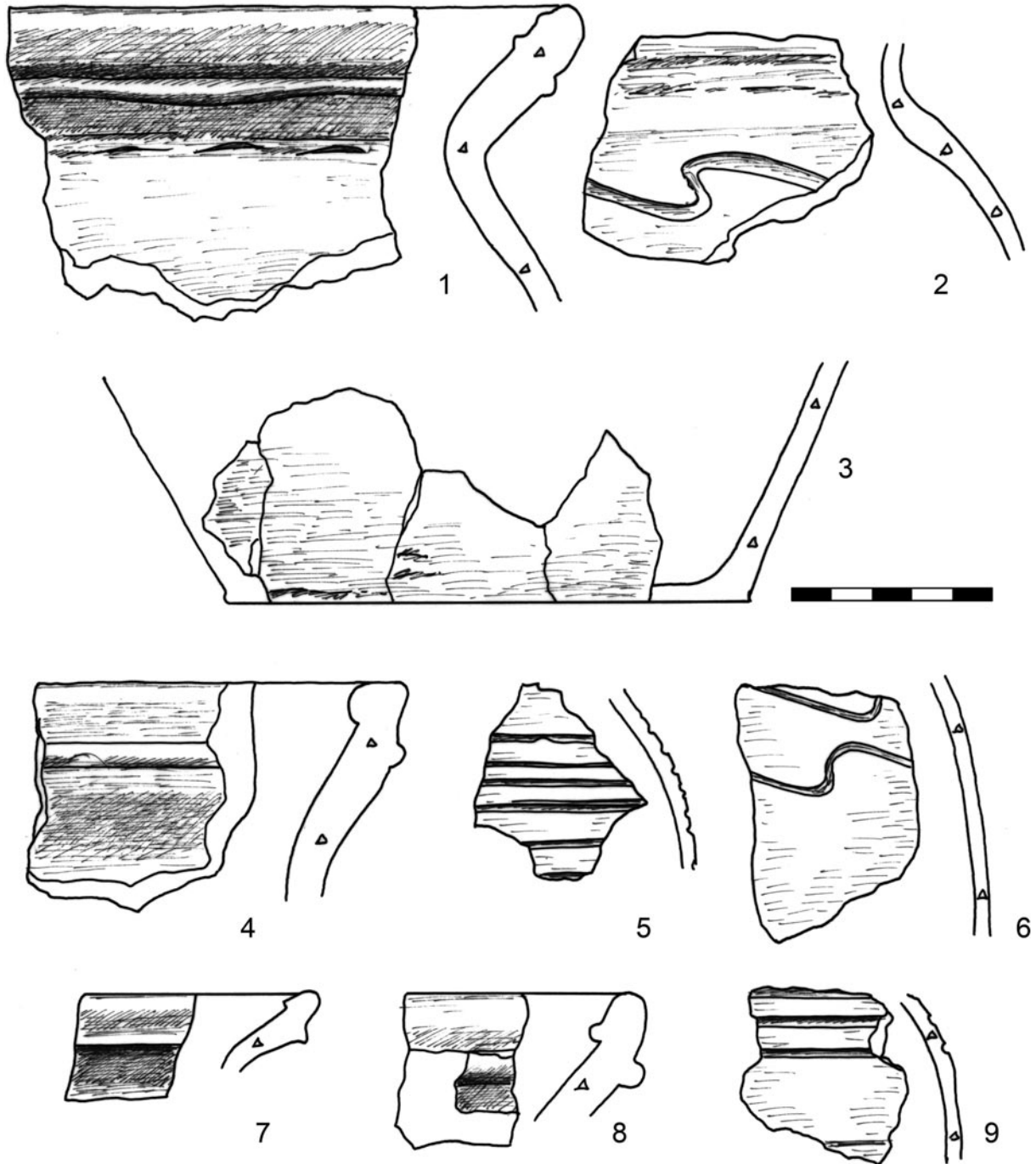
Miroslav Králík, Přírodovědecká fakulta Masarykovy univerzity, Kotlářská 2, 611 37 Brno
kralik@sci.muni.cz

Soňa Boriová, Ústav antropologie Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity, Kotlářská 2, 611 37 Brno;
Archeologický ústav AVČR, Brno, v. v. i., Středisko pro výzkum paleolitu a paleoantropologie, Dolní Věstonice 25
423795@mail.muni.cz

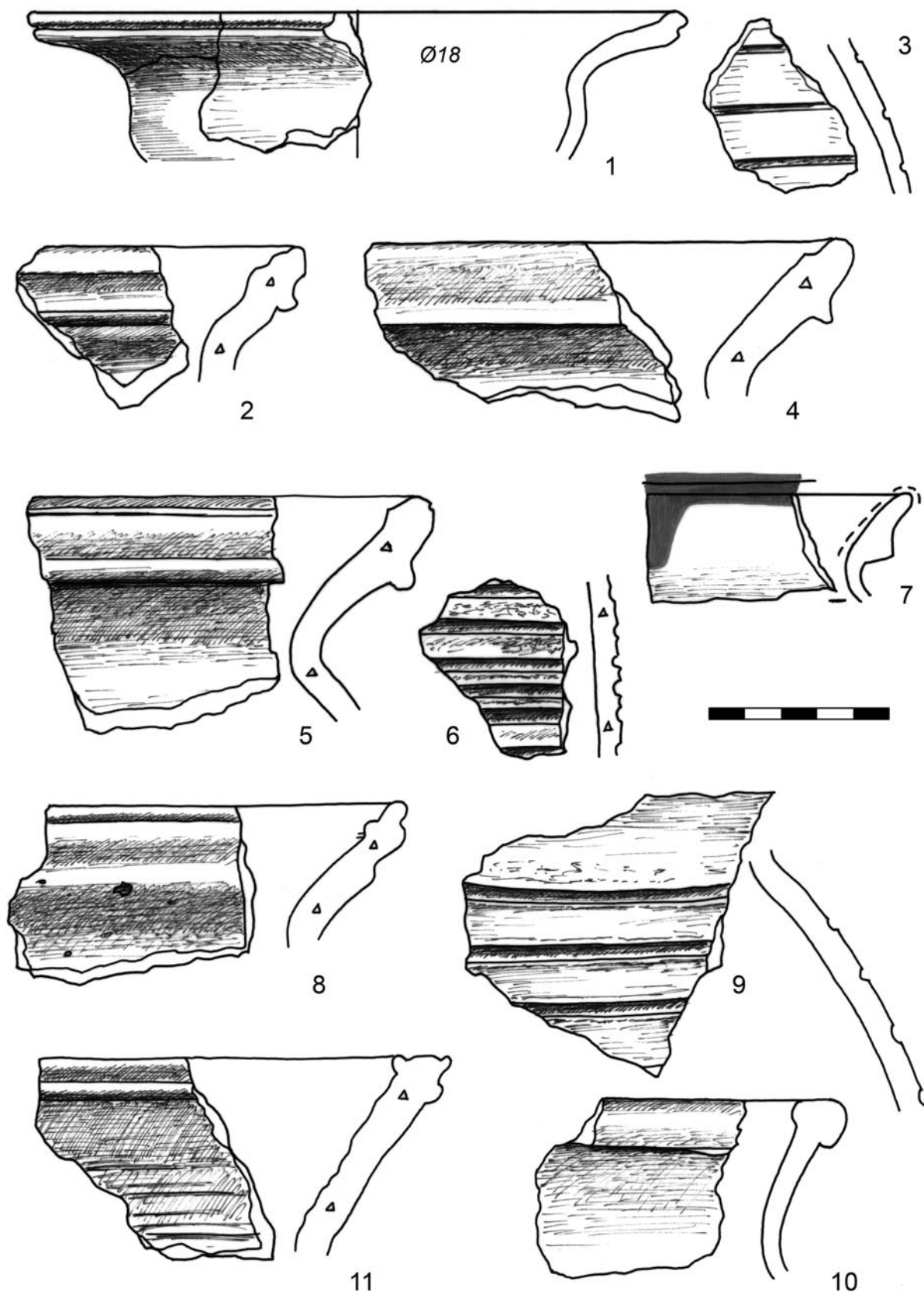

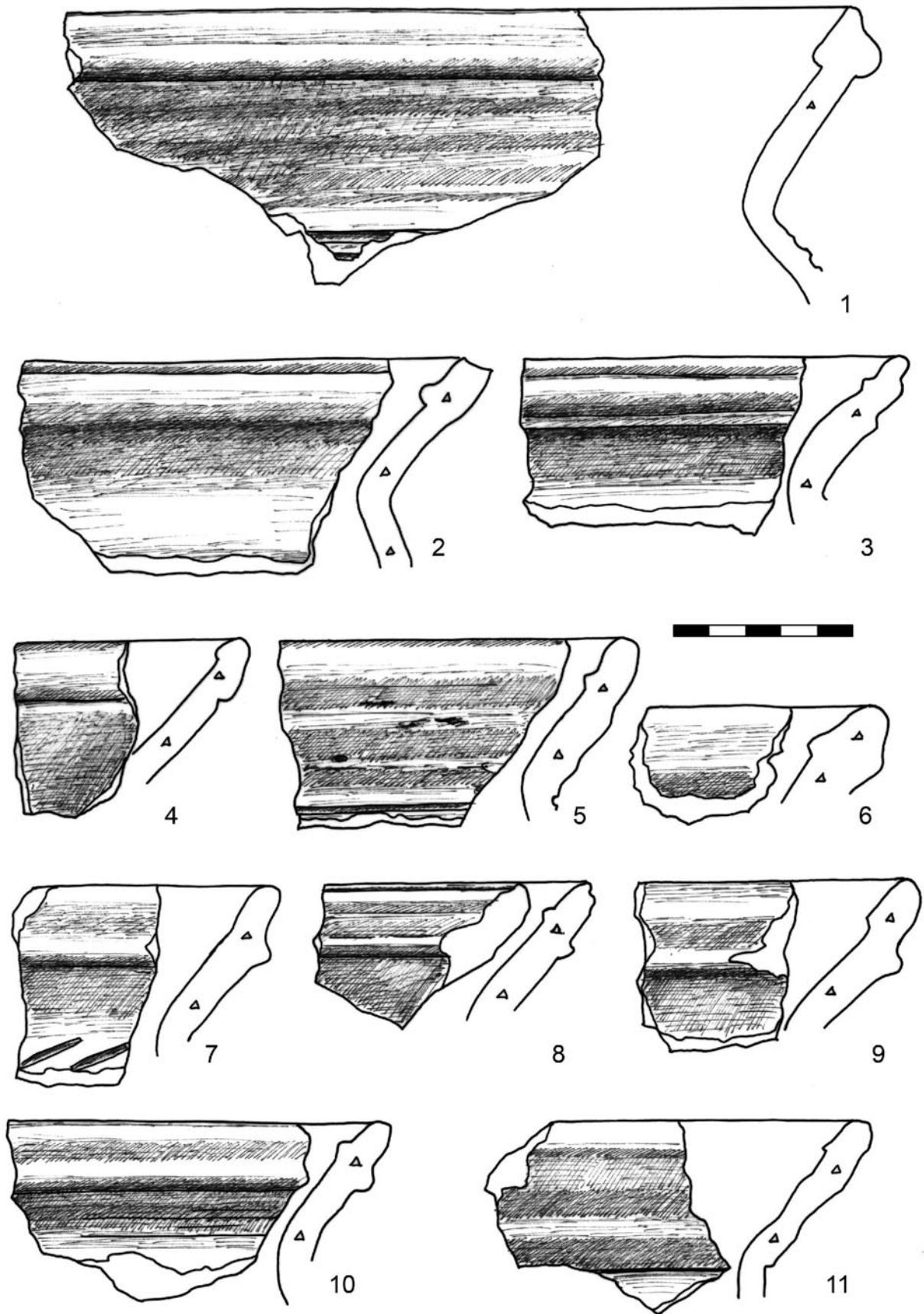
Tab. 1. Chlum u Jablonce (Jabloneček) – sonda 3/2010, keramika, č. 10 a 16 červeně malovaná. Trojúhelníky vyznačují slídu v ostřivu. Všechny kresby nálezů V. Peša.

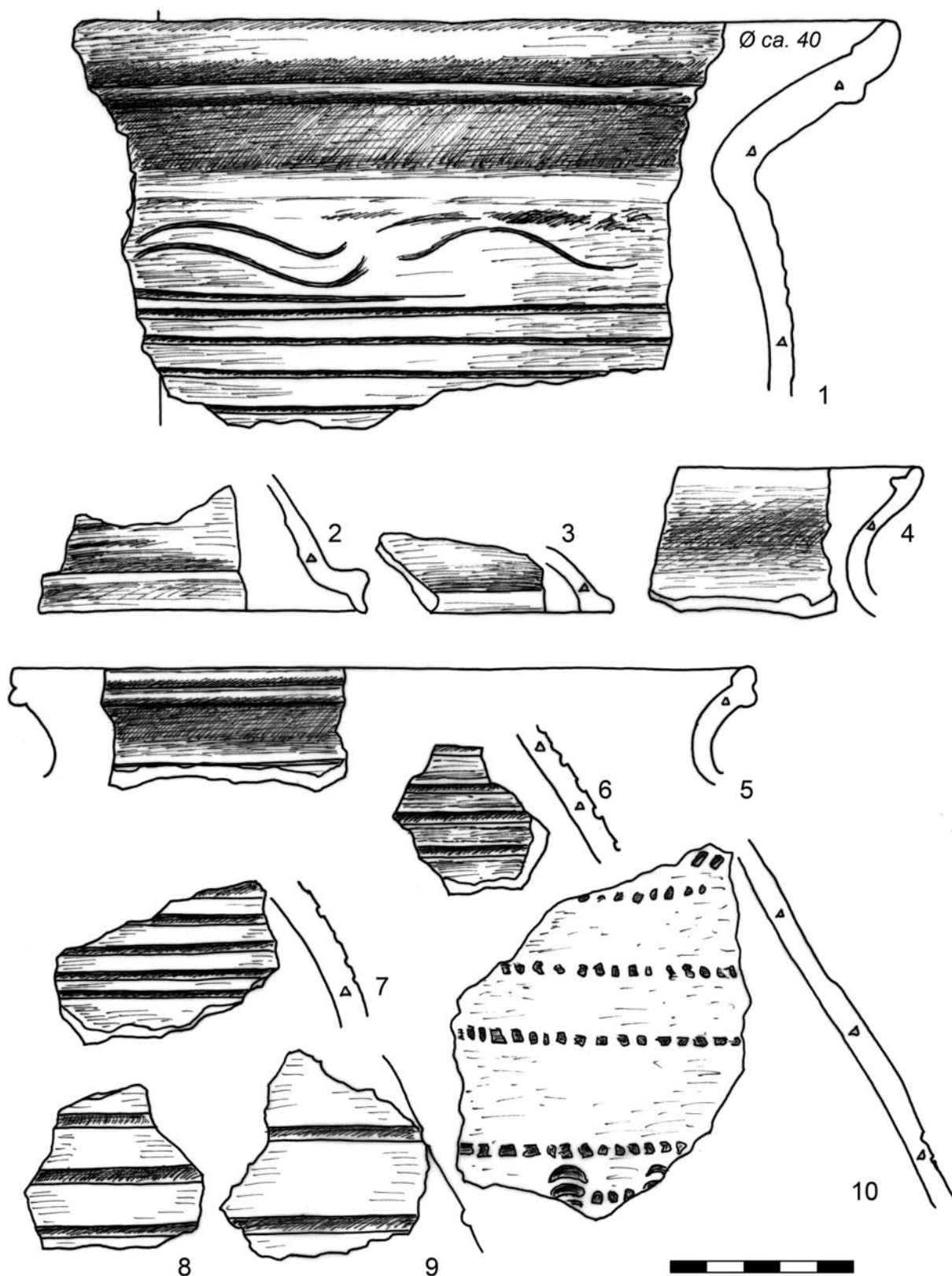
Tab. 2. Chlum u Jablonce (Jabloneček) – sonda 3/2010, keramika.

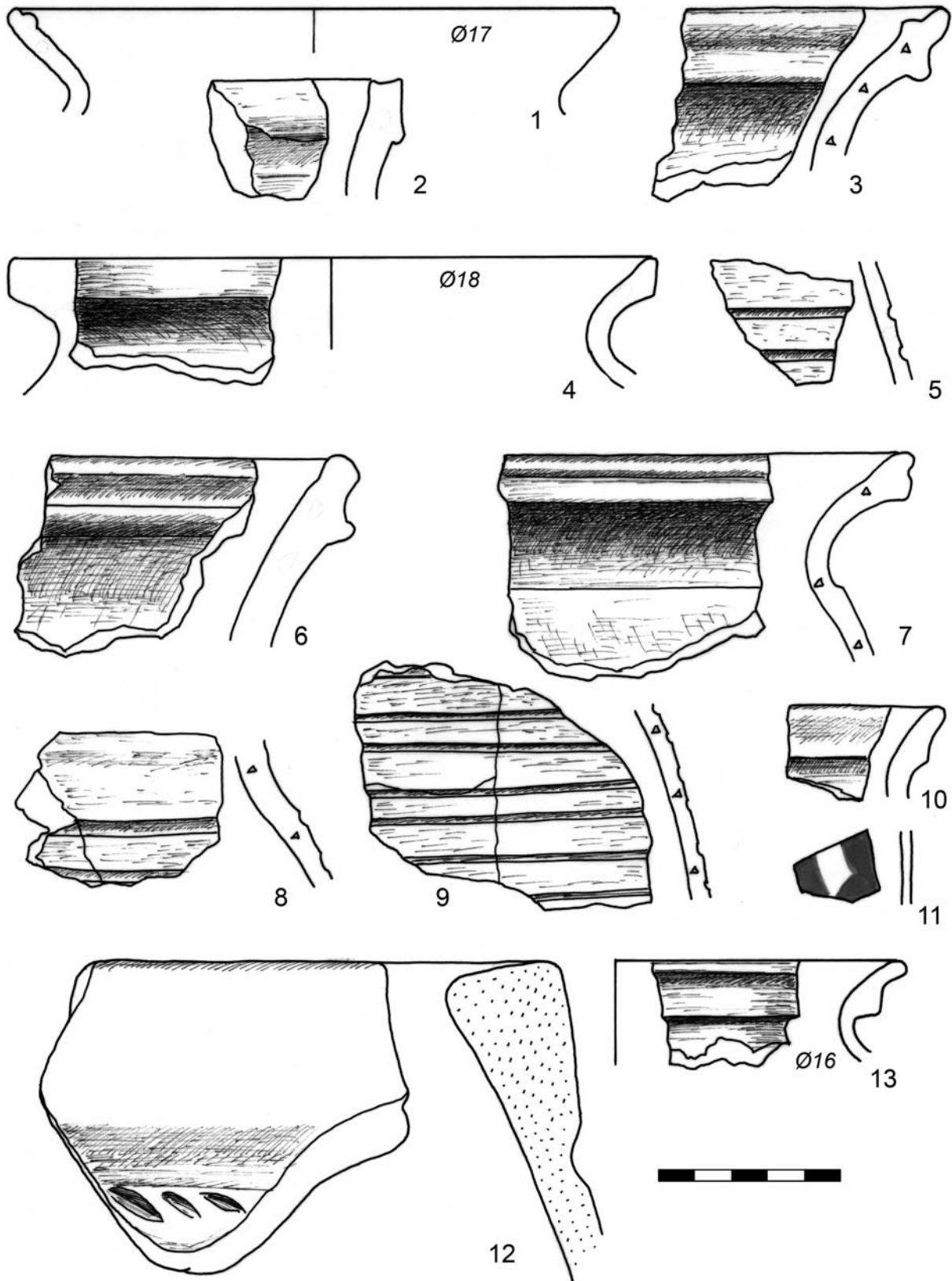
Tab. 3. Chlum u Jablonce (Jabloneček) – sonda 3/2010, keramika, č. 7 červeně malovaná.

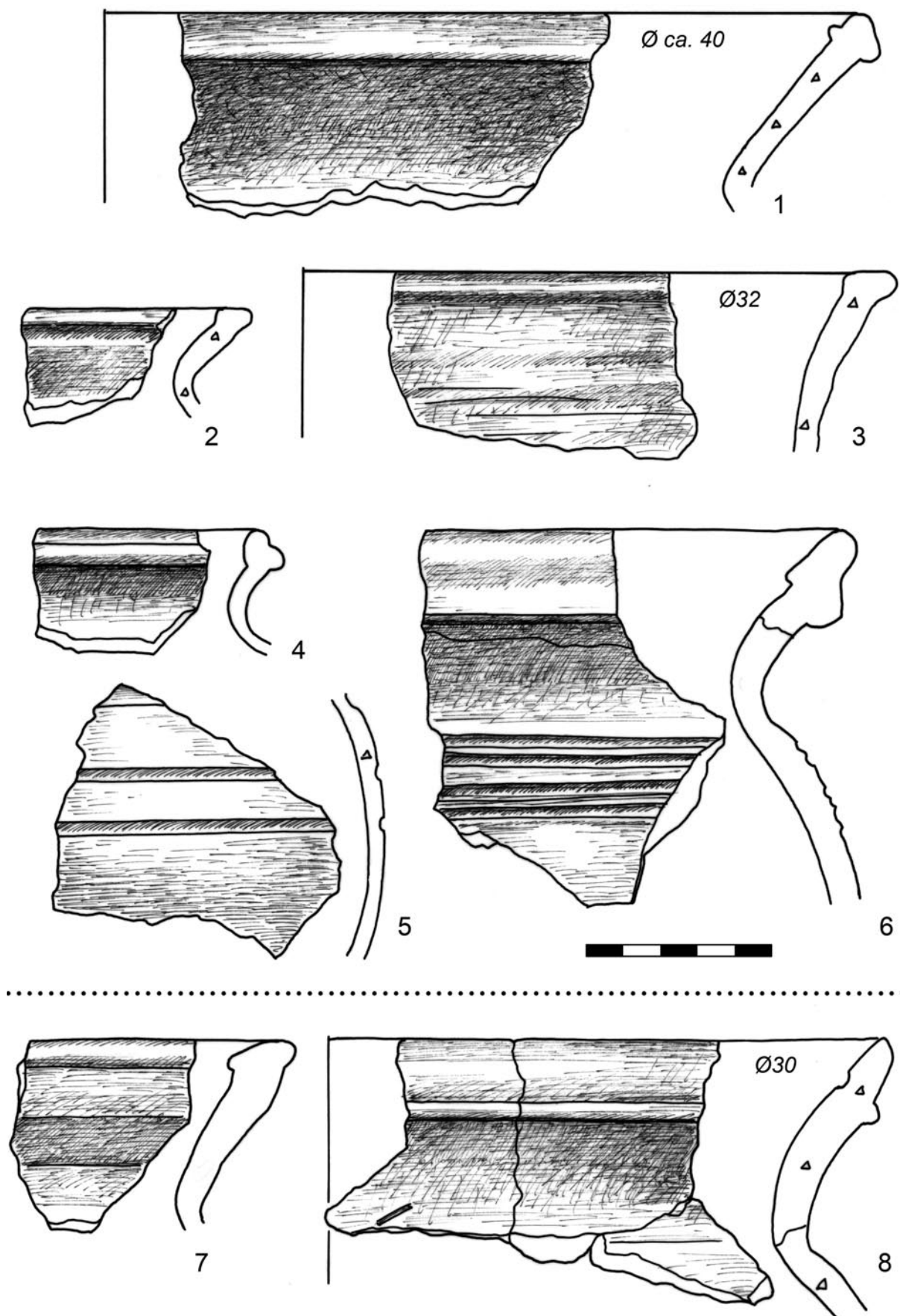
Tab. 4. Chlum u Jablonce (Jabloneček) – sonda 3/2010, keramika.

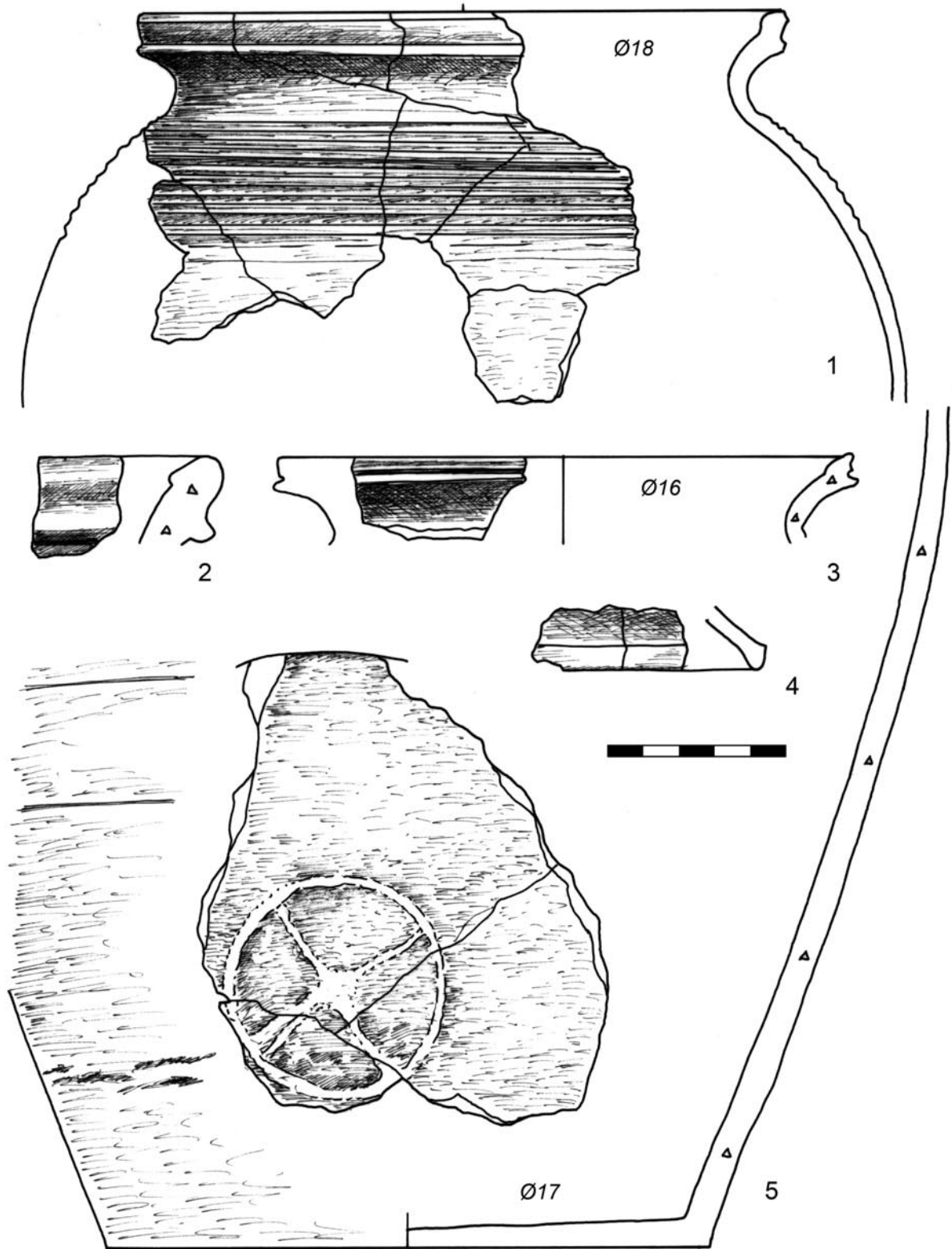
Tab. 5. Chlum u Jablonce (Jabloneček) – sonda 3/2010, keramika.

Tab. 6. Chlum u Jablonce (Jabloneček) – sonda 3/2010, keramika, č. 11 červeně malovaná, č. 12 tuhová zásobnice.

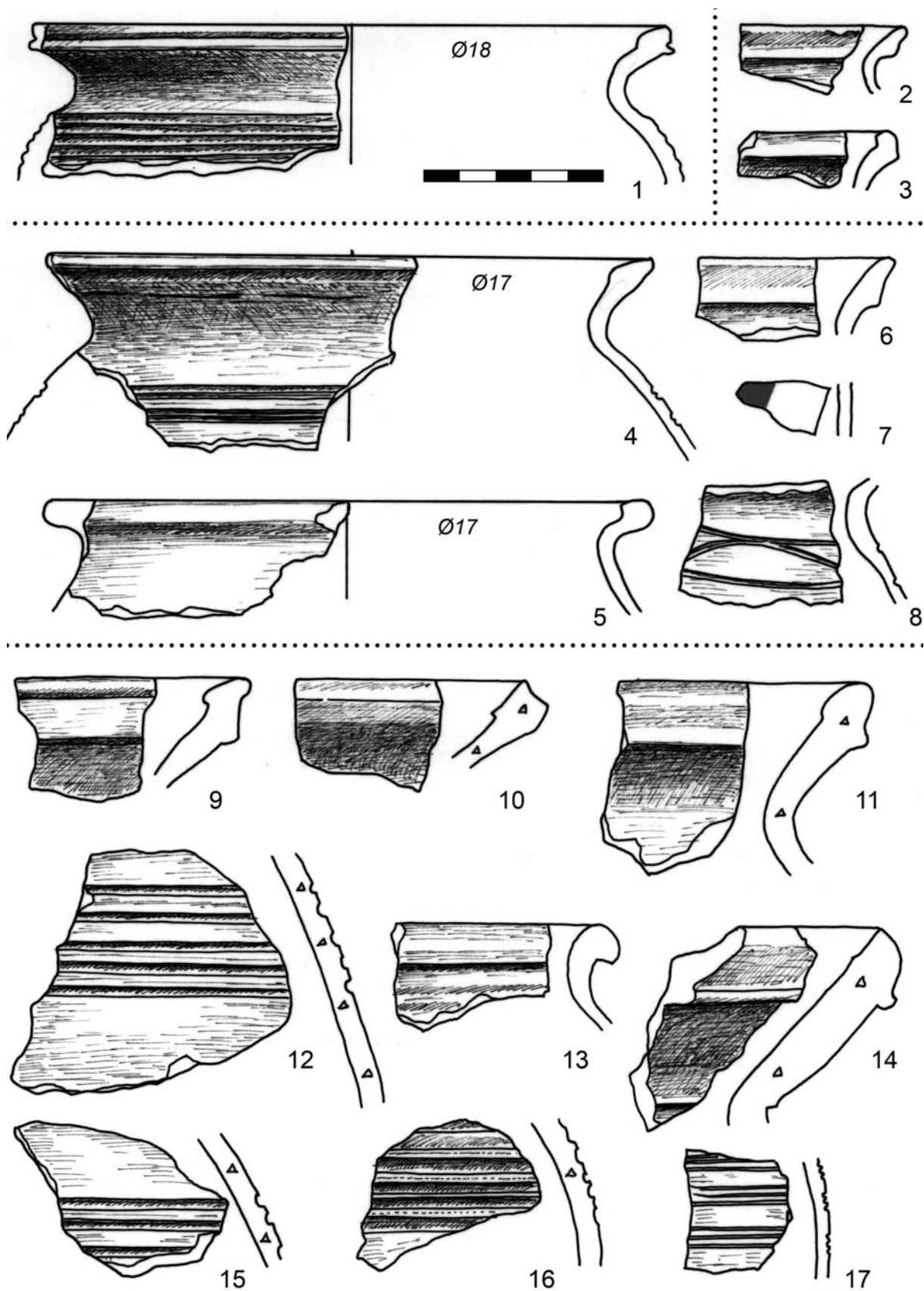

Tab. 7. Chlum u Jablonce (Jabloneček) – sonda 3/2010, keramika.

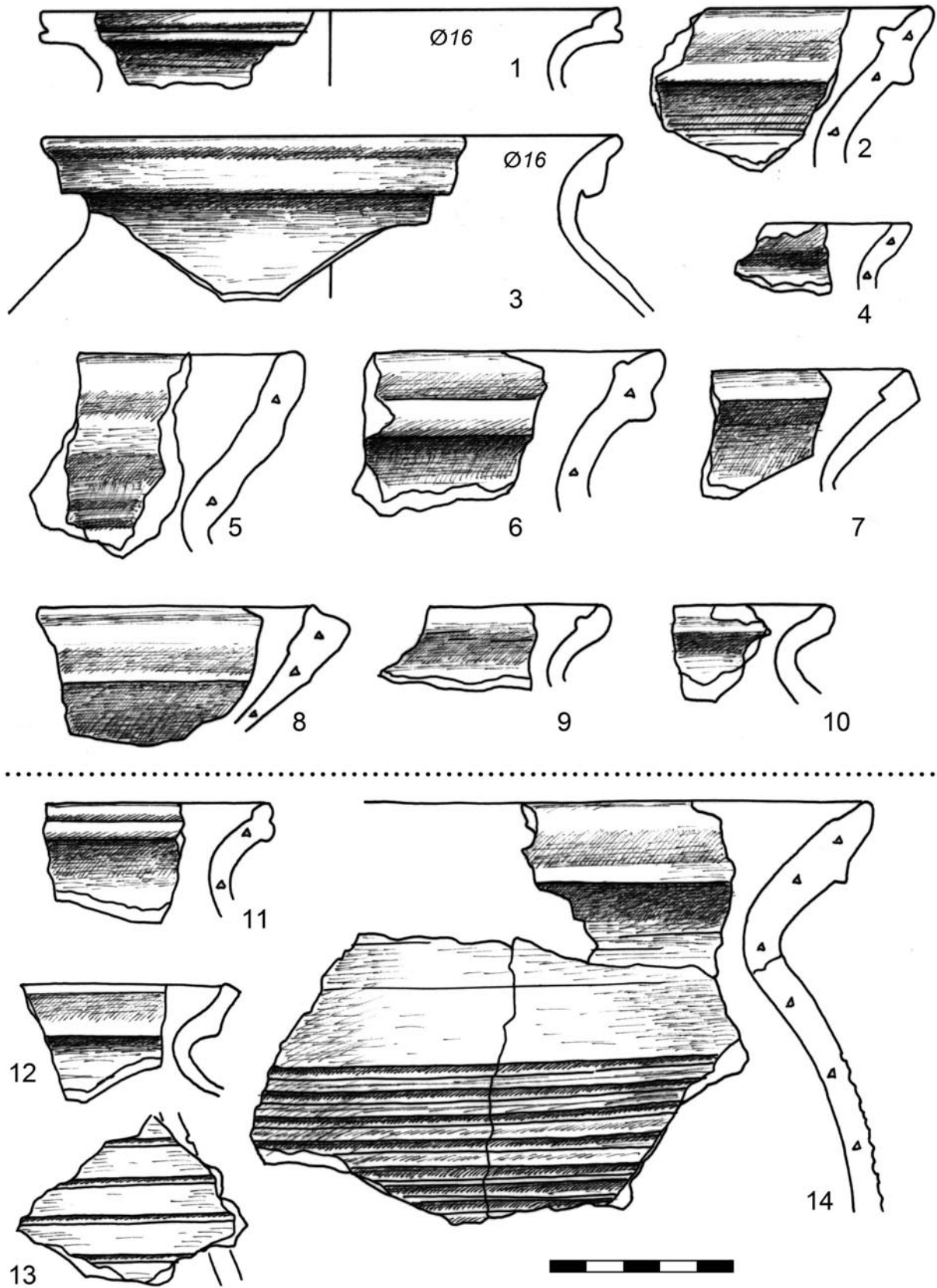

Tab. 8. Chlum u Jablonce (Jabloneček) – sonda 3/2010, keramika.

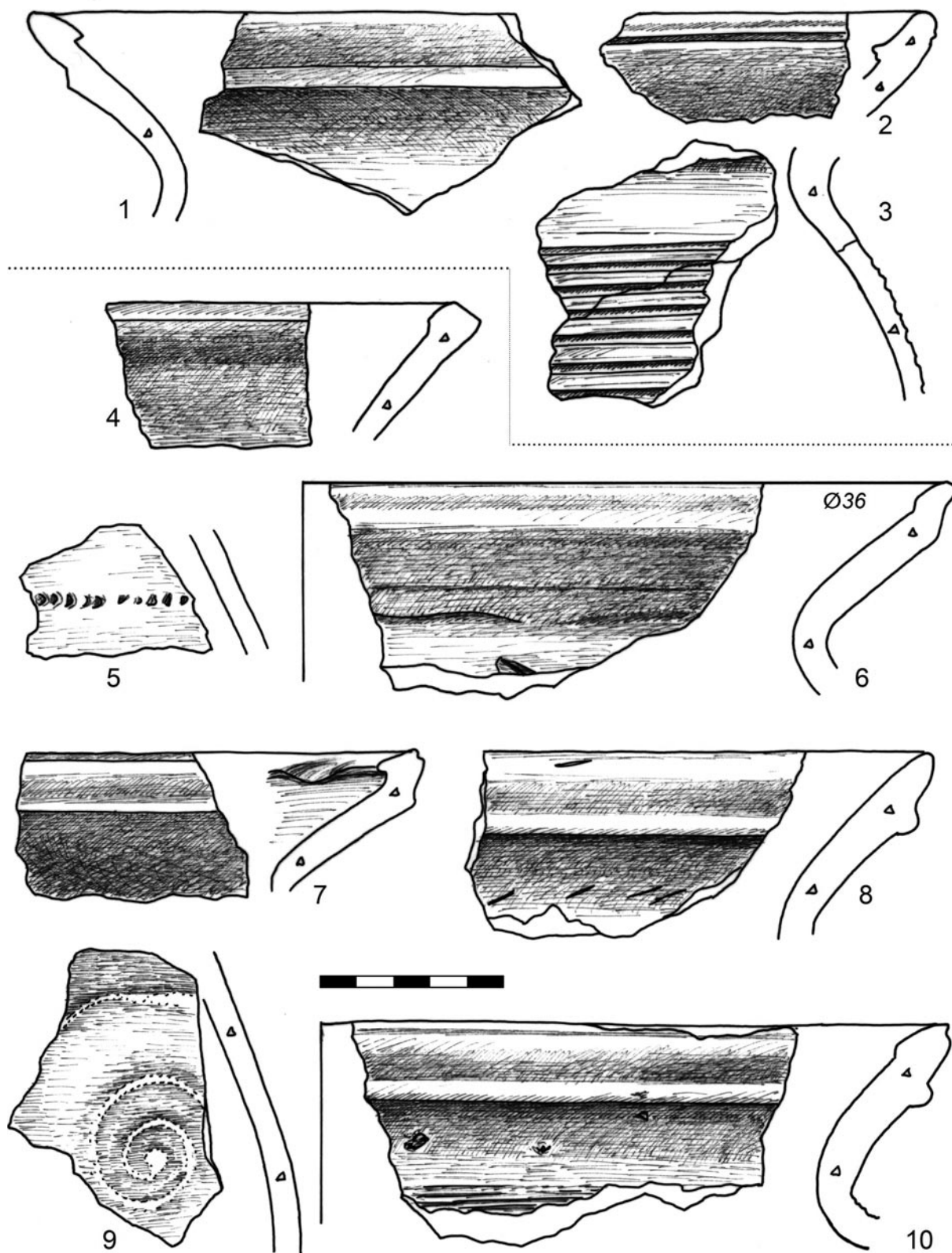

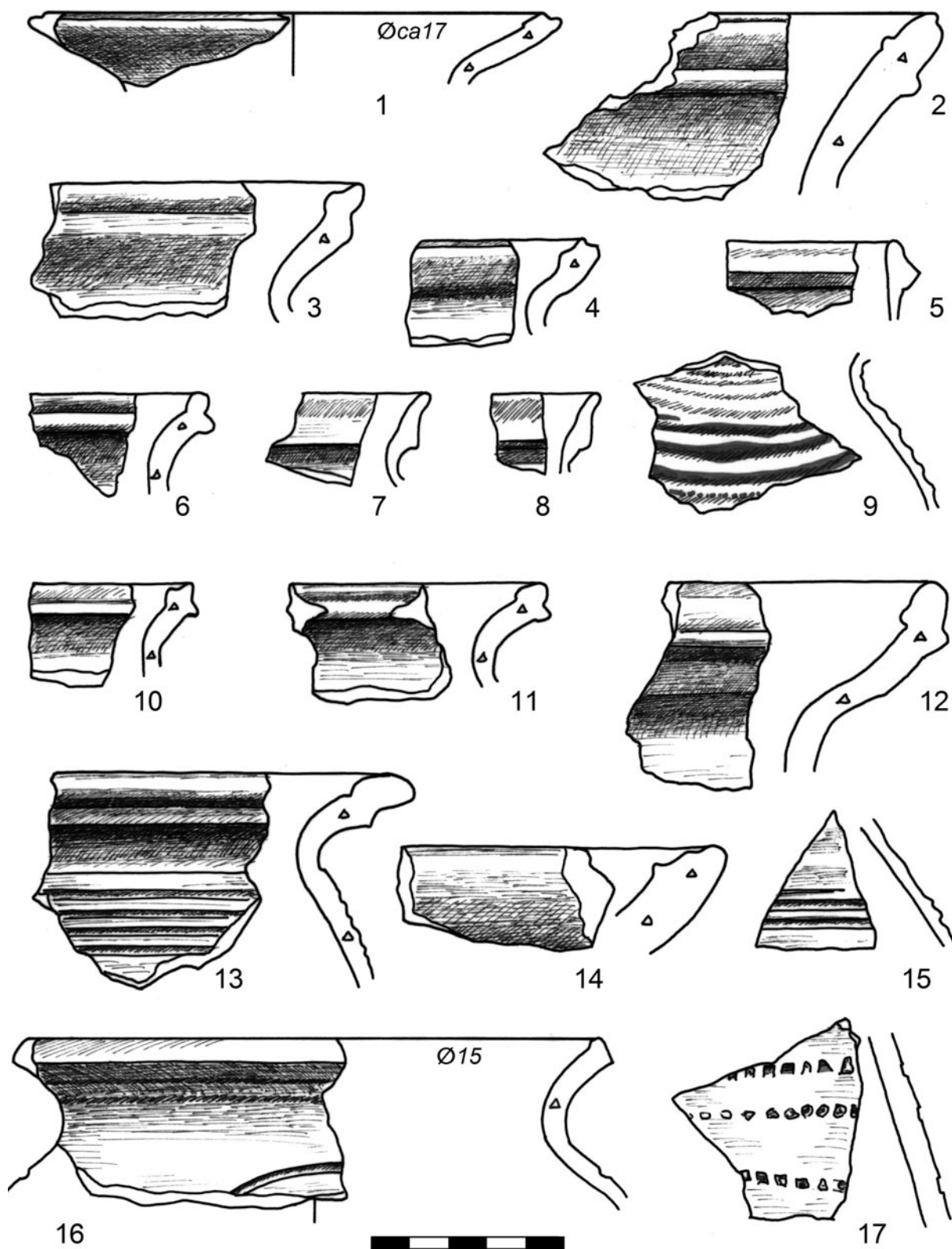
Tab. 9. Chlum u Jablonce (Jabloneček) – sonda 3/2010, keramika, č. 7 červeně malovaná.

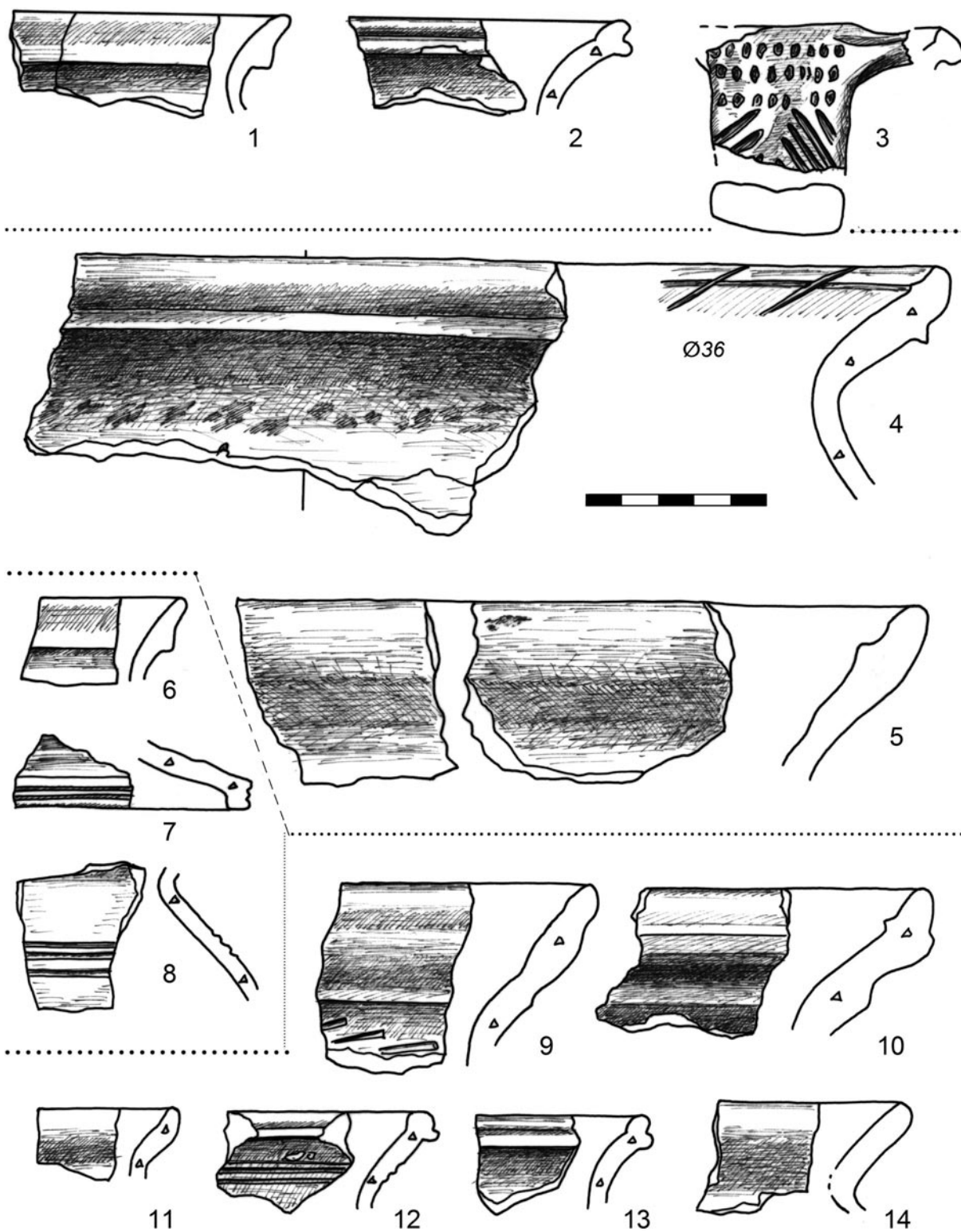
Tab. 10. Chlum u Jablonce (Jabloneček) – sonda 3/2010, keramika.

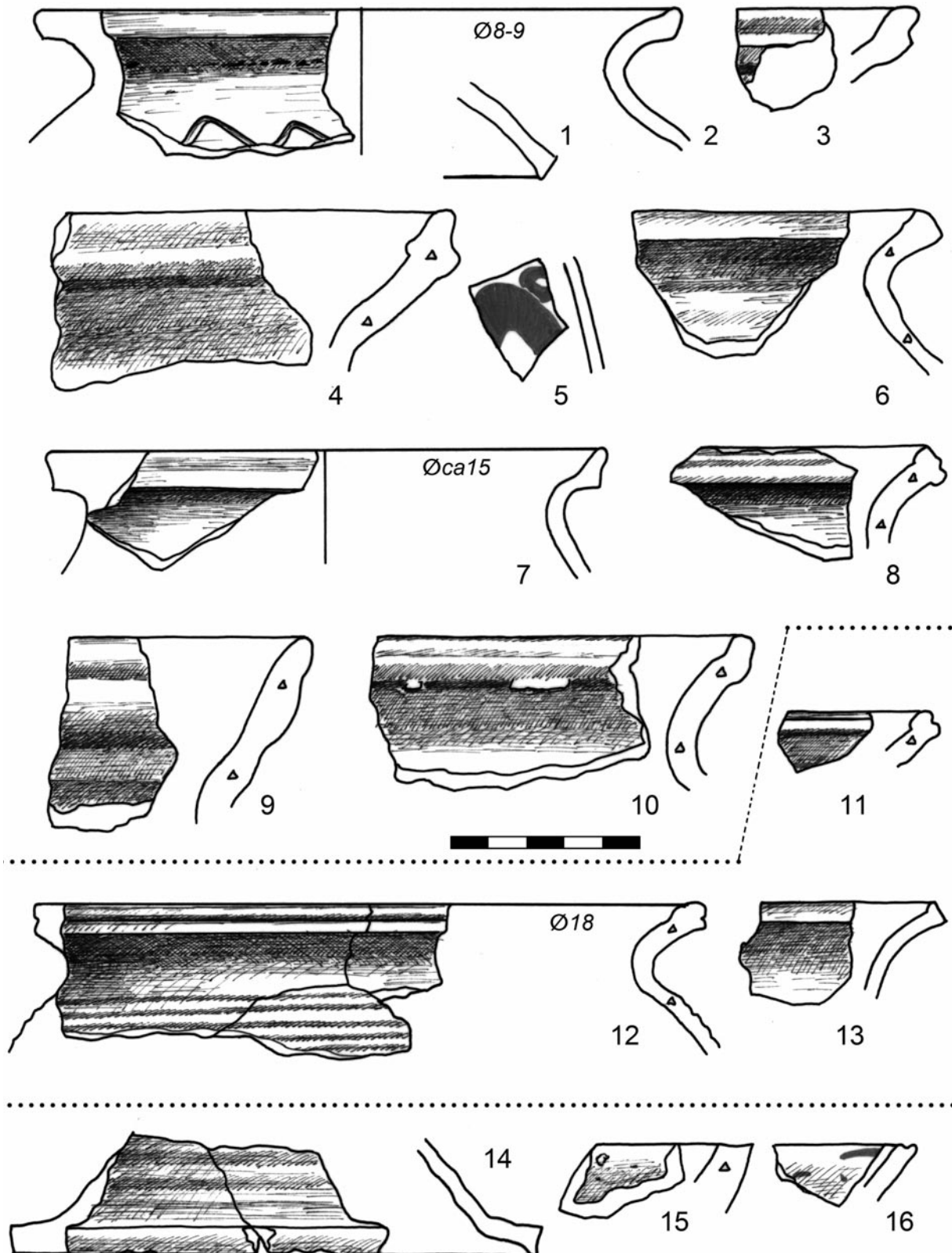
Tab. 11. Chlum u Jablonce (Jabloneček) – sonda 3/2010, keramika.

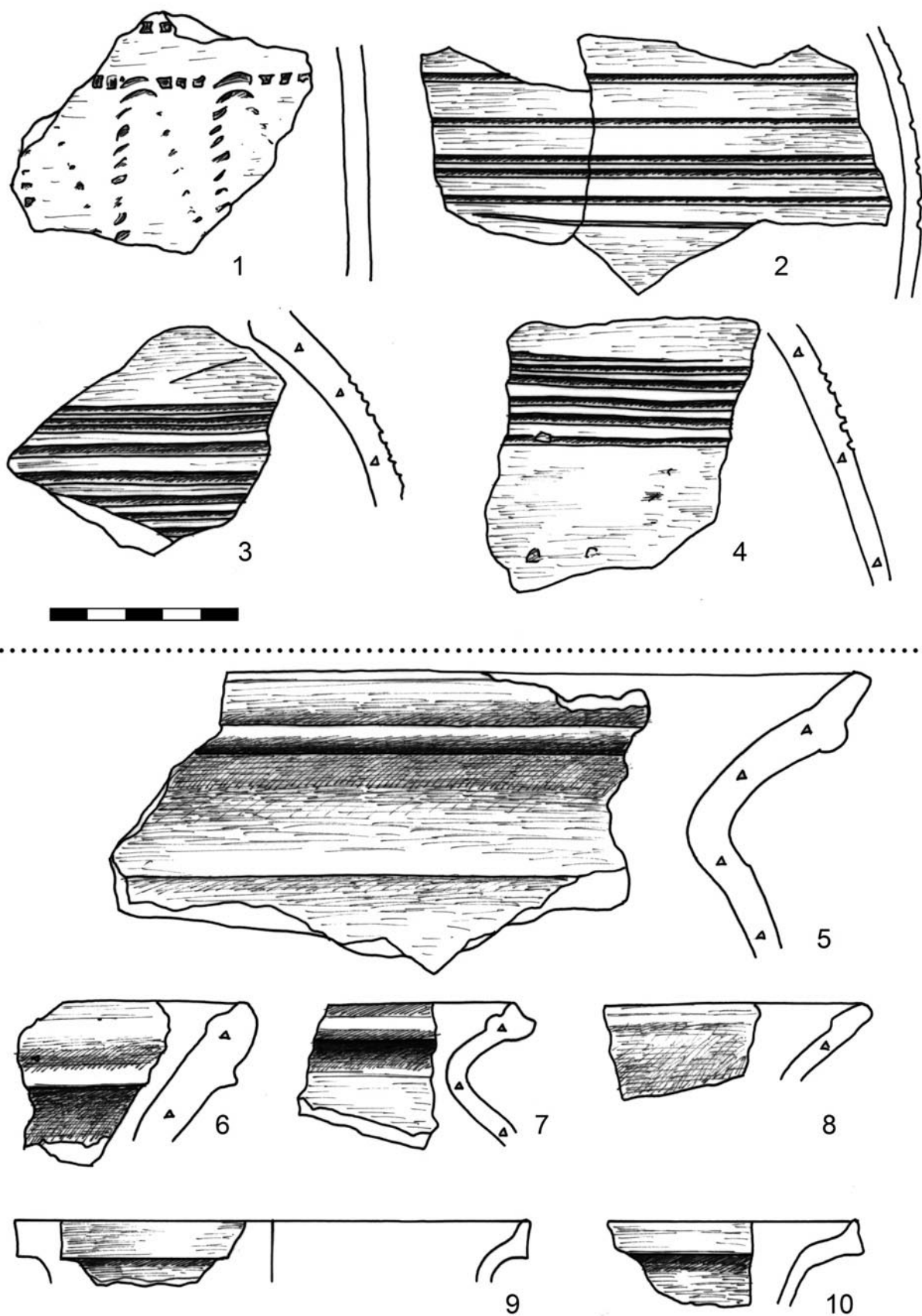
Tab. 12. Chlum u Jablonce (Jabloneček) – sonda 3/2010, keramika.

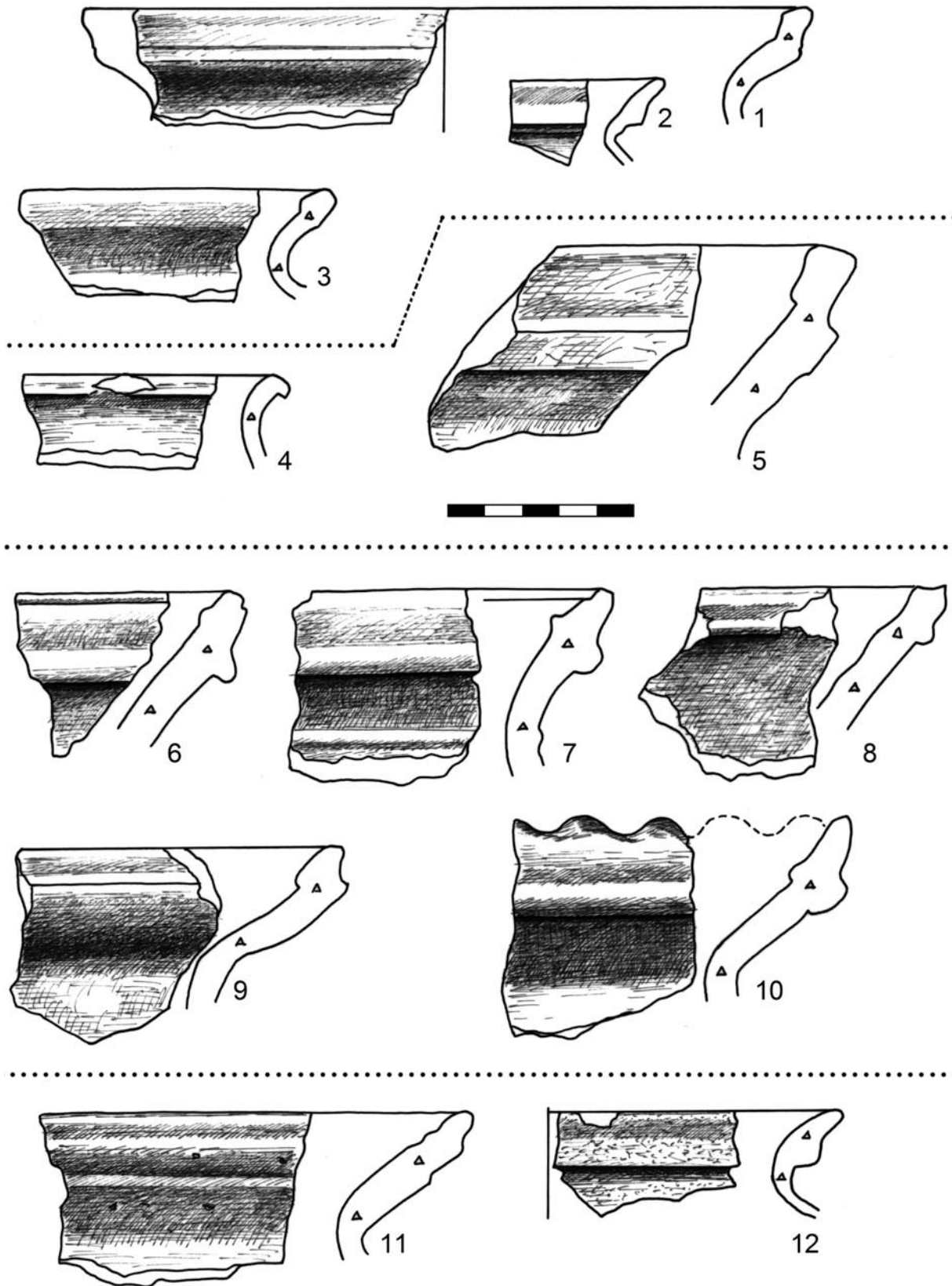
Tab. 13. Chlum u Jablonce (Jabloneček) – sonda 3/2010, keramika.

Tab. 14. Chlum u Jablonce (Jabloneček) – sonda 3/2010, keramika, č. 5 červeně malovaná.

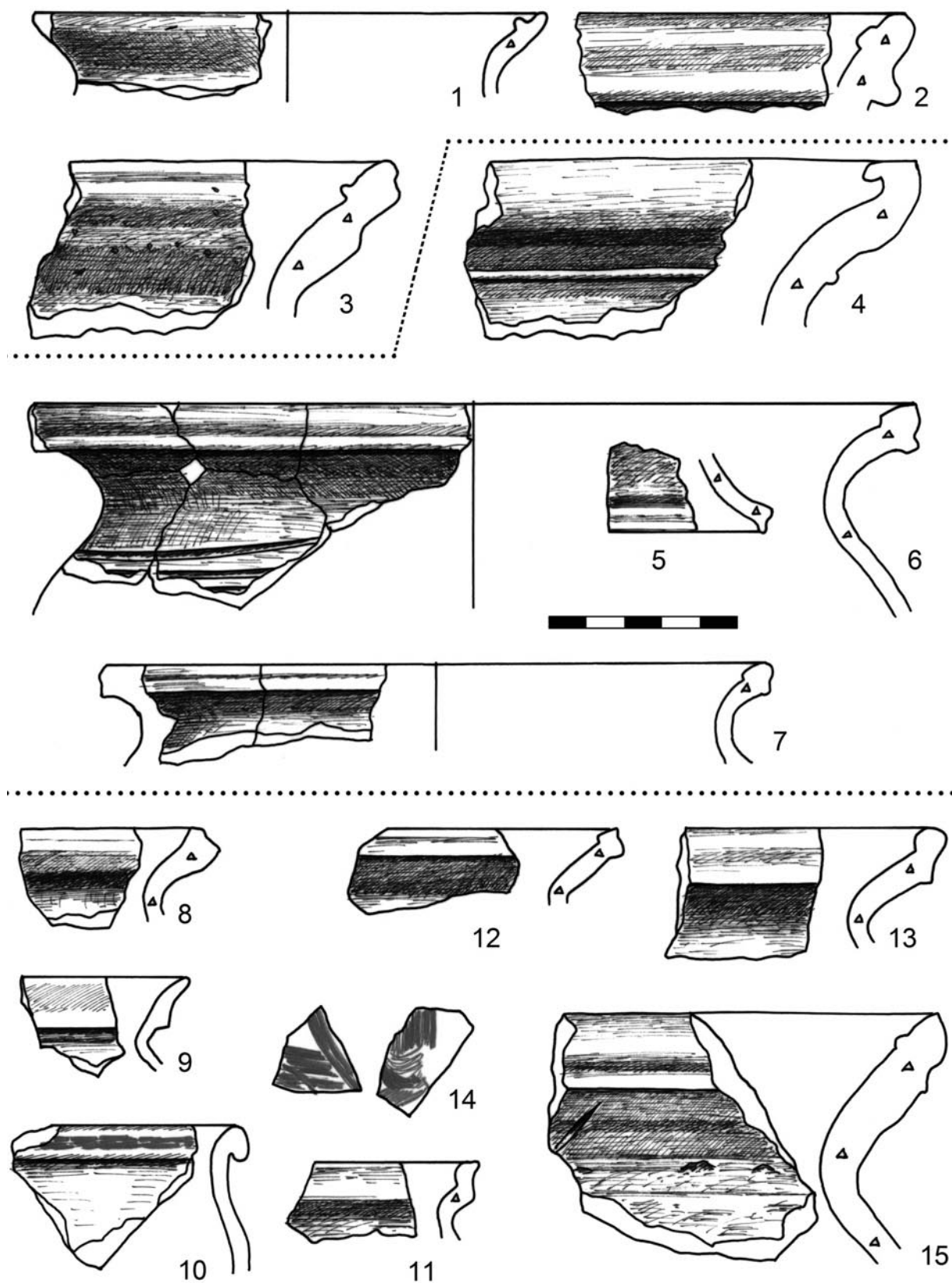

Tab. 15. Chlum u Jablonce (Jabloneček) – sonda 3/2010, keramika.

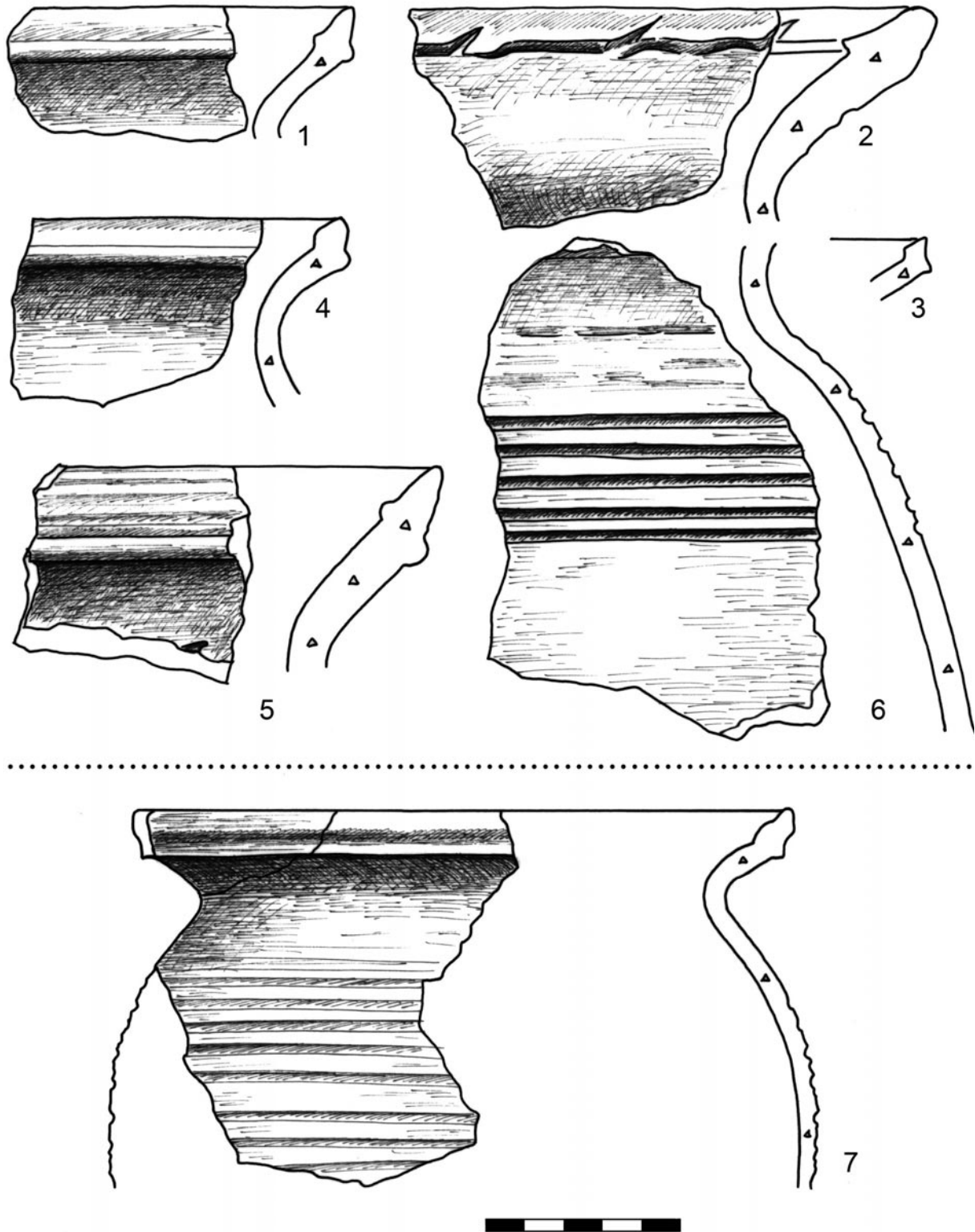

Tab. 16. Chlum u Jablonce (Jabloneček) – sonda 3/2010, keramika.

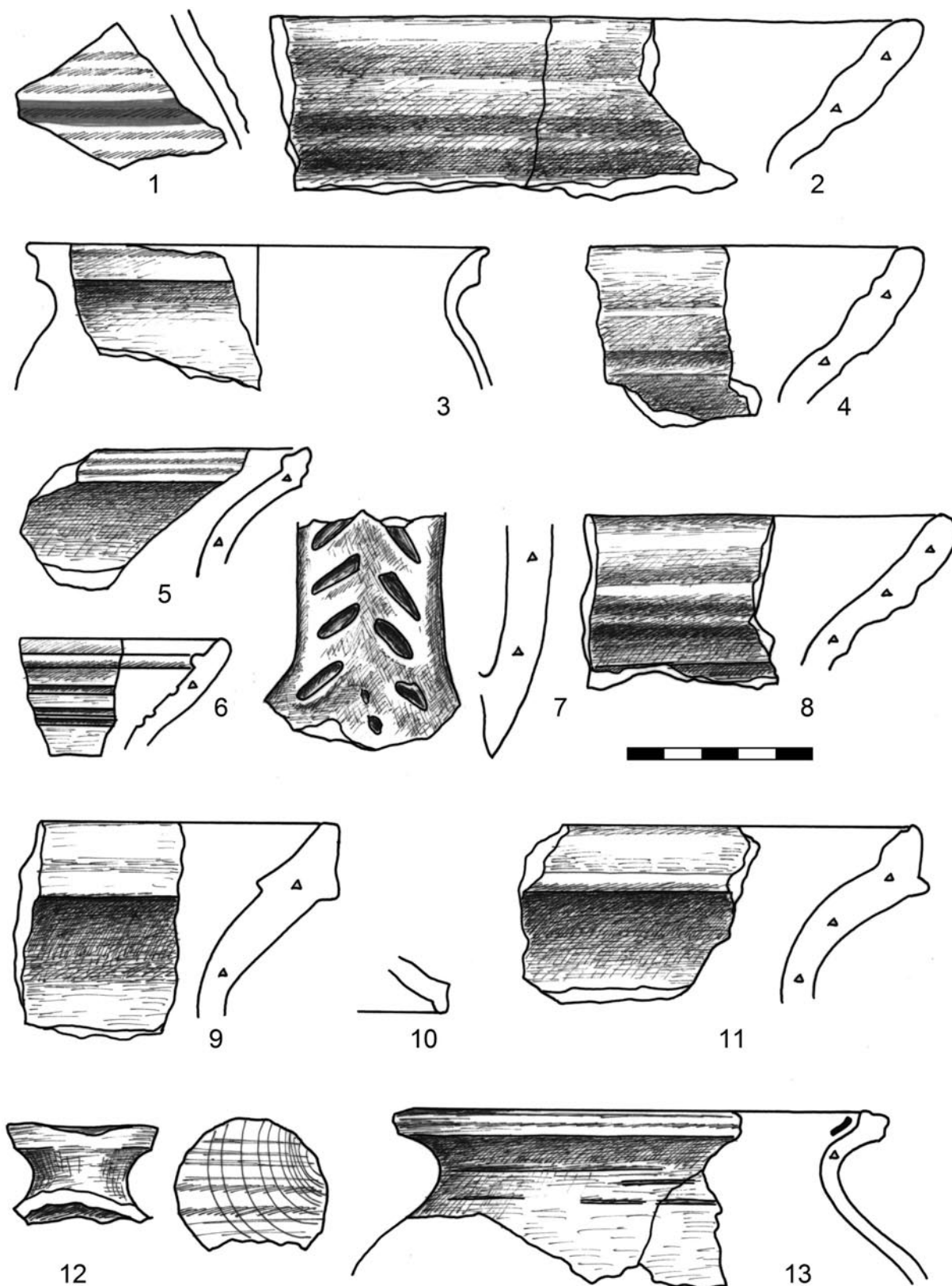

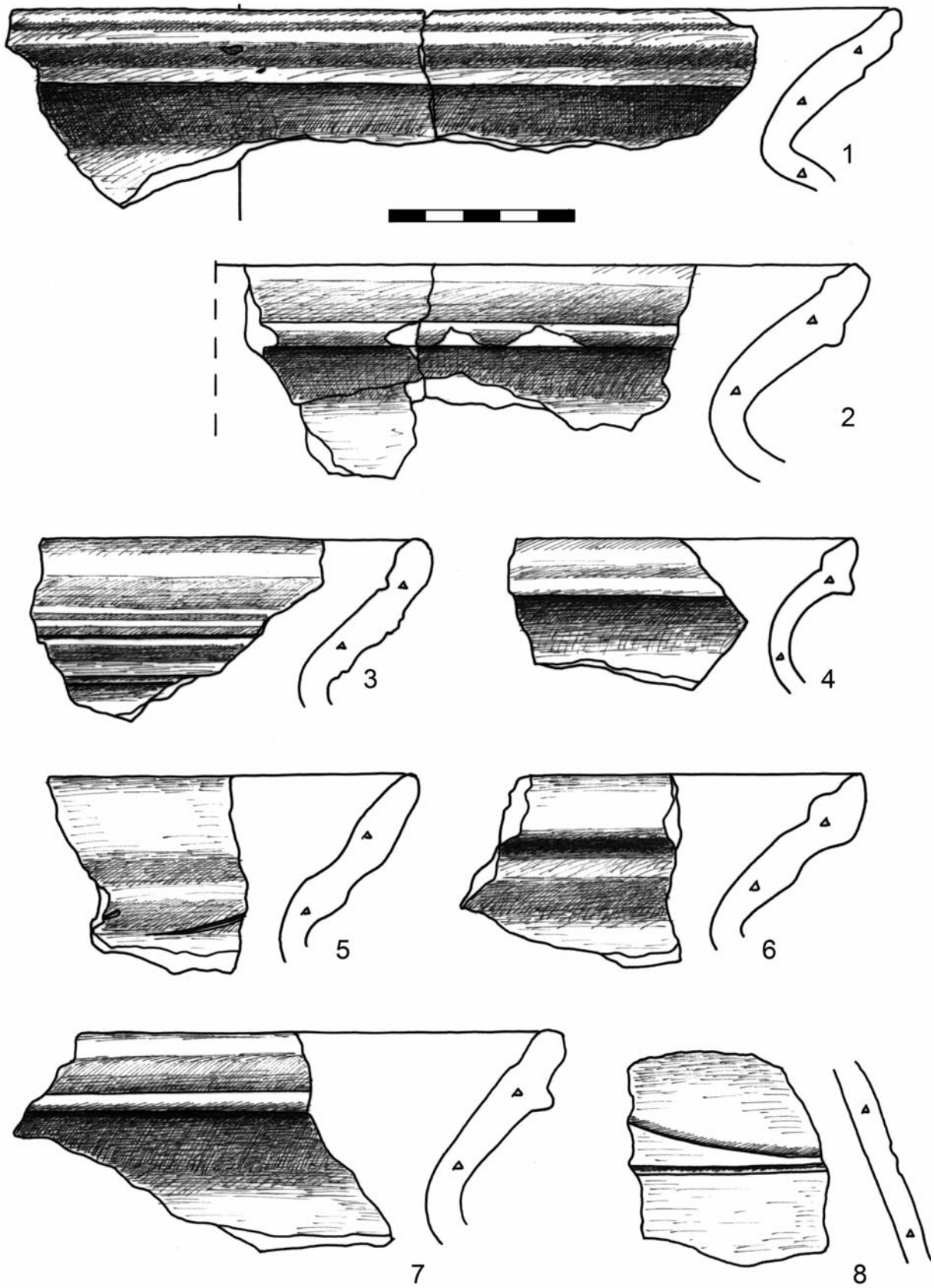
Tab. 17. Chlum u Jablonce (Jabloneček) – sonda 3/2010, keramika, č. 14 červeně malovaná.

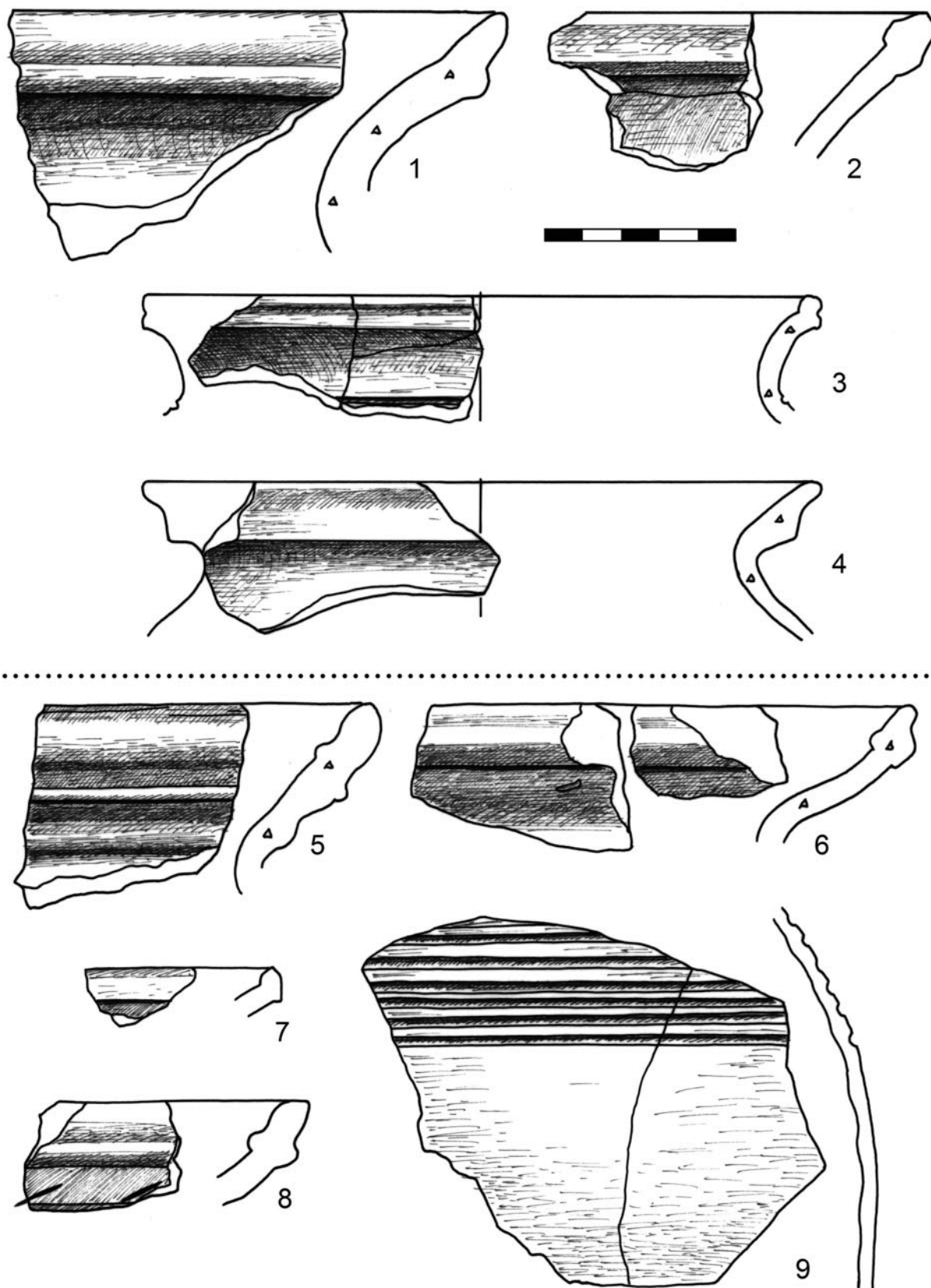
Tab. 18. Chlum u Jablonce (Jabloneček) – sonda 3/2010, keramika.

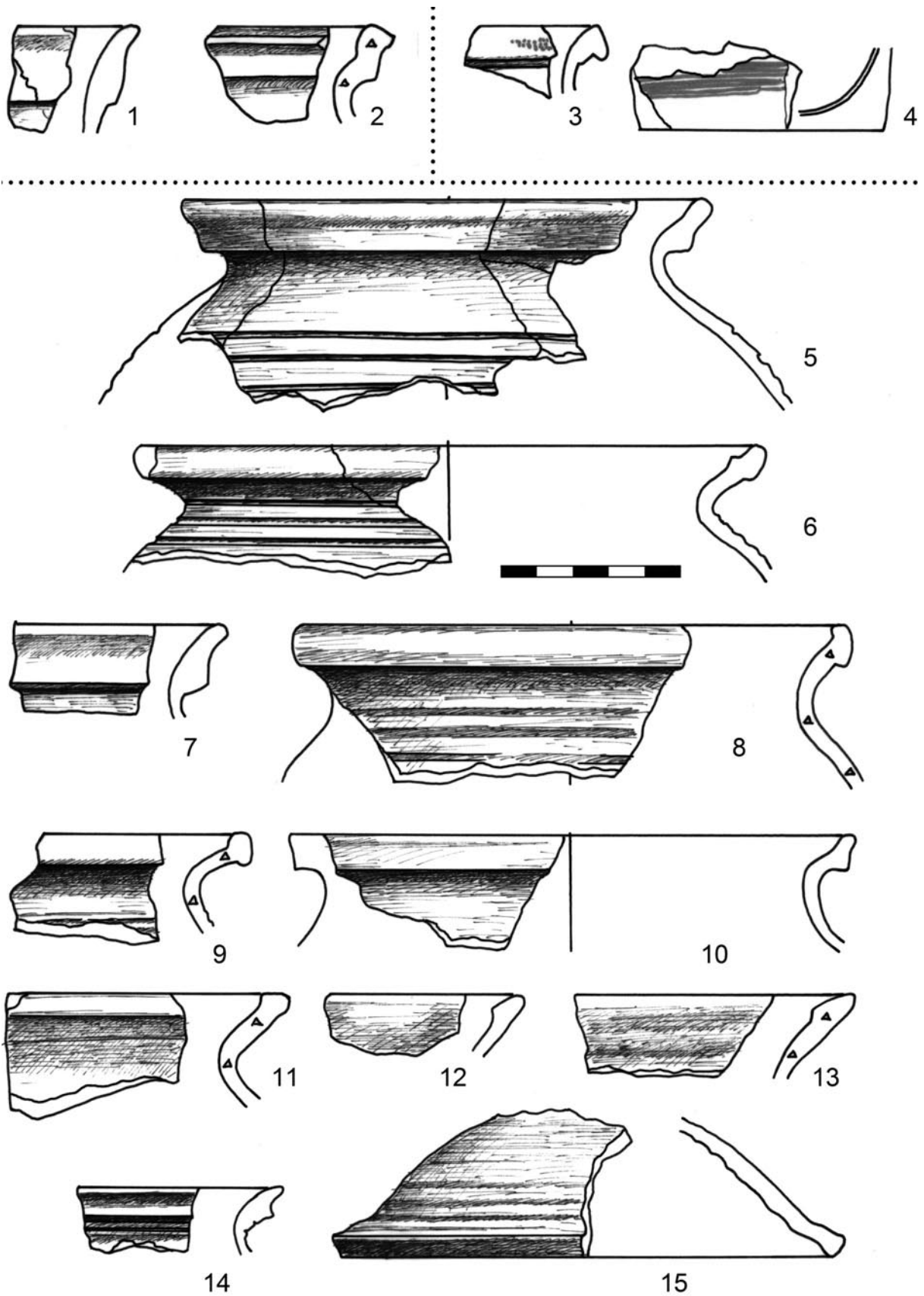
Tab. 19. Chlum u Jablonce (Jabloneček) – sonda 3/2010, keramika.

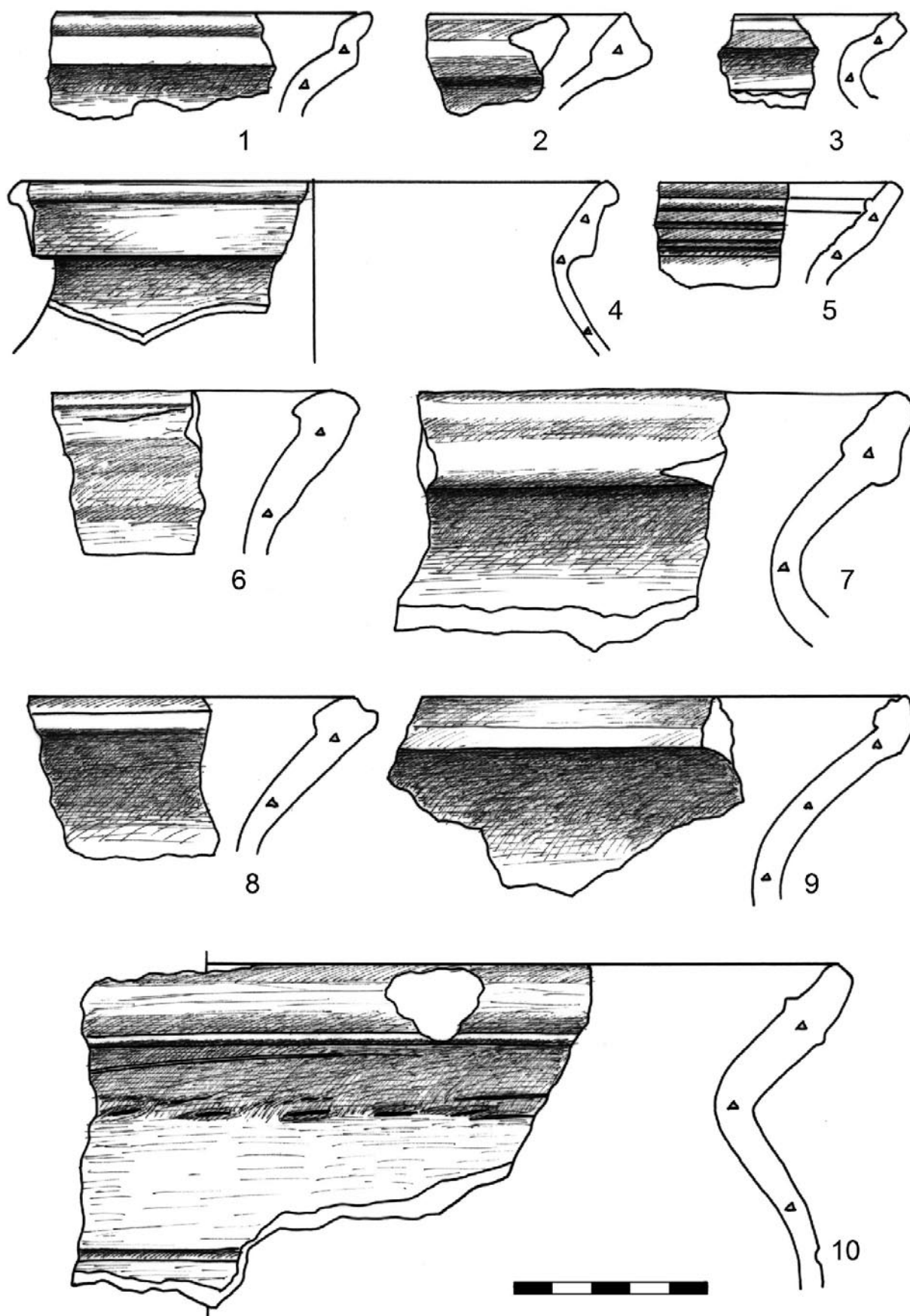
Tab. 20. Chlum u Jablonce (Jabloneček) – sonda 3/2010, keramika.

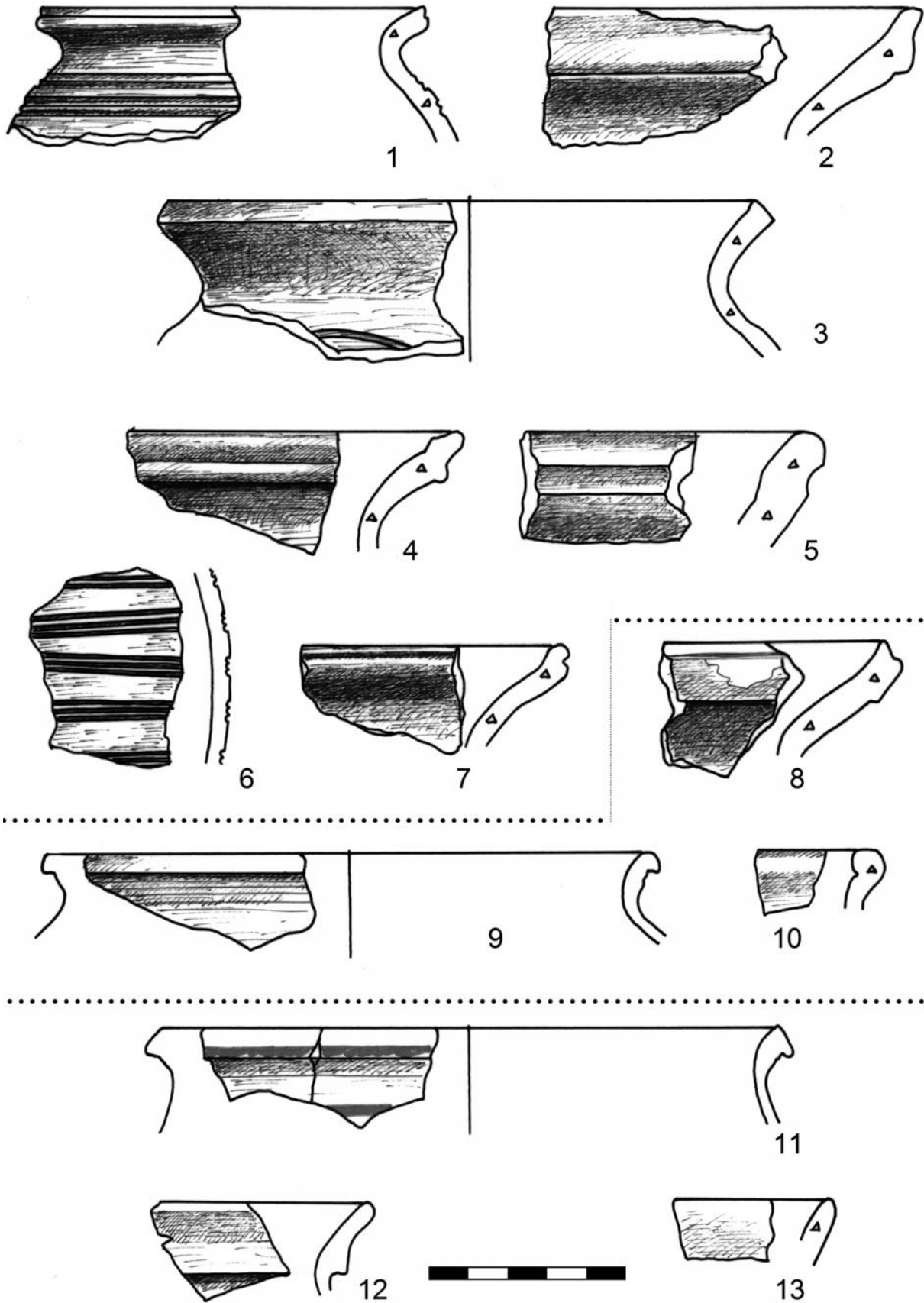
Tab. 21. Chlum u Jablonce (Jabloneček) – sonda 3/2010, keramika.

Tab. 22. Chlum u Jablonce (Jabloneček) – sonda 3/2010, keramika, č. 4 červeně malovaná.

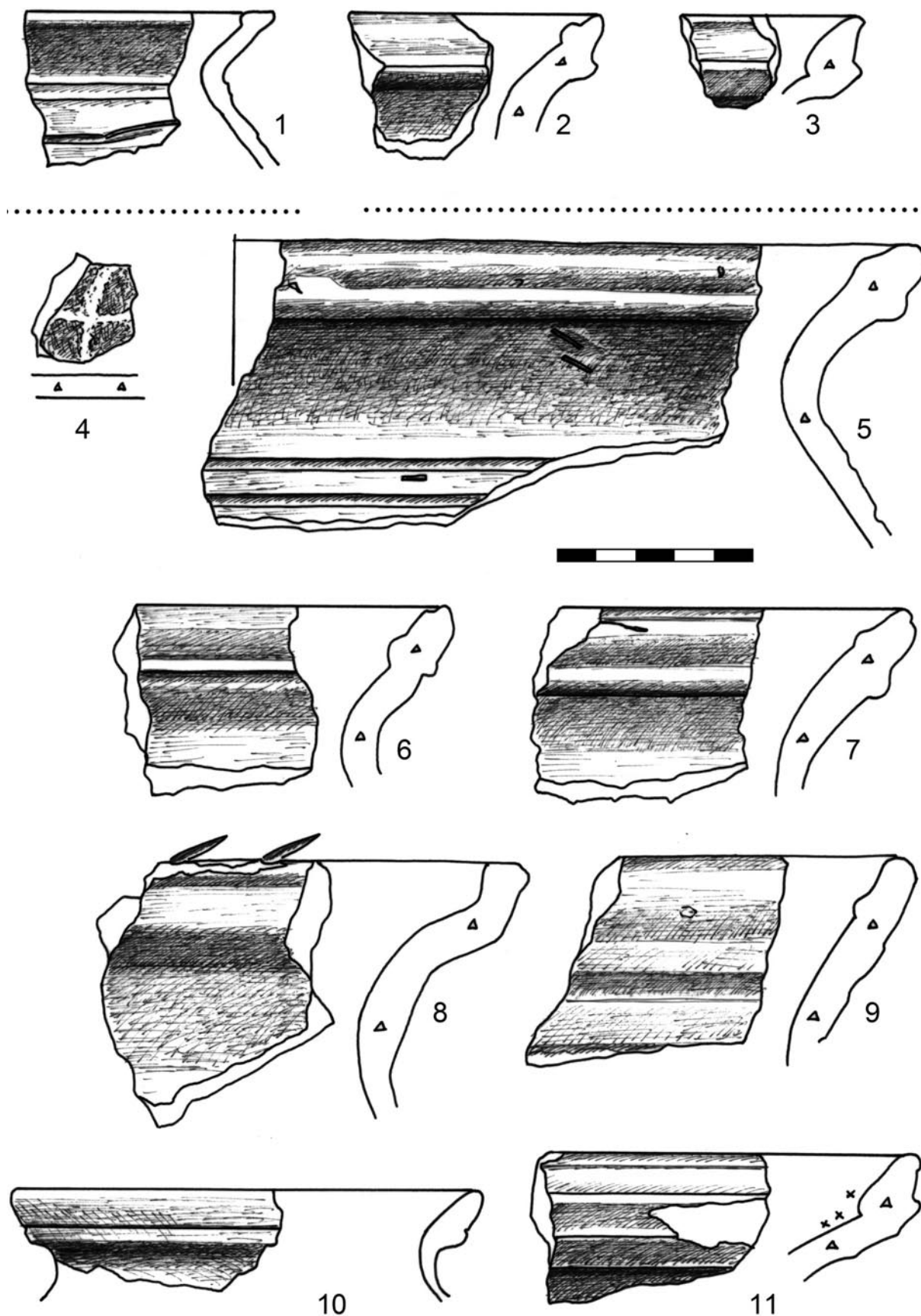

Tab. 23. Chlum u Jablonce (Jabloneček) – sonda 3/2010, keramika.

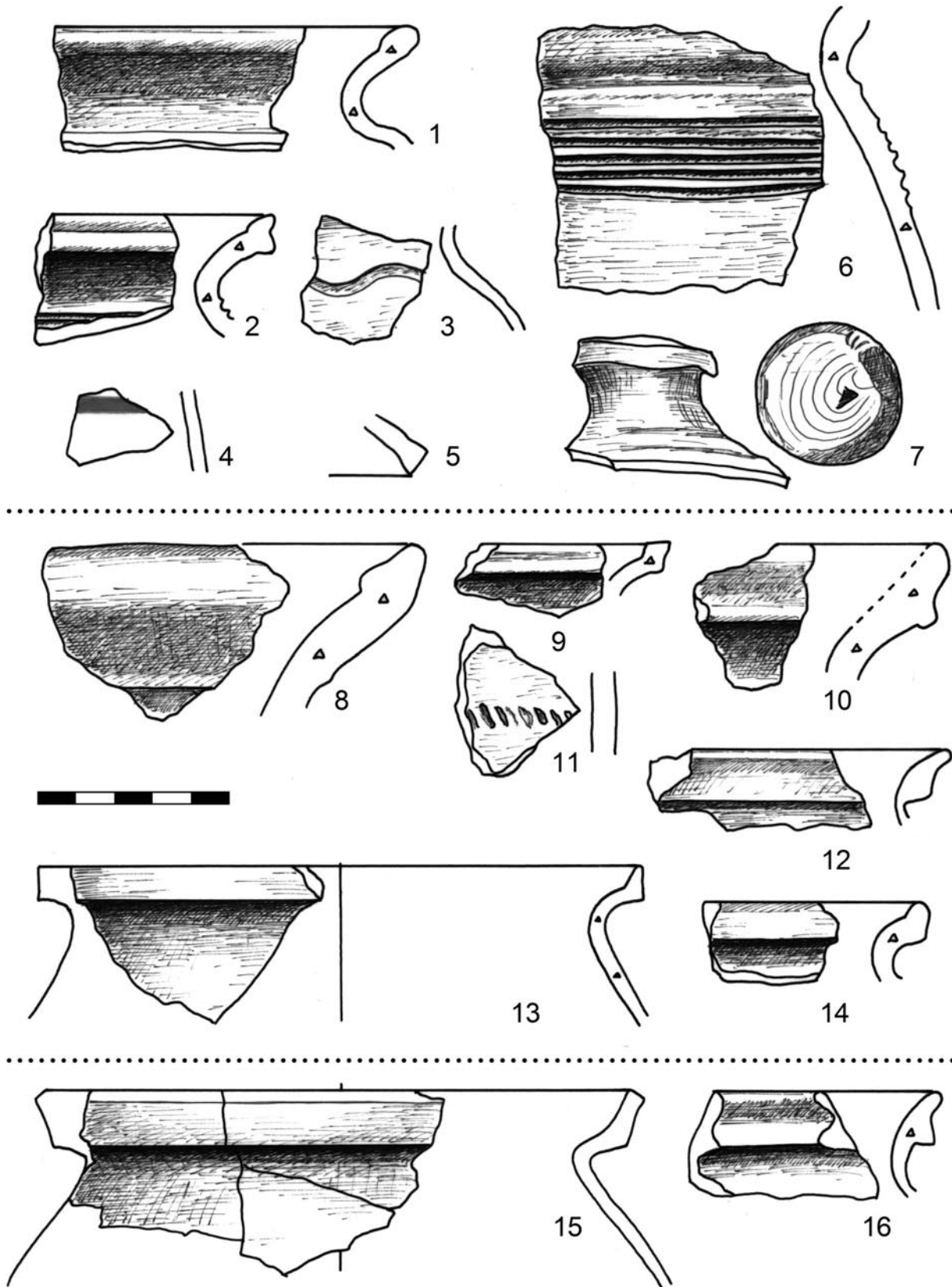

Tab. 24. Chlum u Jablonce (Jabloneček) – sonda 3/2010, keramika, č. 11 červeně malovaná.

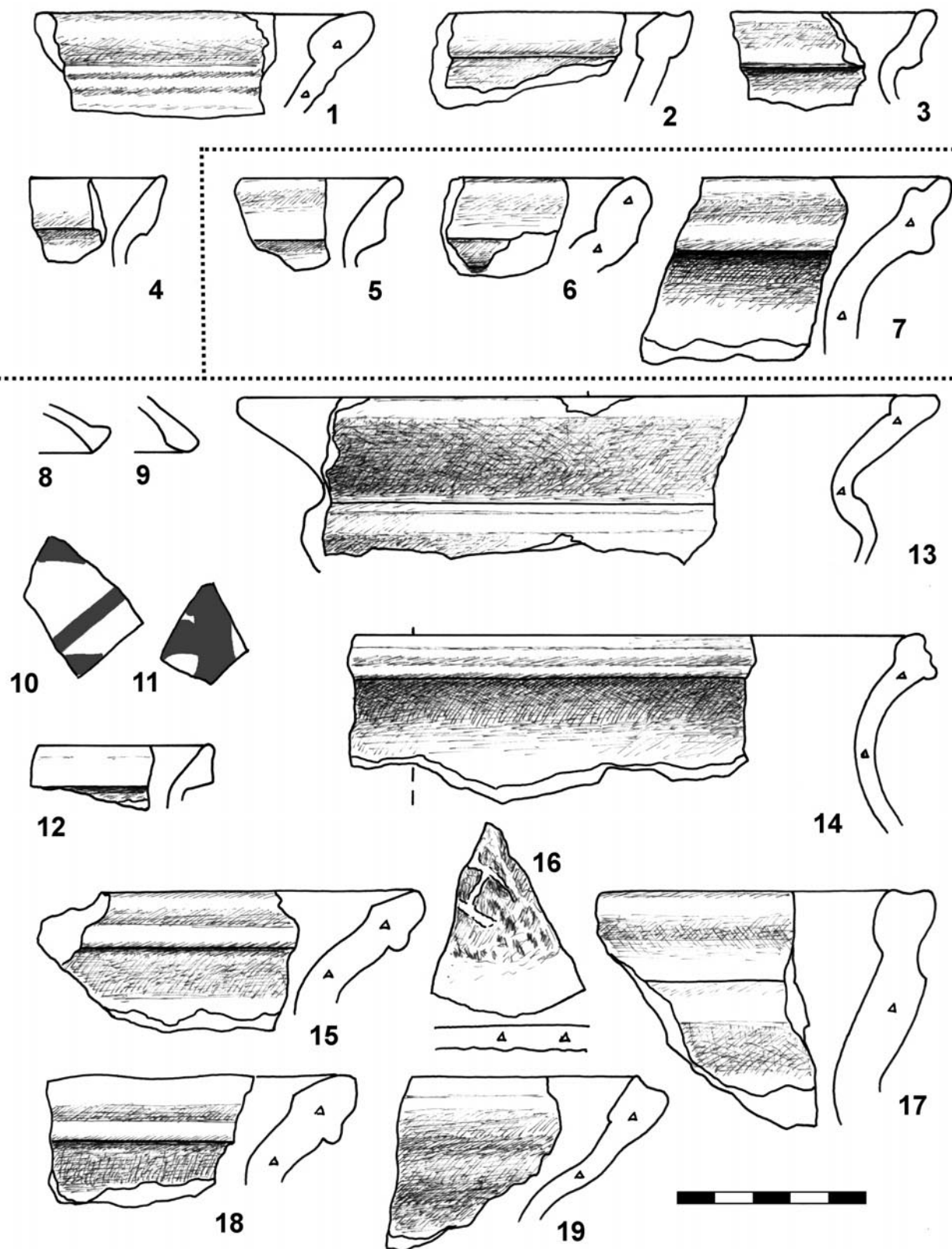

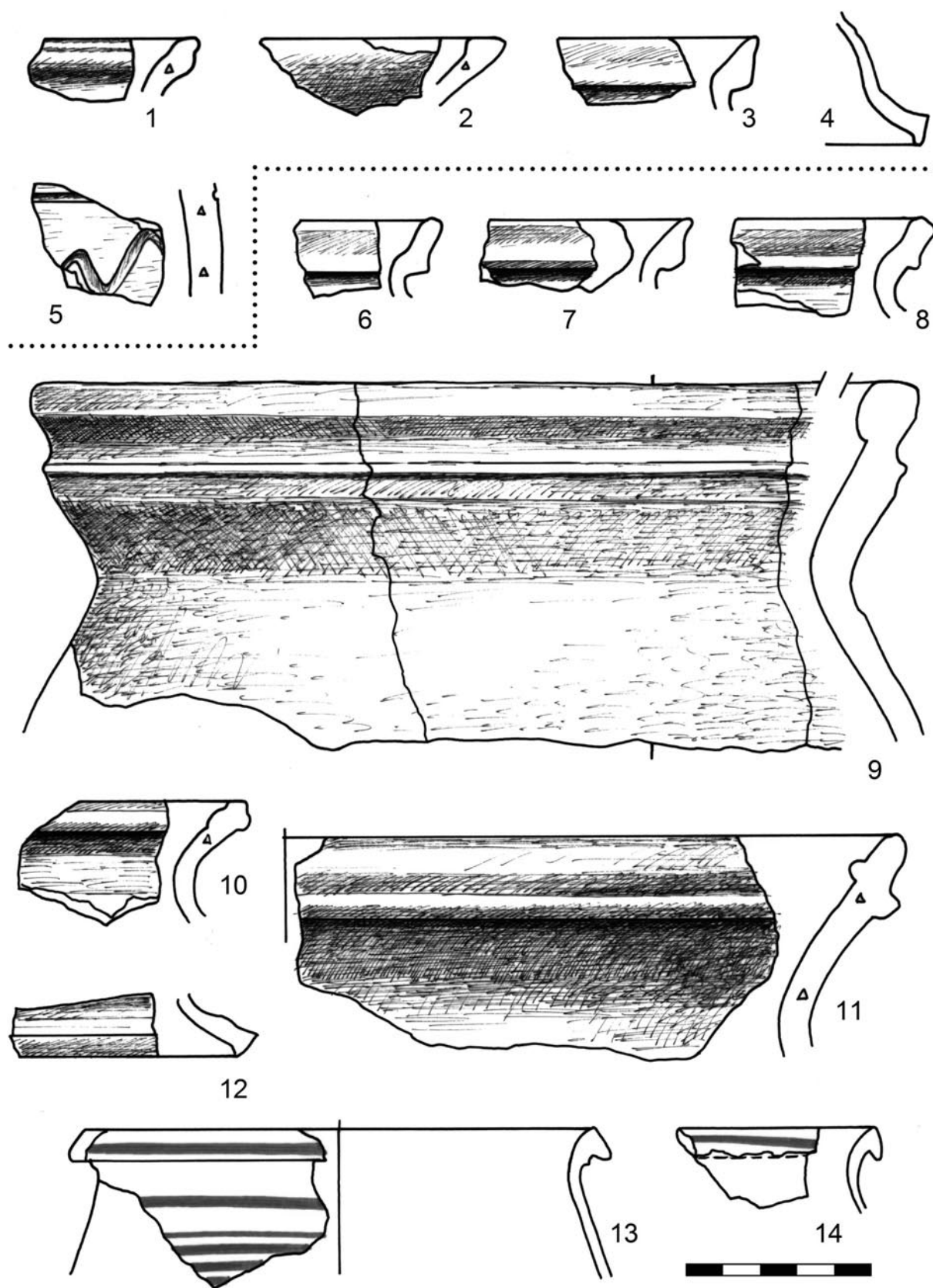
Tab. 25. Chlum u Jablonce (Jabloneček) – sonda 3/2010, keramika.

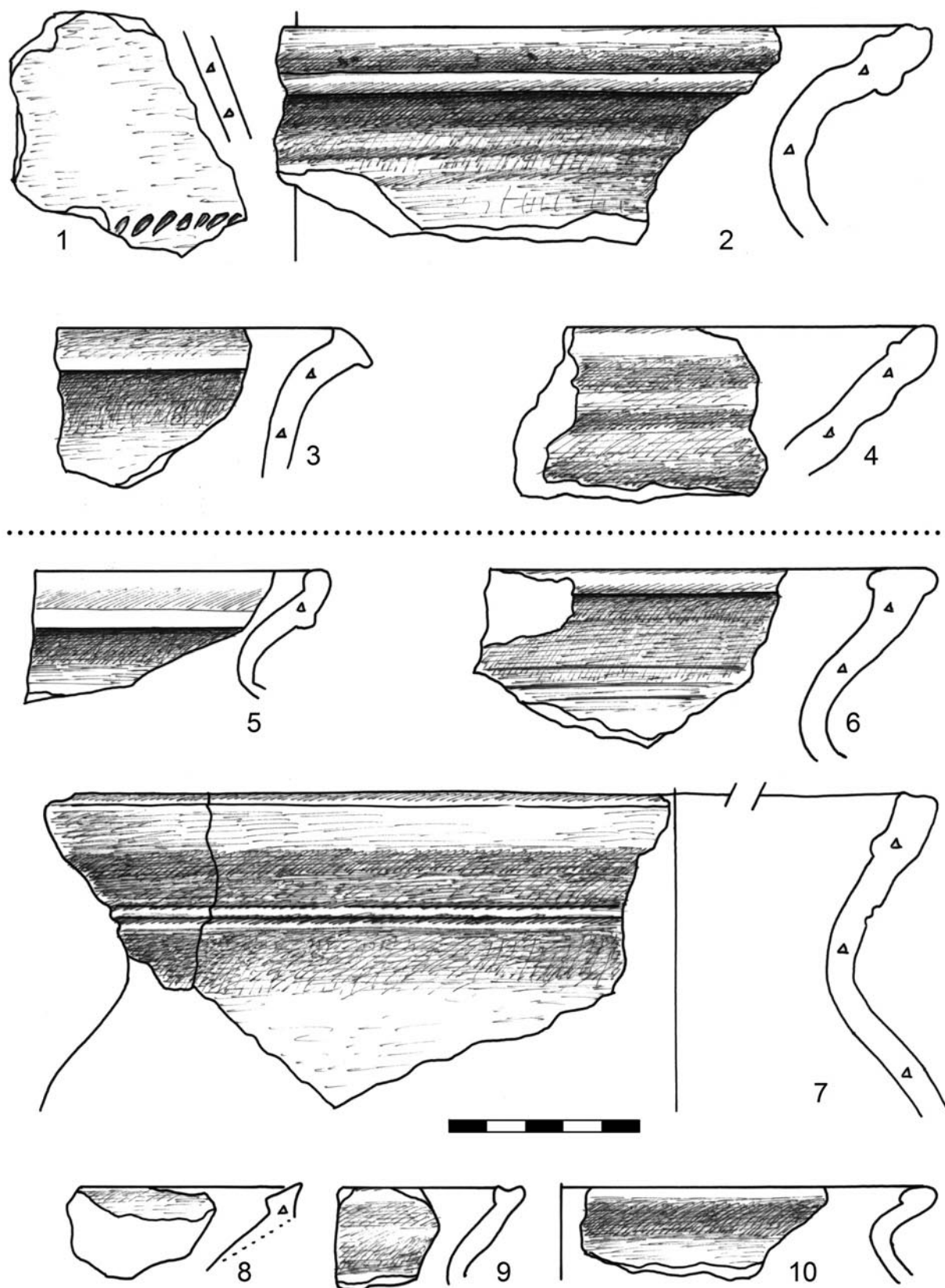
Tab. 26. Chlum u Jablonce (Jabloneček) – sonda 3/2010, keramika, č. 4 červeně malovaná.

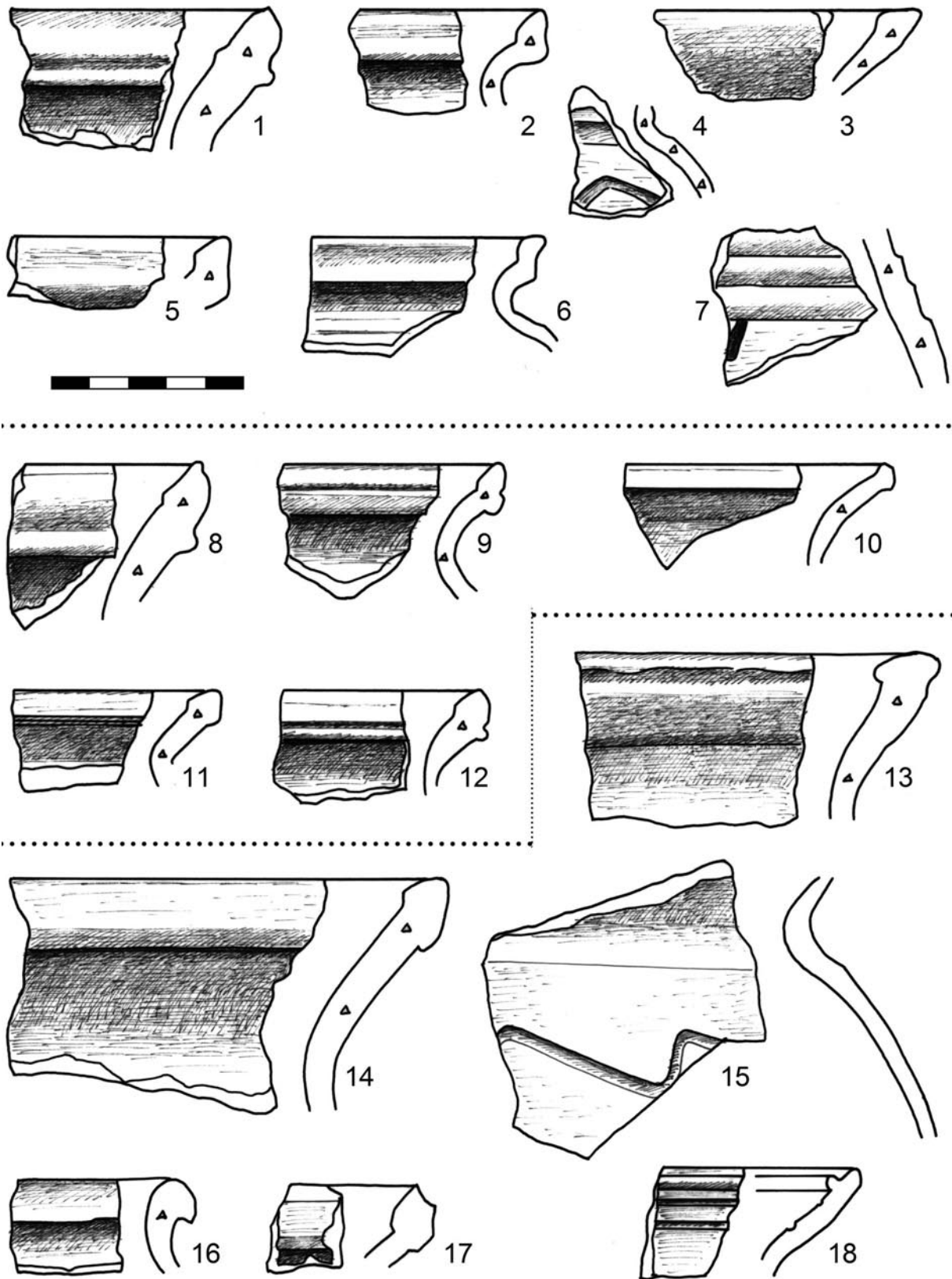
Tab. 27. Chlum u Jablonce (Jabloneček) – sonda 3/2010, keramika, č. 10 a 11 červeně malovaná.

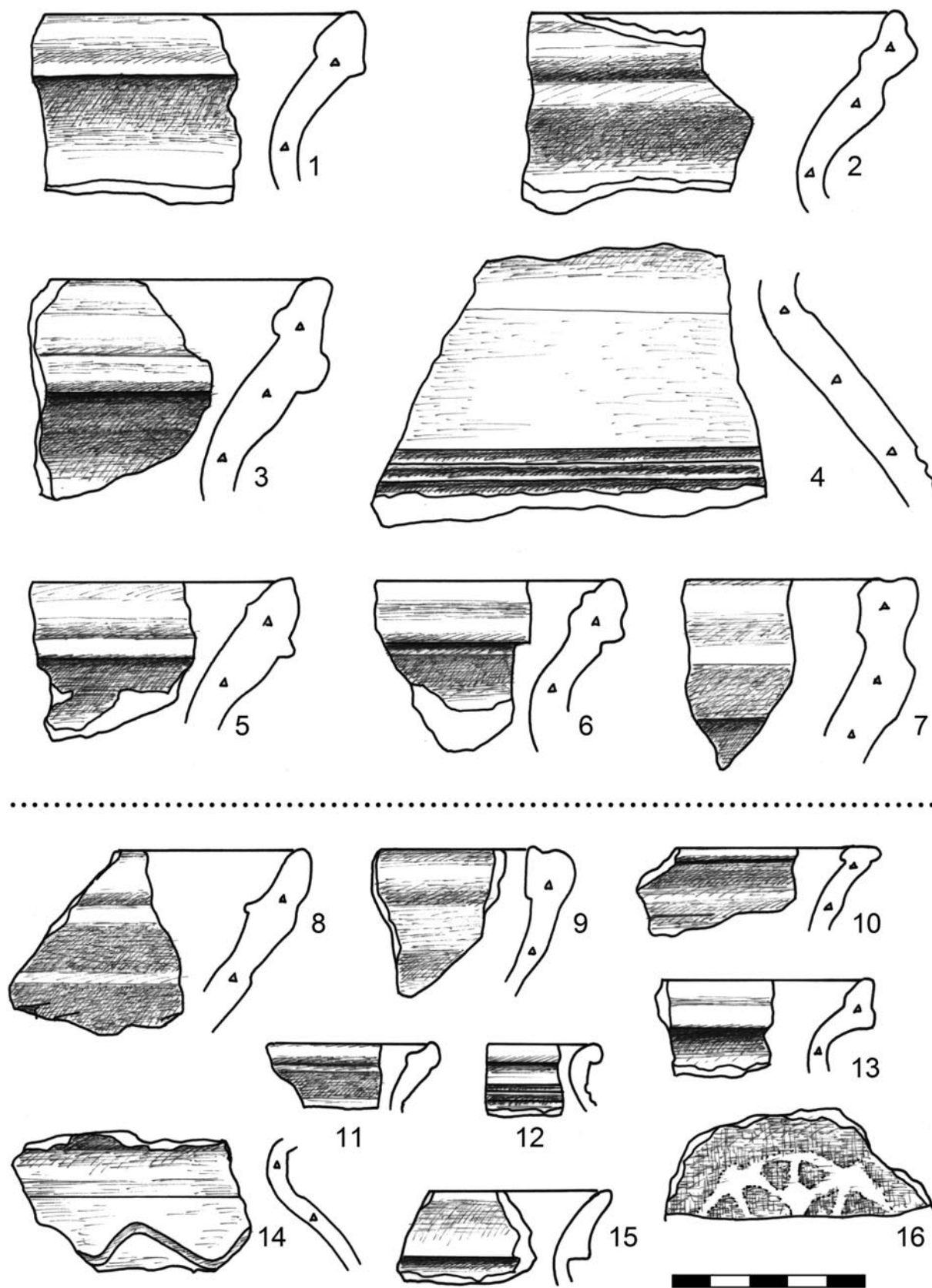
Tab. 28. Chlum u Jablonce (Jabloneček) – sonda 3/2010, keramika, č. 13 a 14 červeně malovaná.

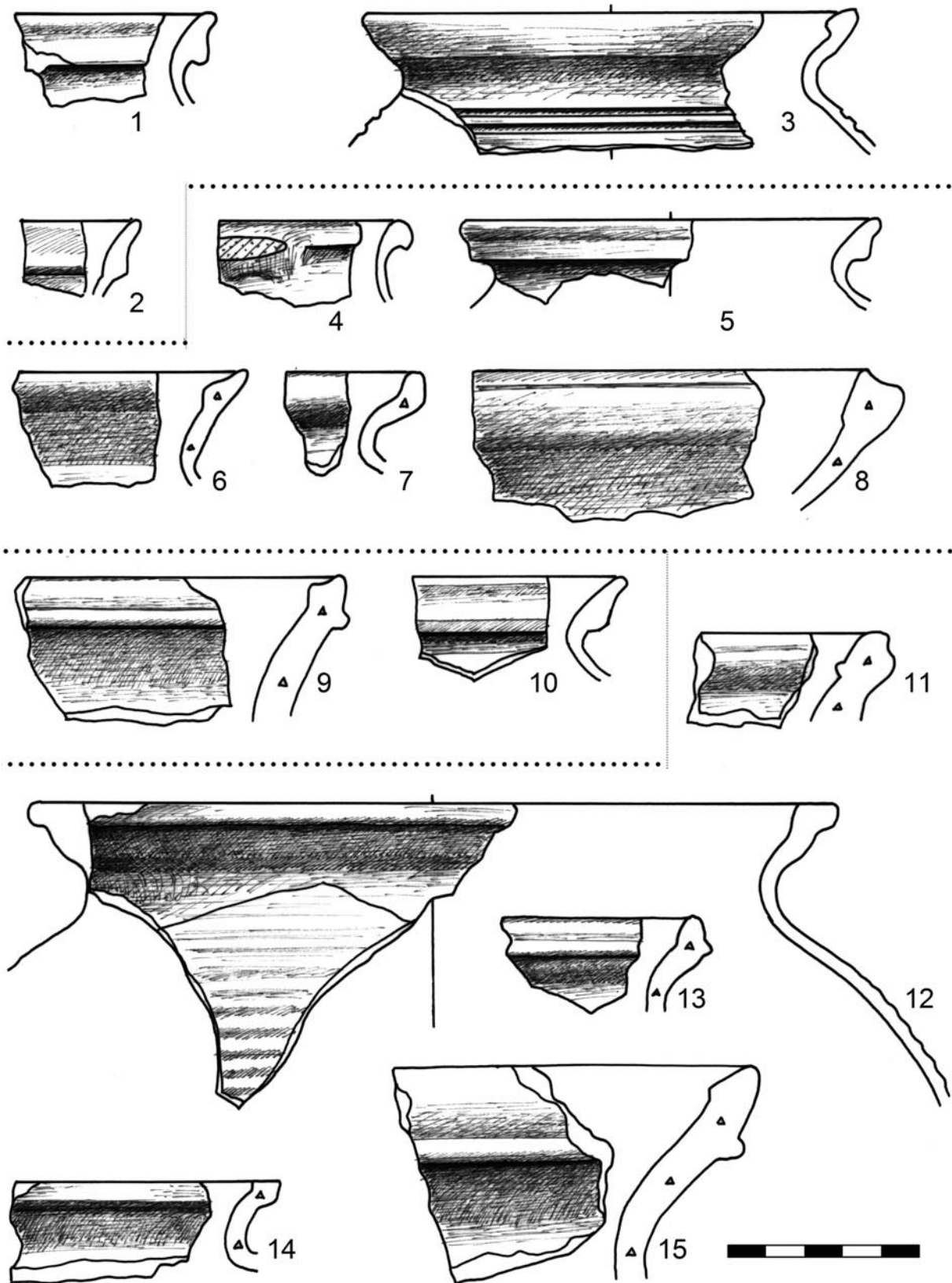
Tab. 29. Chlum u Jablonce (Jabloneček) – sonda 3/2010, keramika.

Tab. 30. Chlum u Jablonce (Jabloneček) – sonda 3/2010, keramika.

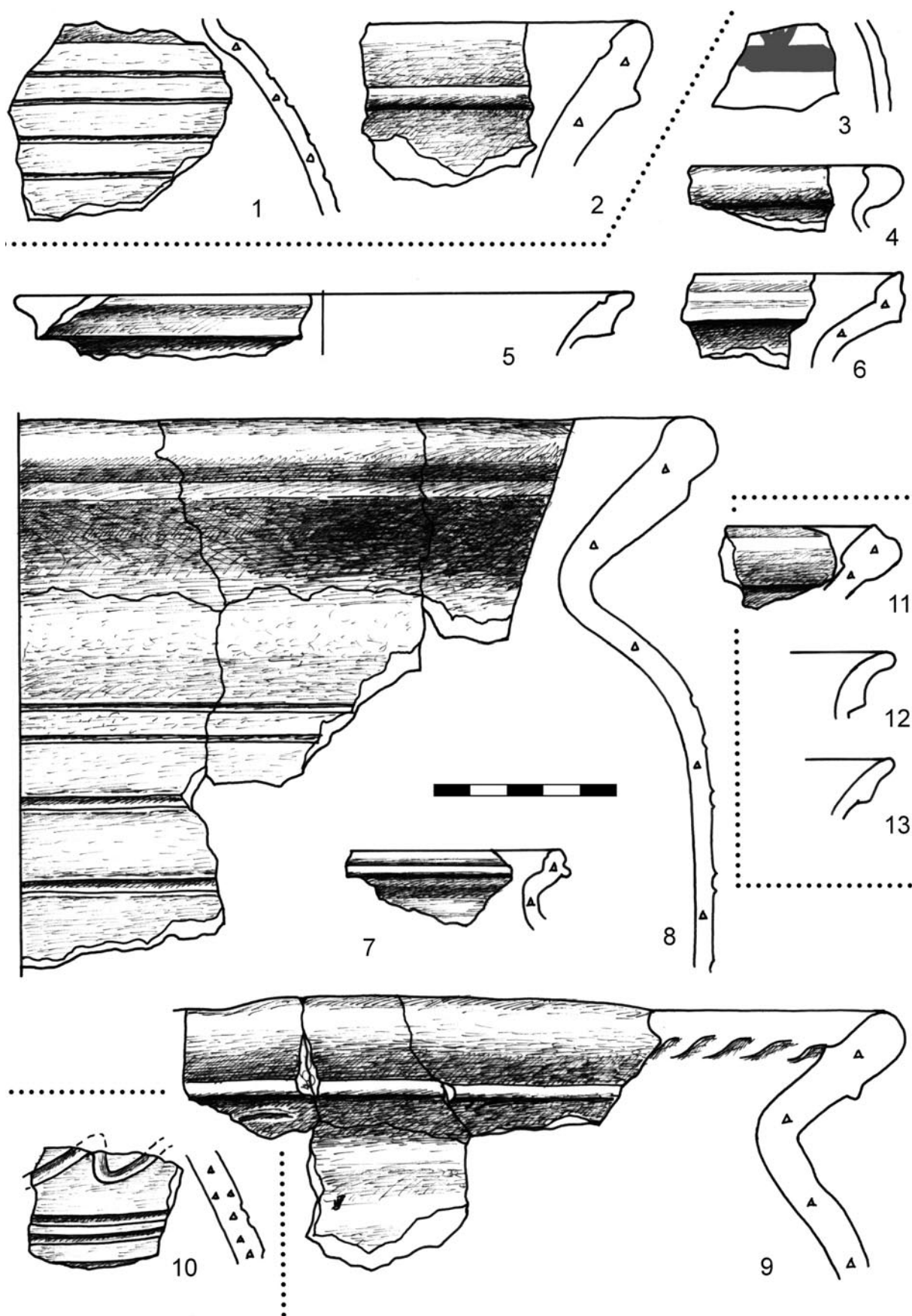

Tab. 31. Chlum u Jablonce (Jabloneček) – sonda 3/2010, keramika.

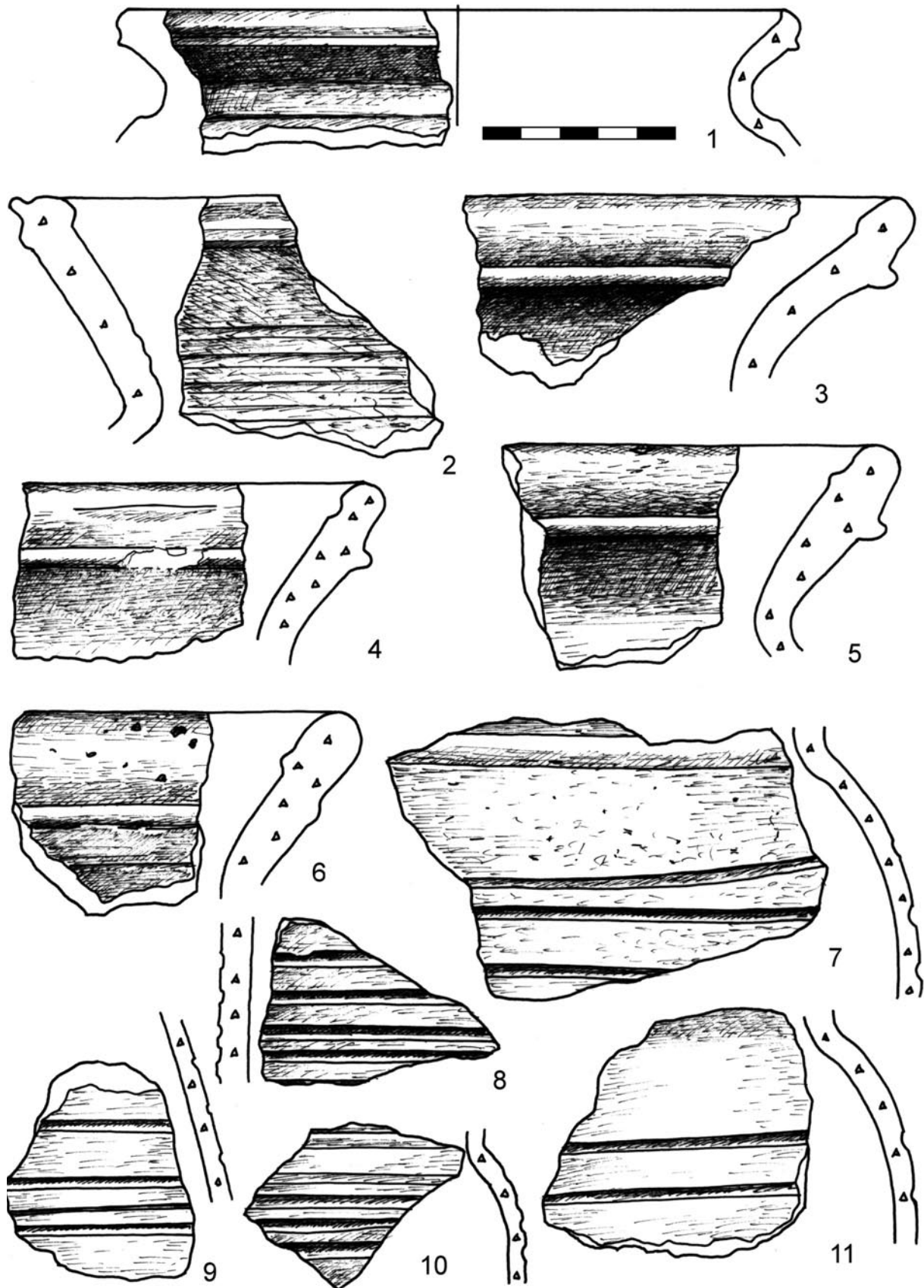

Tab. 32. Chlum u Jablonce (Jabloneček) – sonda 3/2010, keramika.

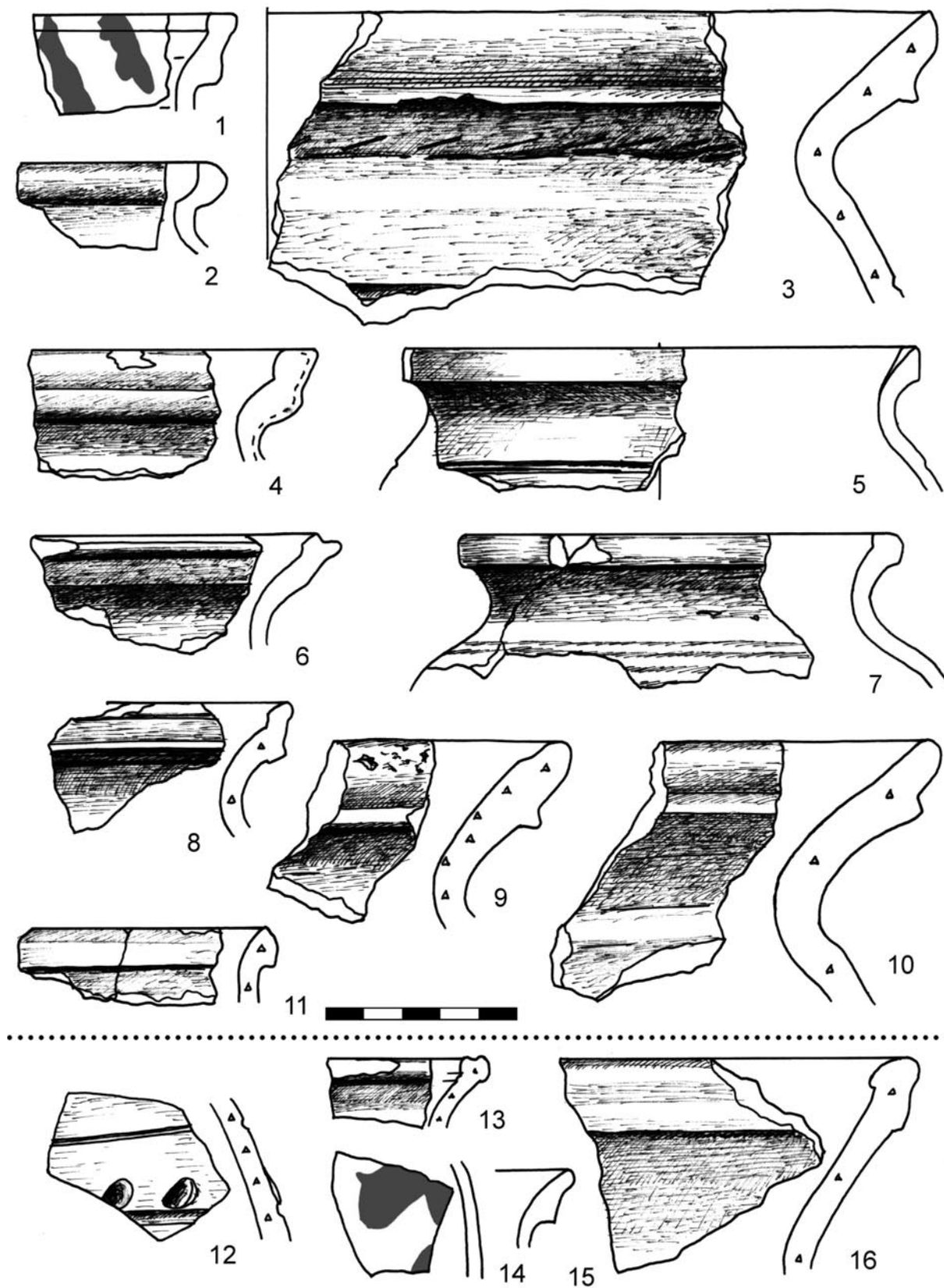

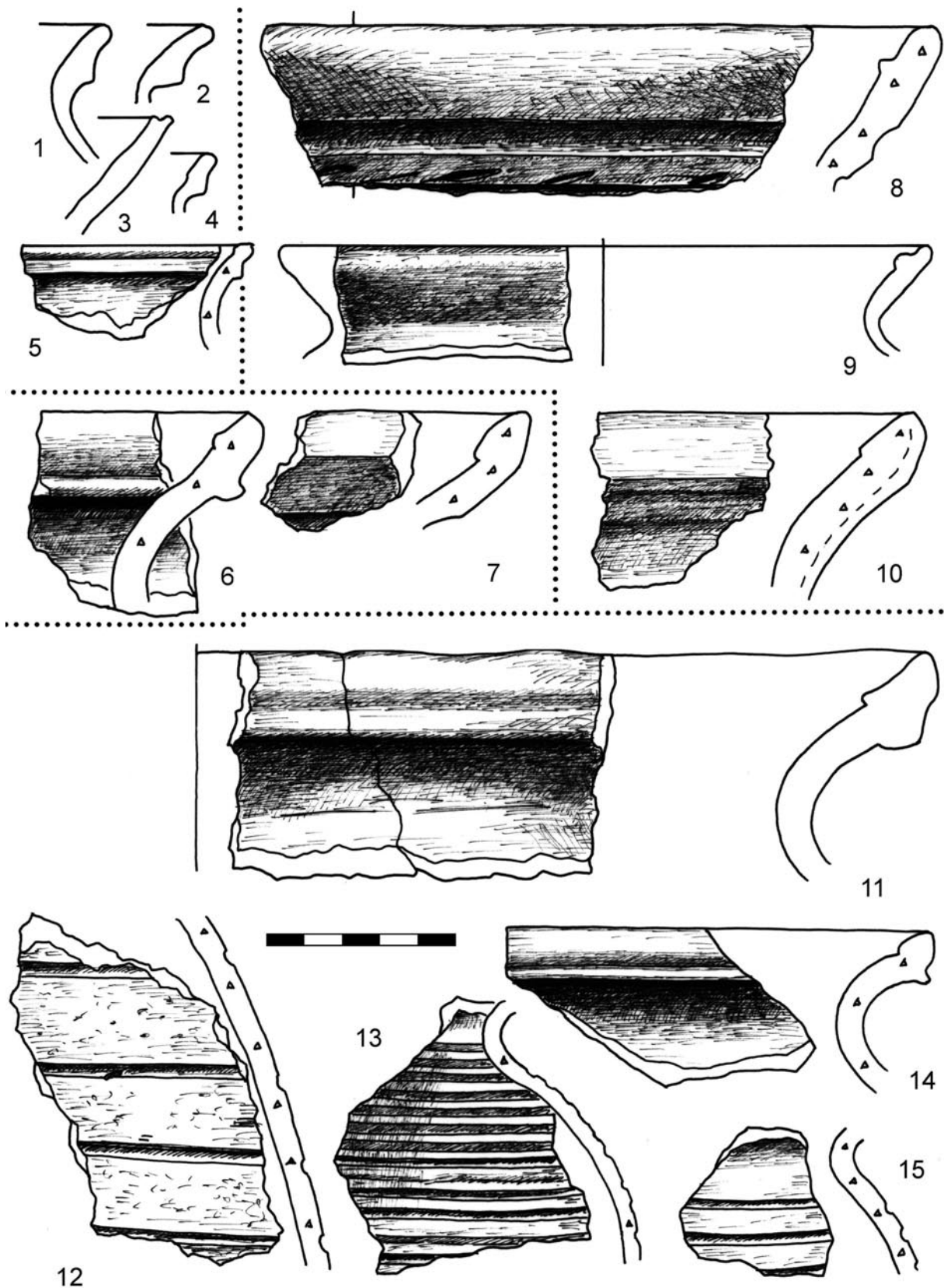
Tab. 33. Chlum u Jablonce (Jabloneček) – sonda 3/2010, keramika, č. 3 červeně malovaná.

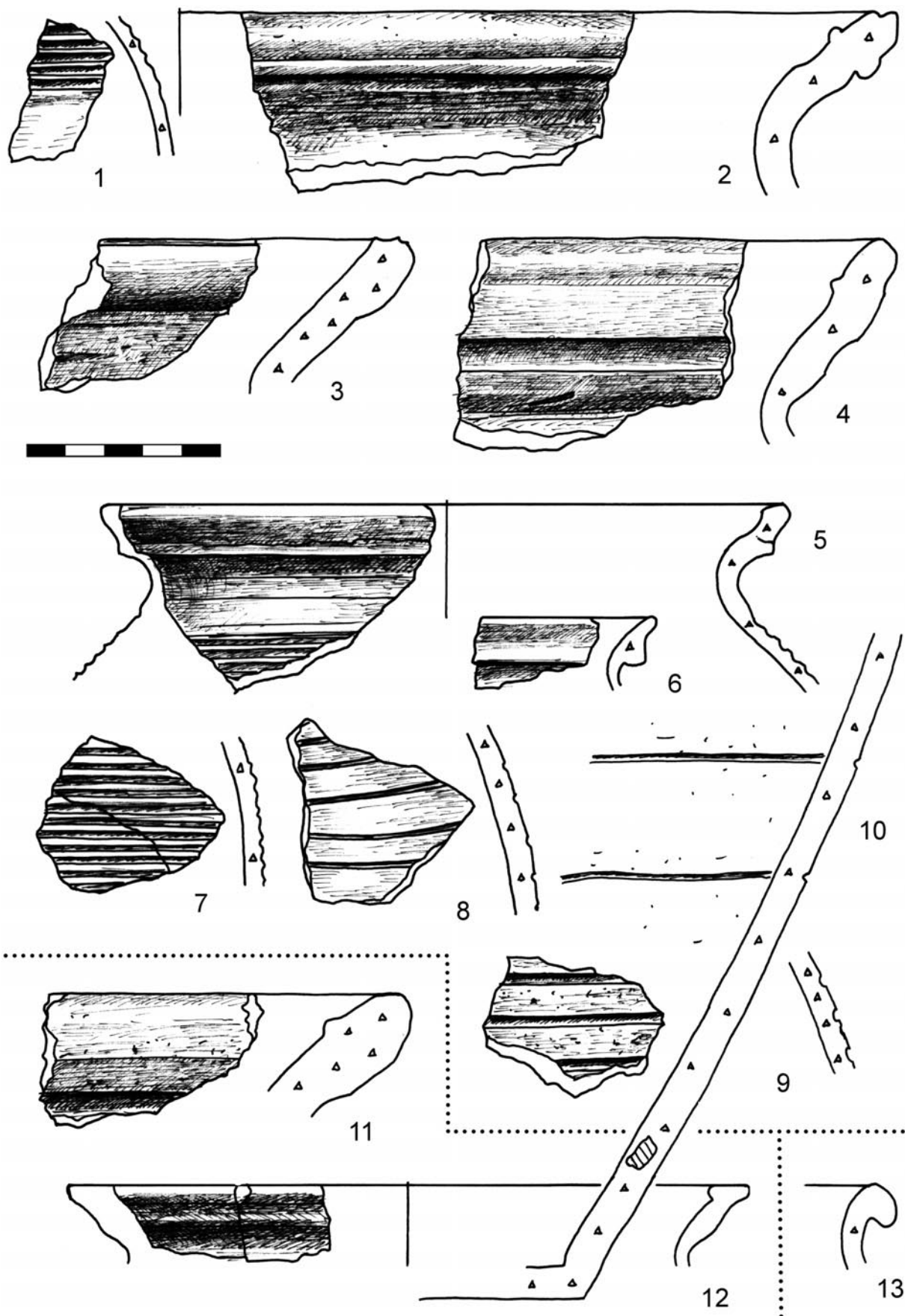
Tab. 34. Chlum u Jablonce (Jabloneček) – sonda 3/2010, keramika.

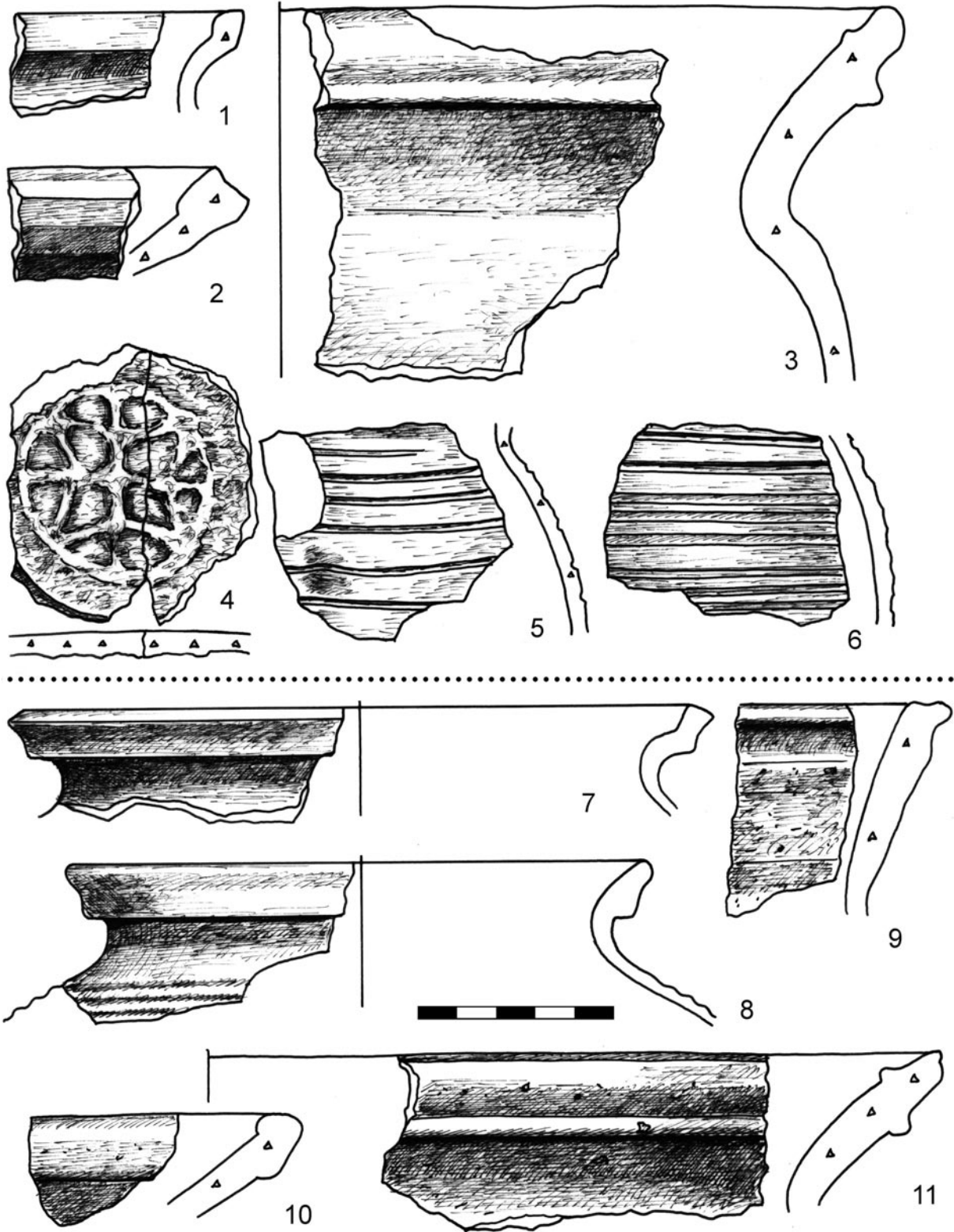
Tab. 35. Chlum u Jablonce (Jabloneček) – sonda 3/2010, keramika, č. 1 a 14 červeně malovaná.

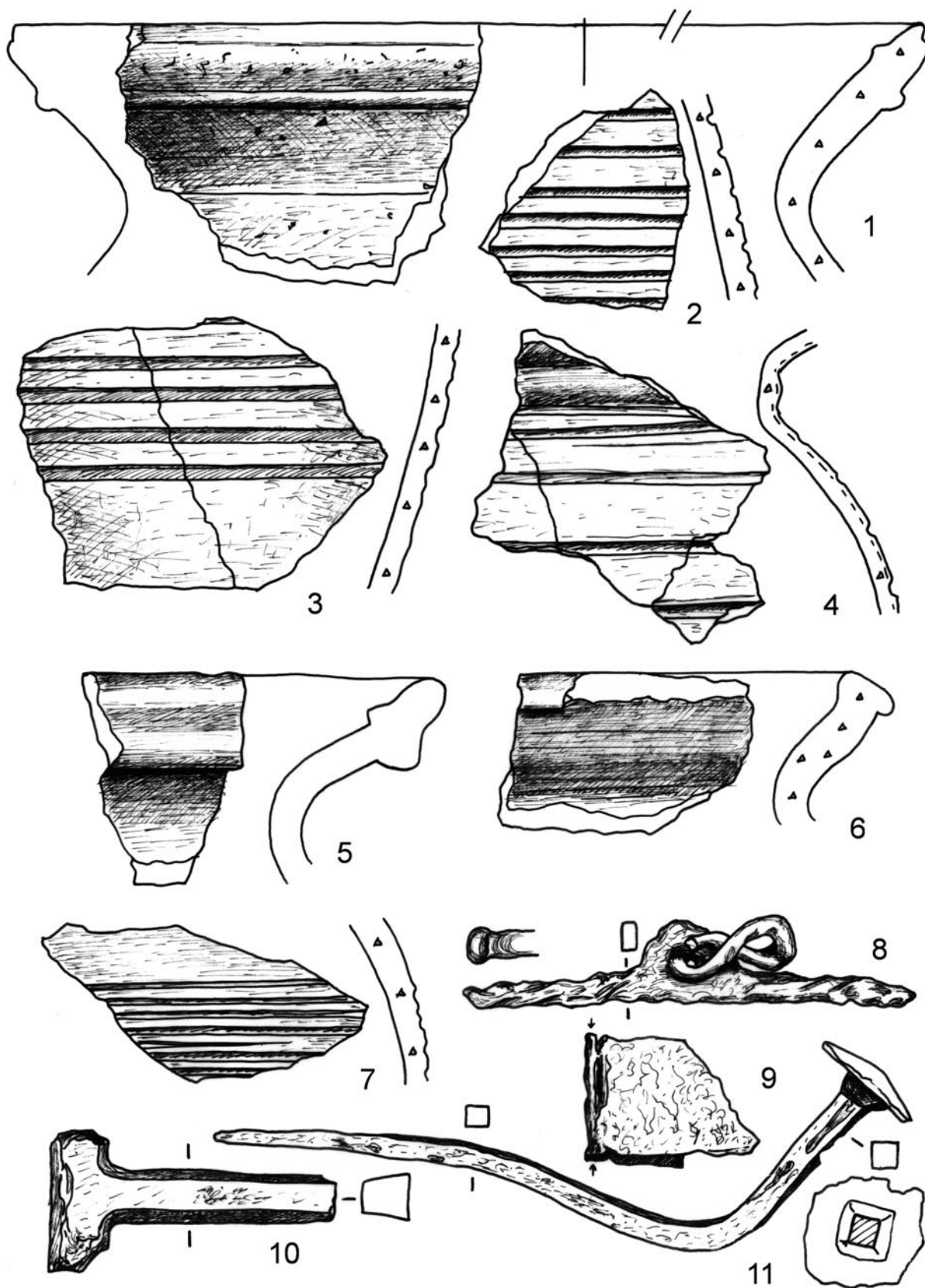
Tab. 36. Chlum u Jablonce (Jabloneček) – sonda 3/2010, keramika.

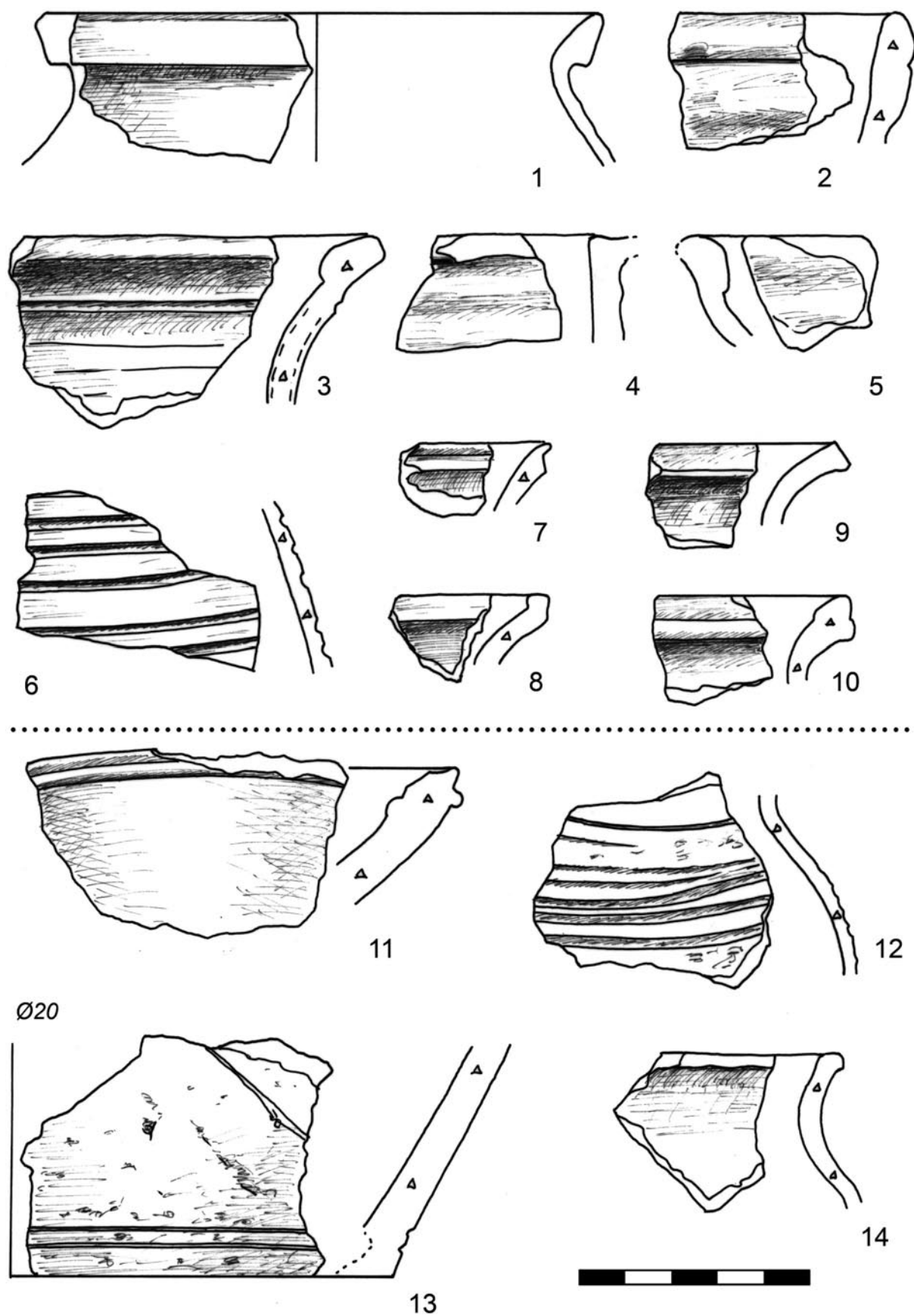
Tab. 37. Chlum u Jablonce (Jabloneček) – sonda 3/2010, keramika.

Tab. 38. Chlum u Jablonce (Jabloneček) – sonda 3/2010, keramika.

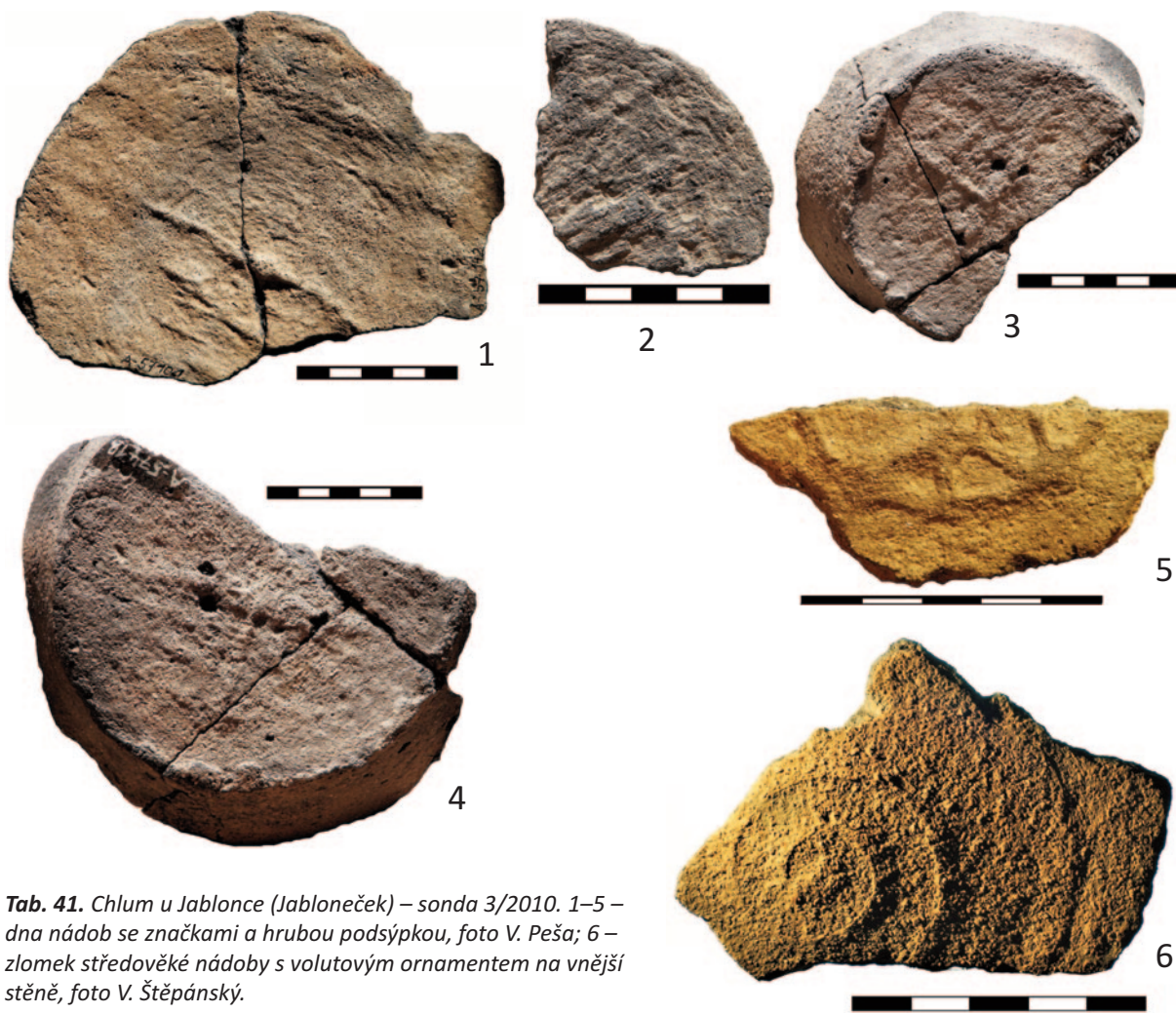

Tab. 39. Chlum u Jablonce (Jabloneček) – sonda 3/2010, keramika a železné předměty.

Tab. 40. Chlum u Jablonce (Jabloneček) – sonda 3/2010, keramika.

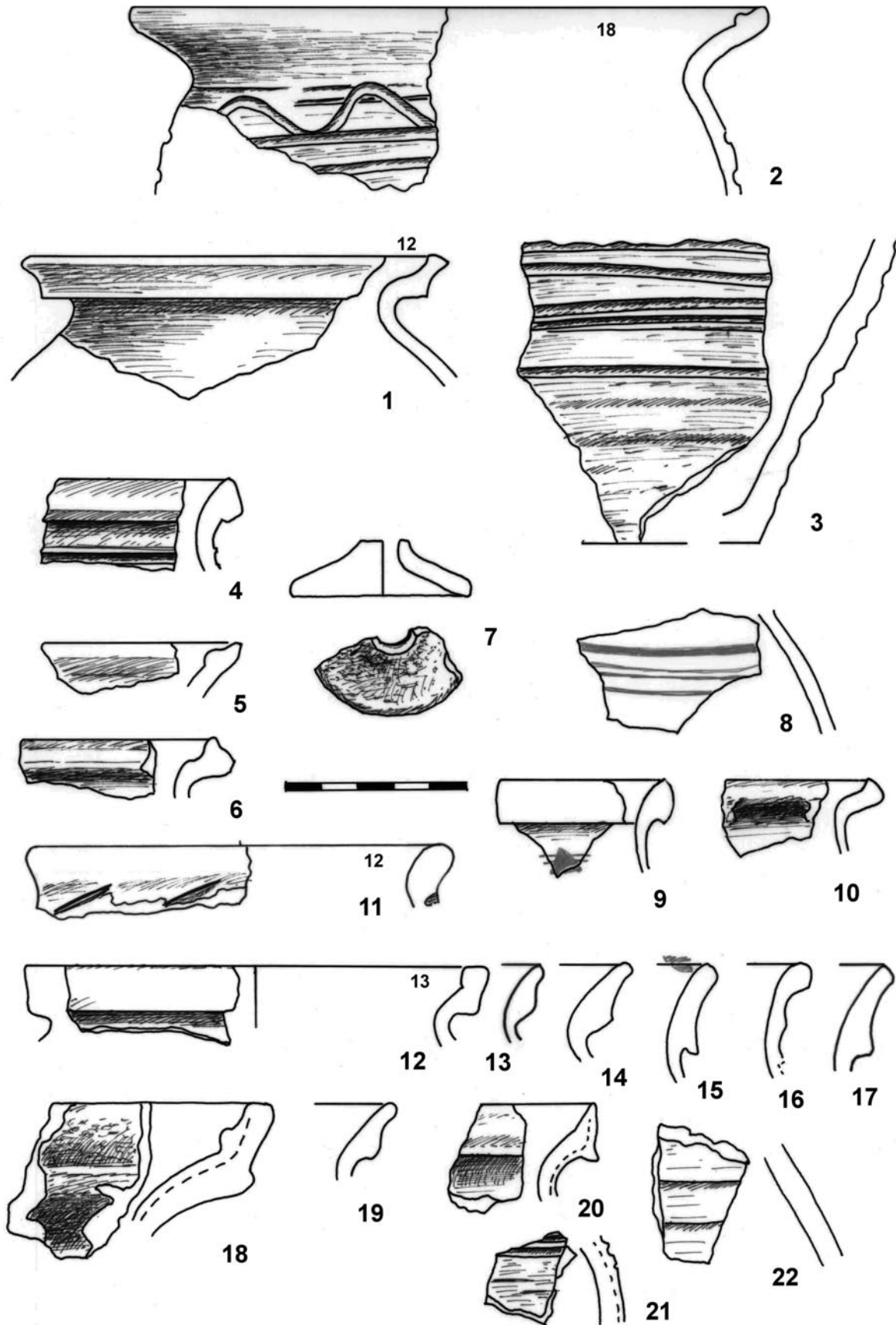

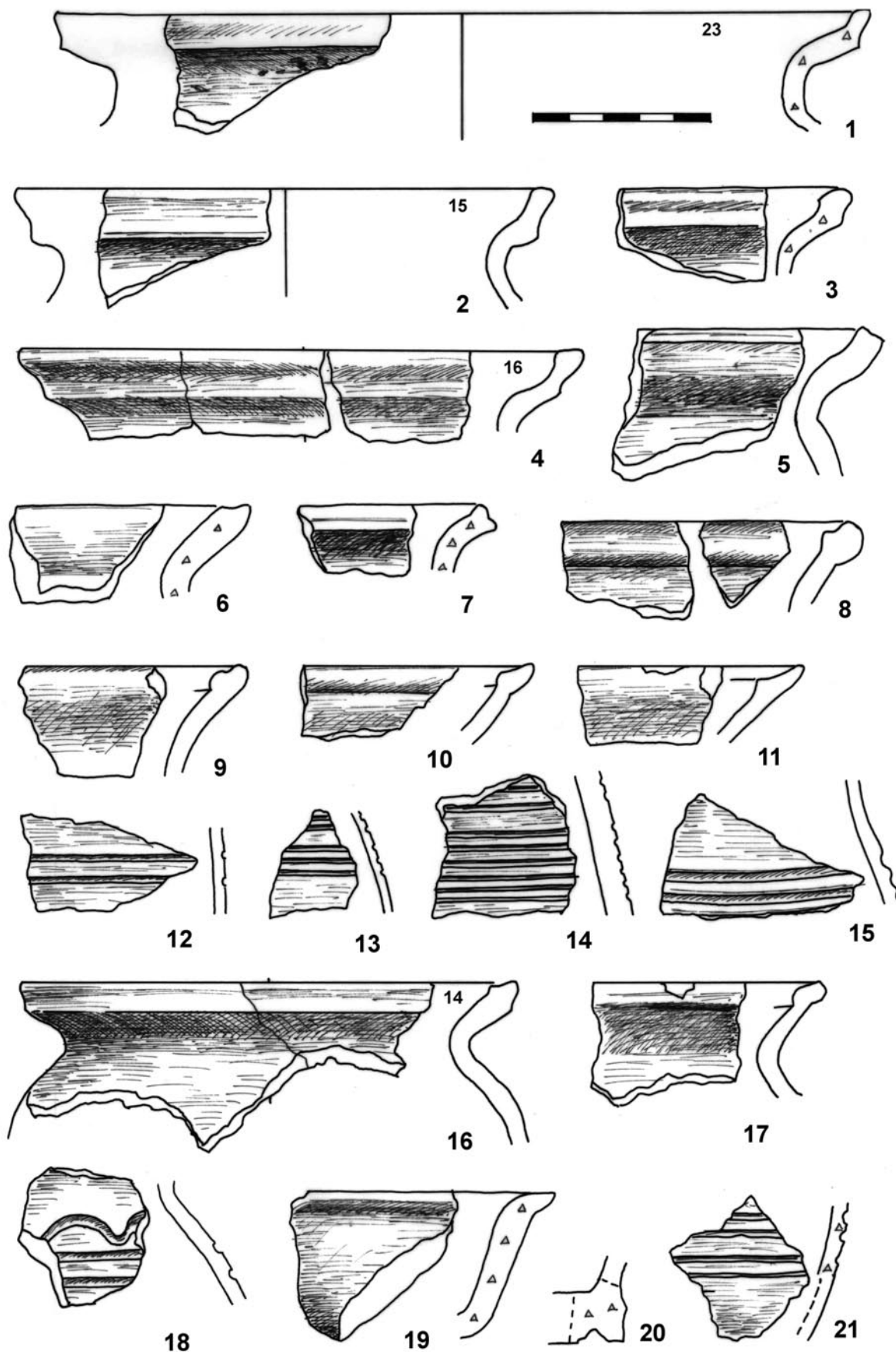
Tab. 41. Chlum u Jablonce (Jabloneček) – sonda 3/2010. 1–5 – dna nádob se značkami a hrubou podsýpkou, foto V. Peša; 6 – zlomek středověké nádoby s volutovým ornamentem na vnější stěně, foto V. Štěpánský.

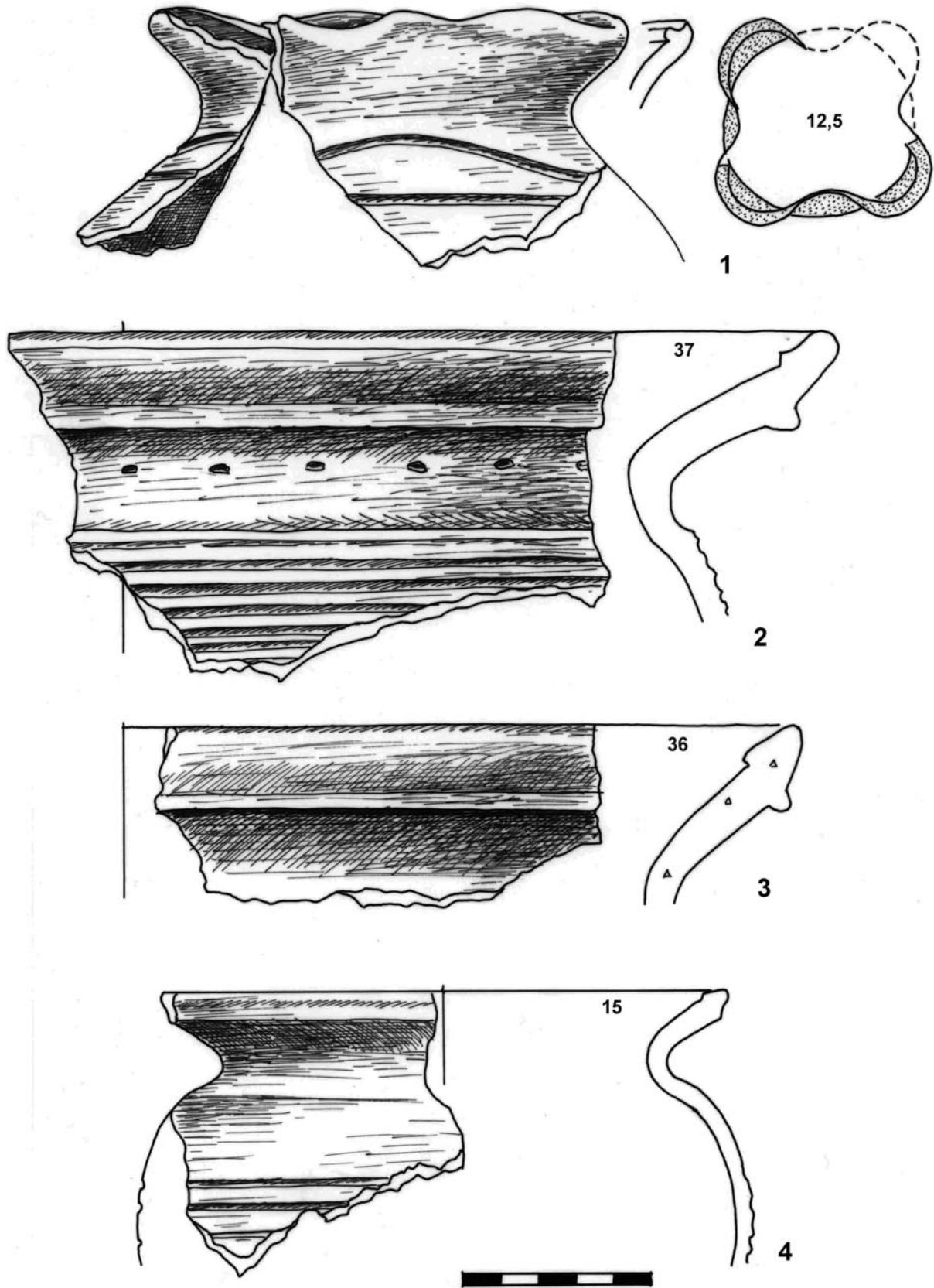
Tab. 42. Chlum u Jablonce (Jabloneček) – sonda 3/2010, rekonstruované torzo zásobní nádoby s radélkovou výzdobou vodorovných linek a vlnic. Grafika Vojtěch Novák.

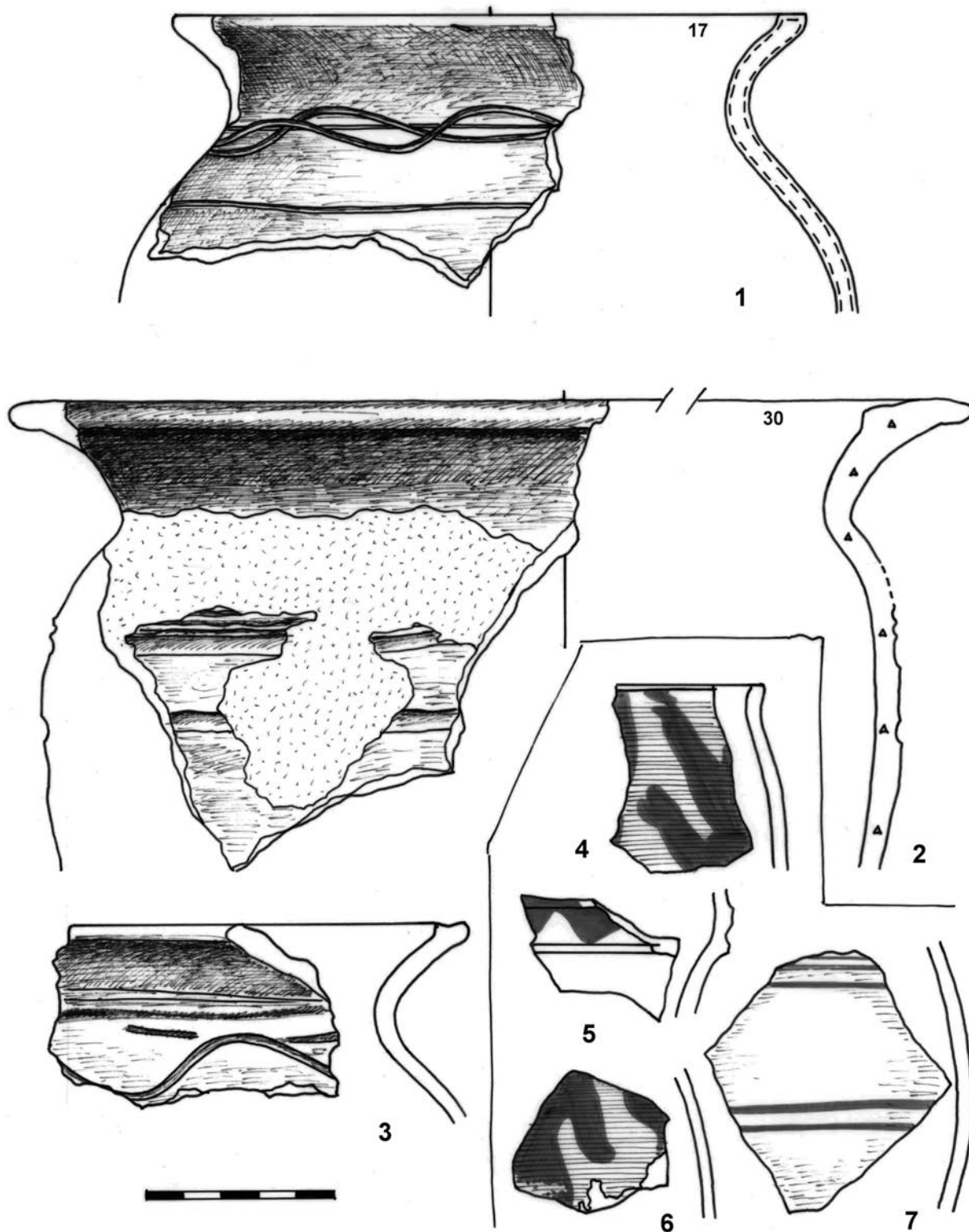
Tab. 43. Středověká keramika z Ralska: Svěbořice – Zbiny hrad: 1; Svěbořice – hrad na Dubovém vrchu: 2–10 (5–6 tzv. Wohngrube); Olšina – pole B: 11; Svěbořice – intravilán západ: 12–17; Olšina – pole A: 18; Kostřice – poloha 2: 19; Svěbořice – intravilán SV: 20–22. Není-li uvedeno jinak, nálezy jsou uloženy ve VMG Česká Lípa.

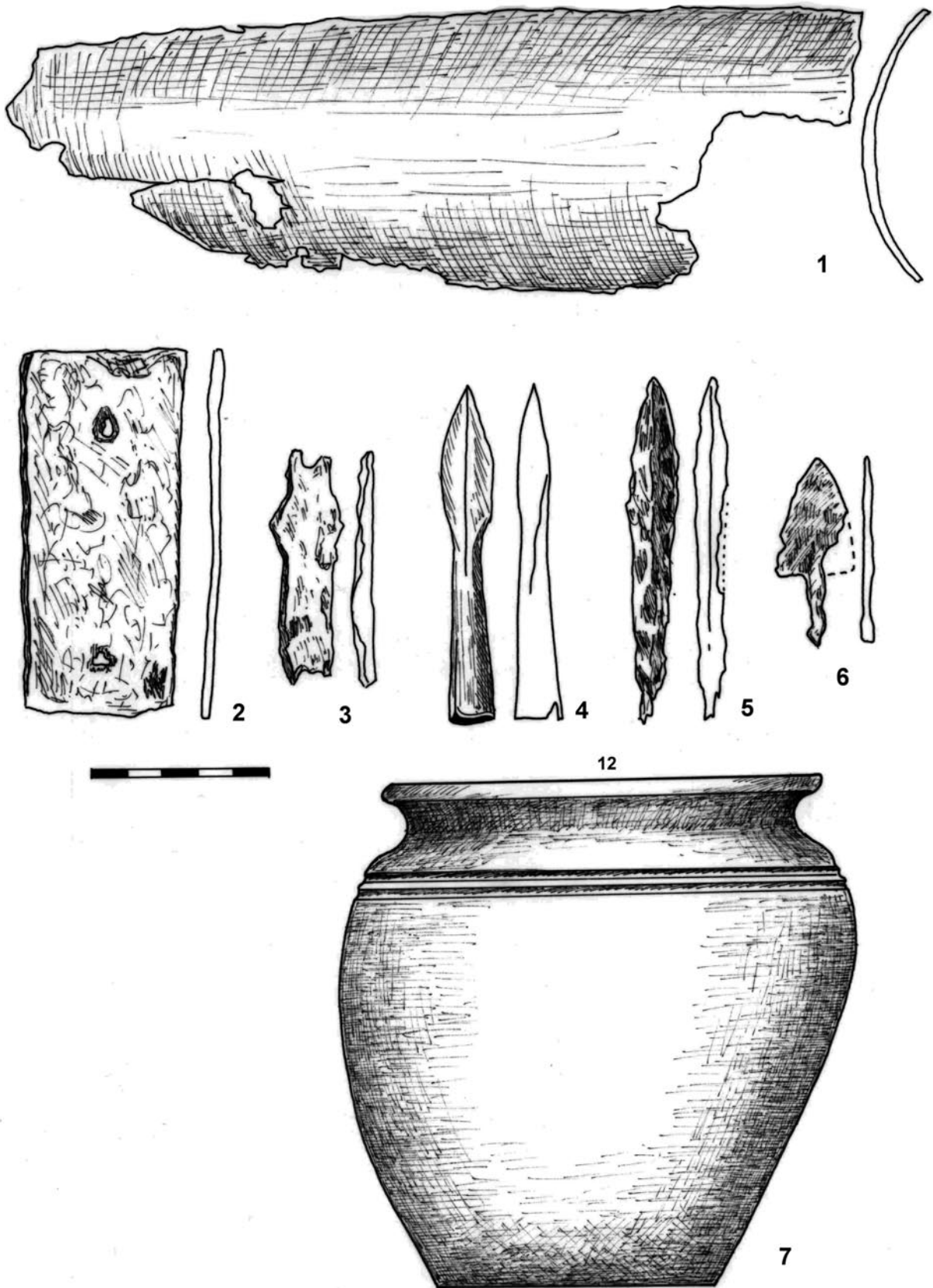
Tab. 44. Svěbořice – Dubový vrch, výzkumy před 1945: 1–15, výkopy vojáků před 1970: 16–18, výzkumy před 1945: 19–21. Uloženo v Severočeském muzeu Liberec.

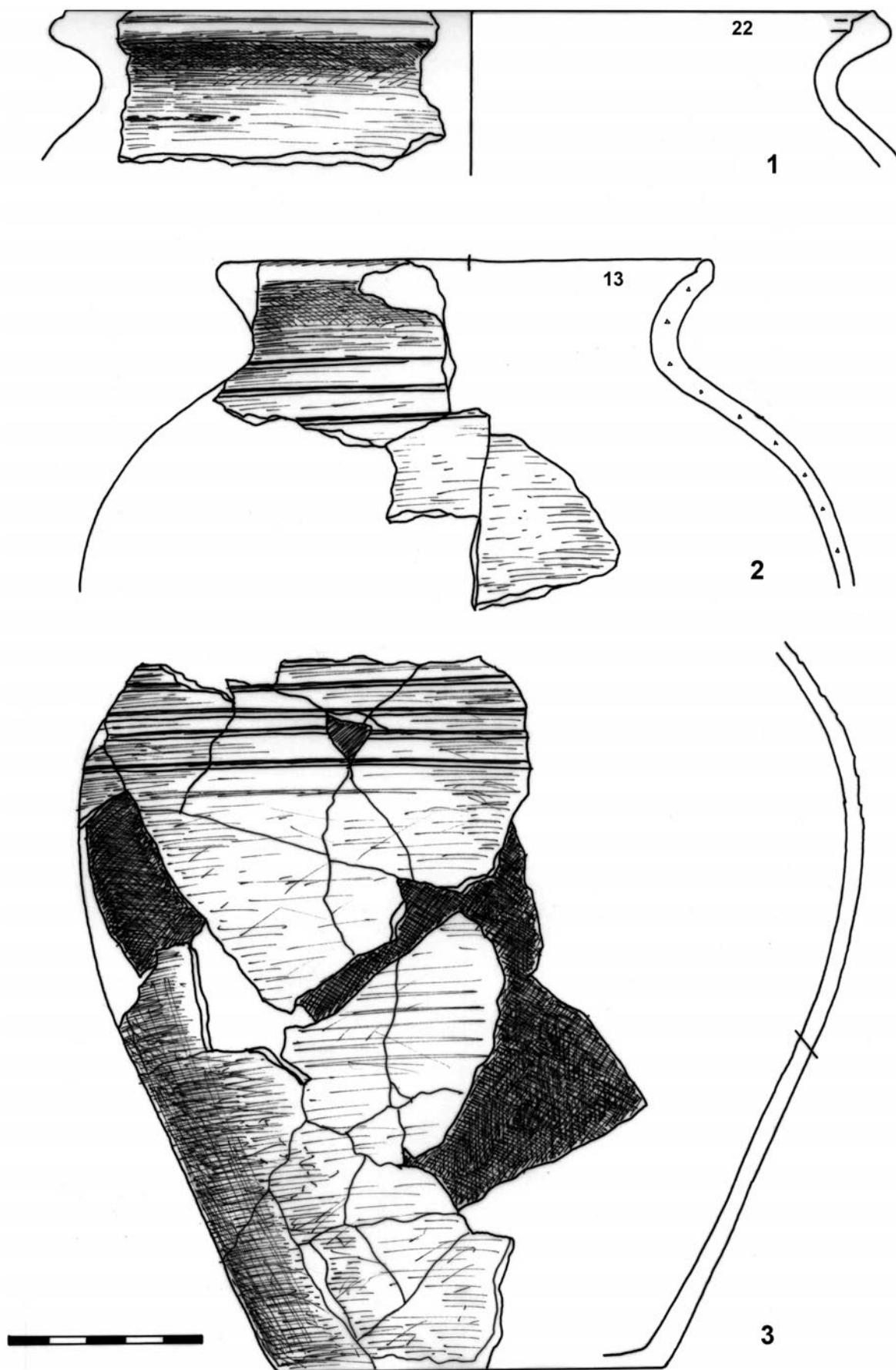
Tab. 45. Svěbořice – Dubový vrch, výzkumy před 1945: 1–4.

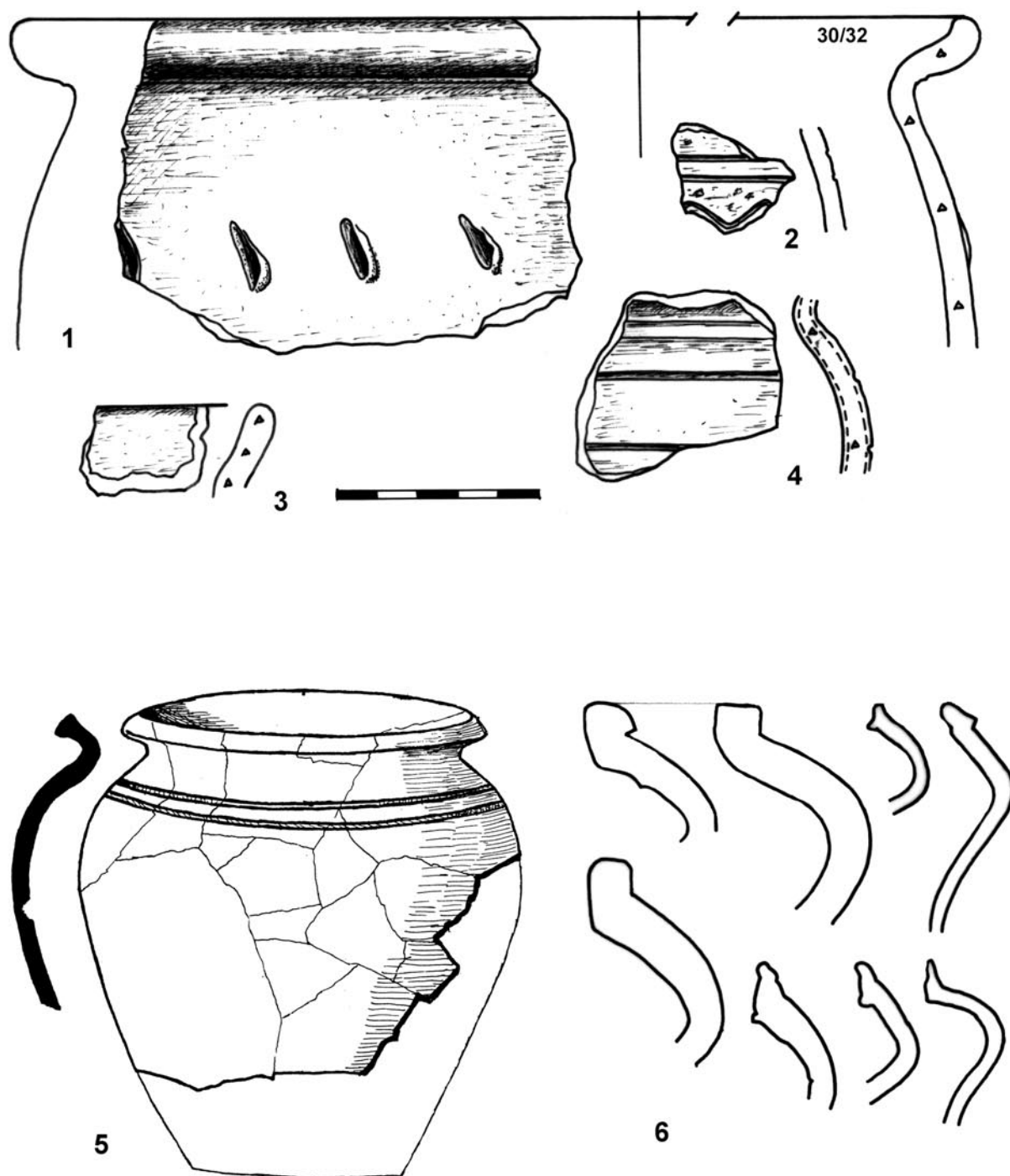
Tab. 46. Svěbořice – Dubový vrch, výzkumy před 1945: 1–3; Dolní Černá Novina (Niederschwarzwald), výzkum K. Suske 1934: 4–7, červeně malovaná. Uloženo v Ústavu archeologie FF UK Praha.

Tab. 47. Svěbořice – Dubový vrch, výzkumy před 1945: 1–6 (5–6 tzv. *Todten-Opferstätte*), uloženo v Severočeském muzeu Liberec; Zbiny hrad, před 1945: 7.

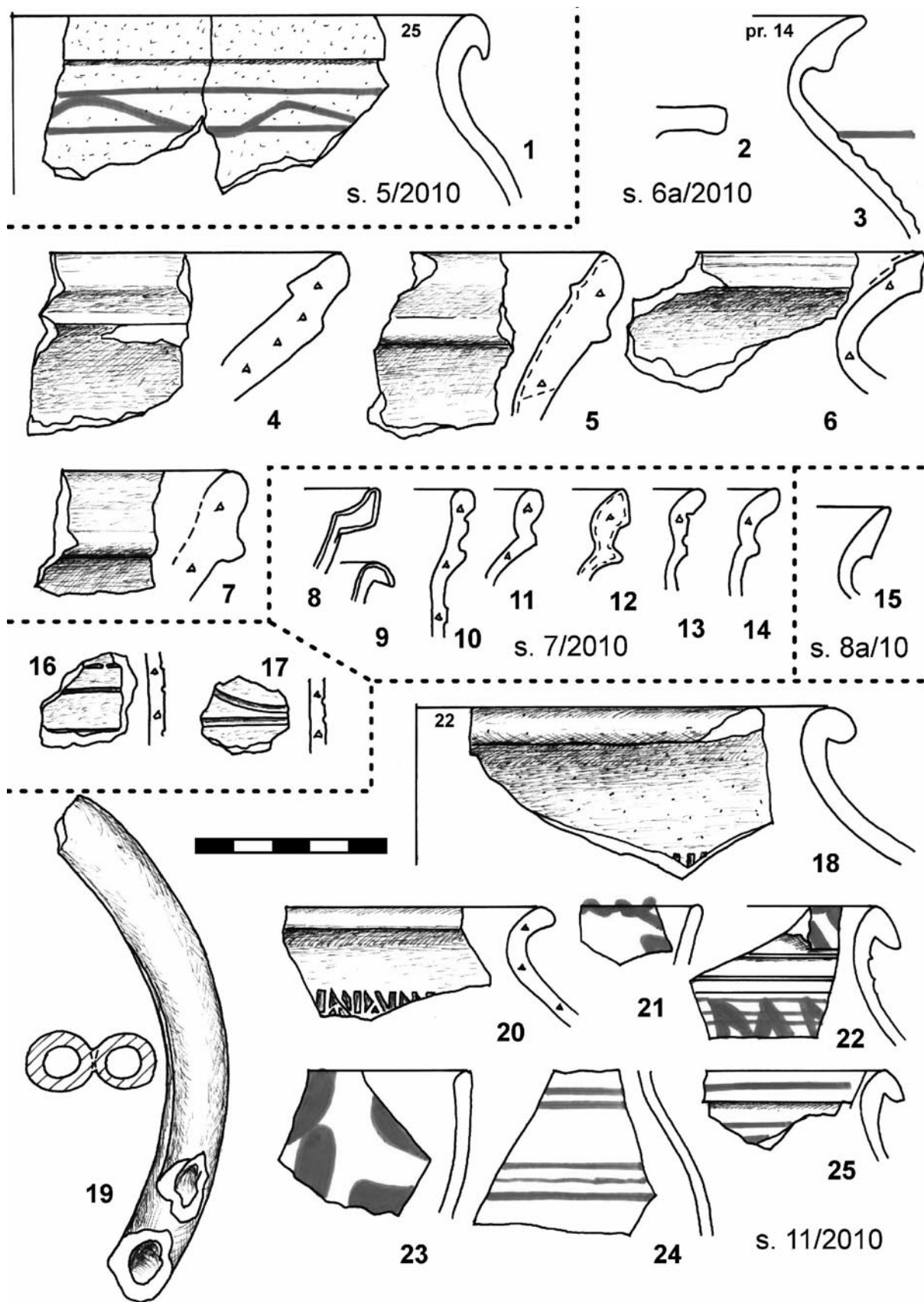

Tab. 48. Svěbořice – Zbiny hrad, před 1945: 1–3.

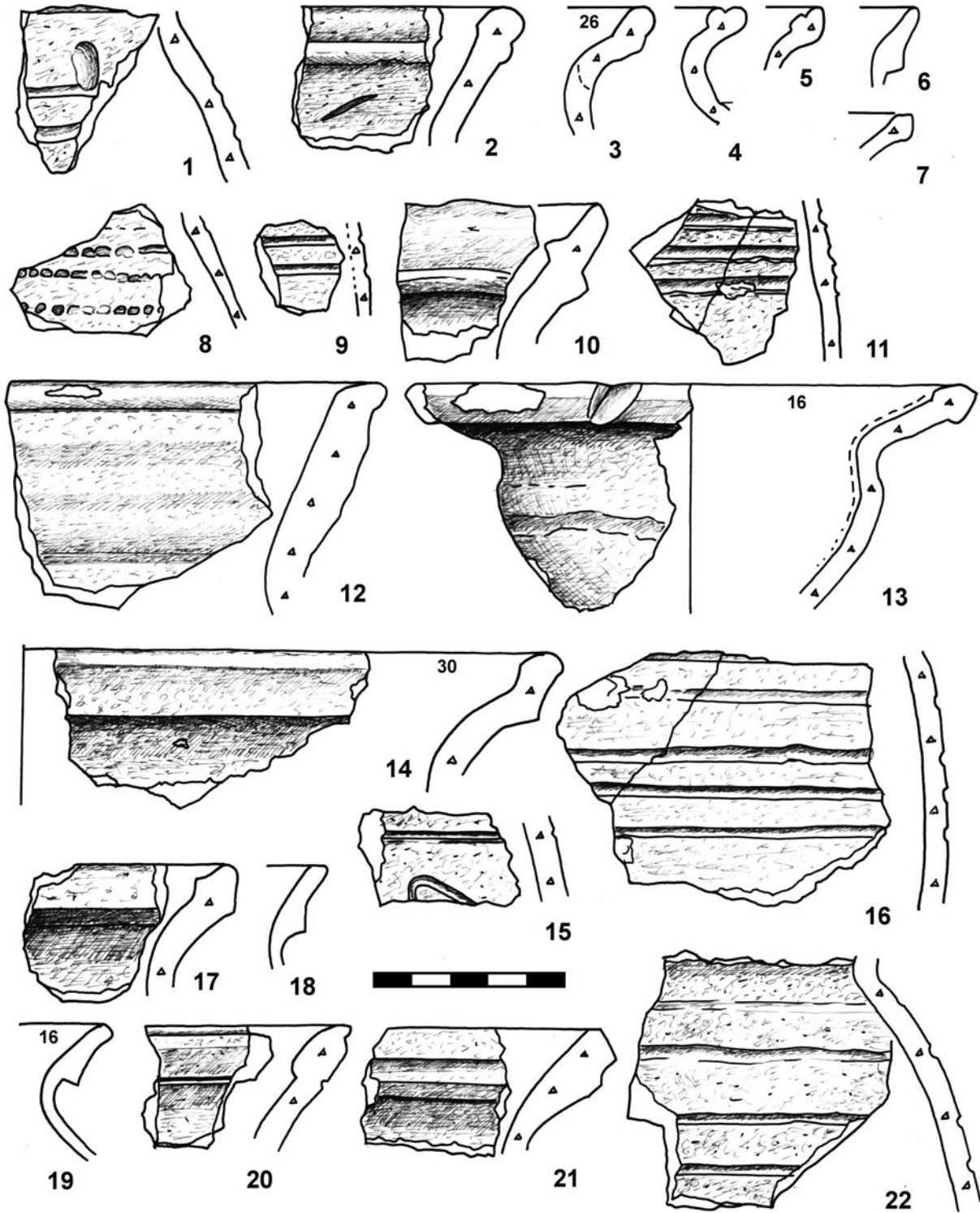

Tab. 49. Svěbořice – Luční kámen, sběr 1988: 1–4, uloženo v Regionálním muzeu Teplice; Zbiny – nedochovaný hrnec: 5 (podle NZ č. j. 390/1987 v ARÚ AV ČR Praha; Svěbořice – Dubový vrch: 6 – nedochovaná keramika podle Streit 1935.

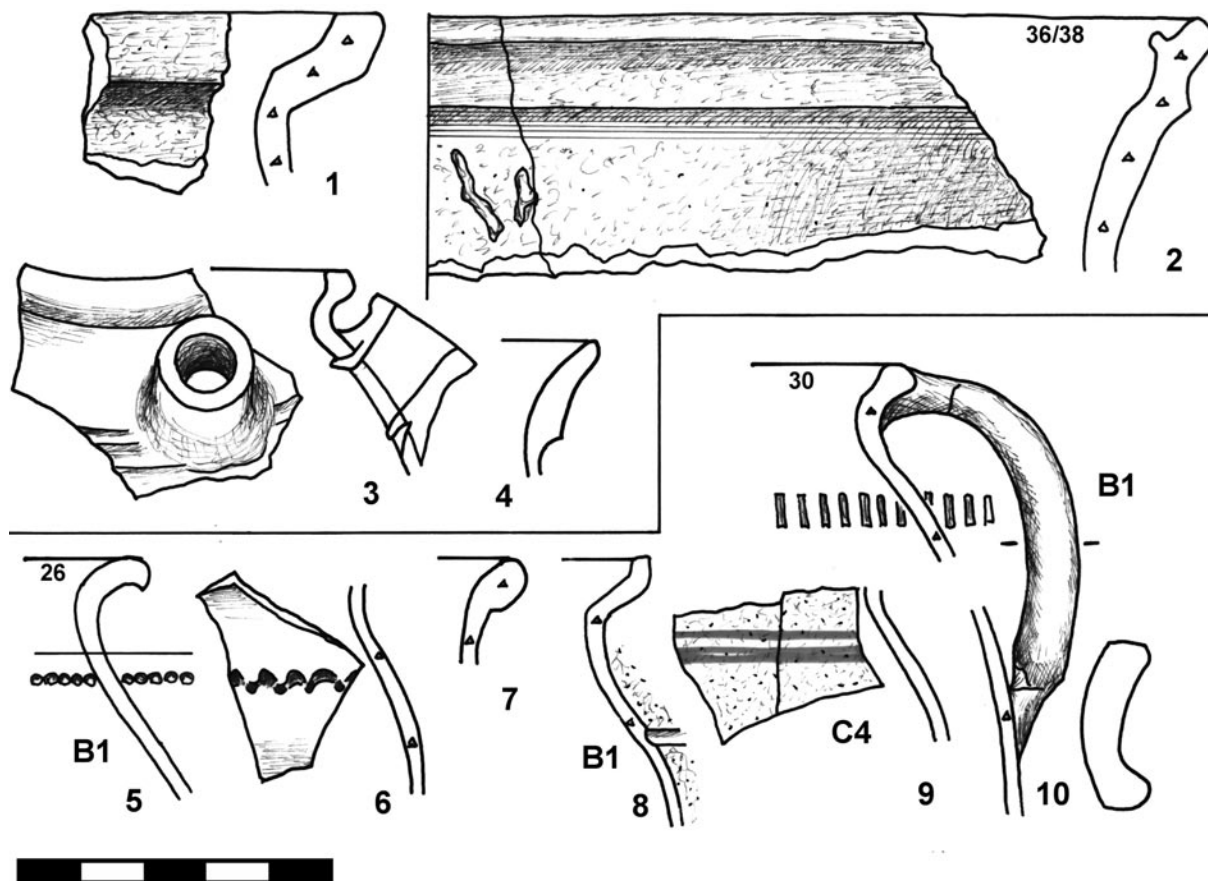

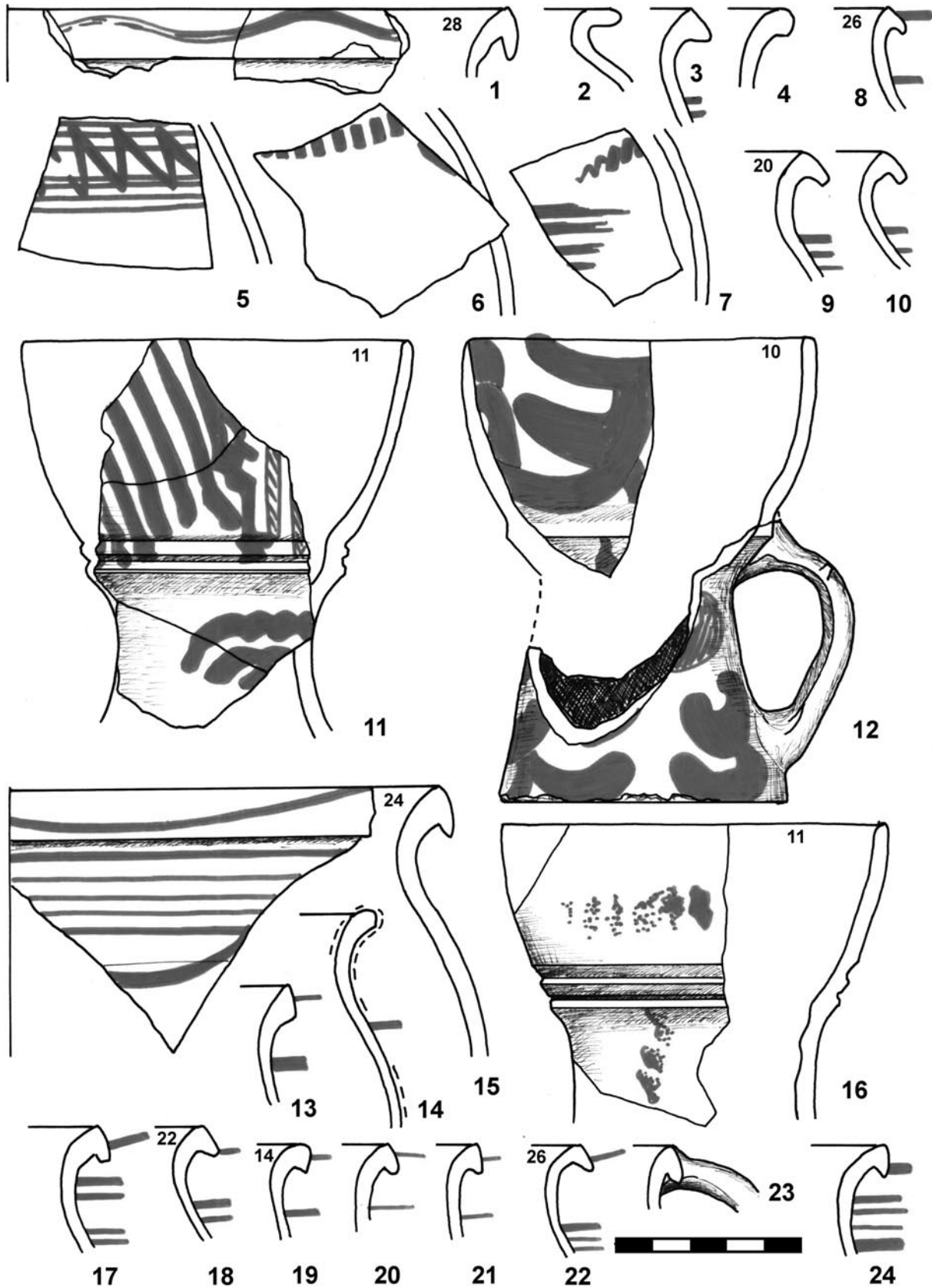
Tab. 50. Chlum u Jablonce (Jabloneček) – sonda 5/2010 – 1 (VS 2, cihlová hrubá hrnčina); s. 6a/2010 – 2–3 (VS 2, běžová), 4–7 (VS1); s. 7/2010 – 8–9 (novověk glazov.), 10–14 (VS 1–VS 2); s. 8a/2010 – 15–17 (VS 1); s. 11/2010 – 18 (hrubá šedá, sektor A), 19 (běžová, vrstva (a)), 20–25 (běžová, sektor B, vrstva (a)).

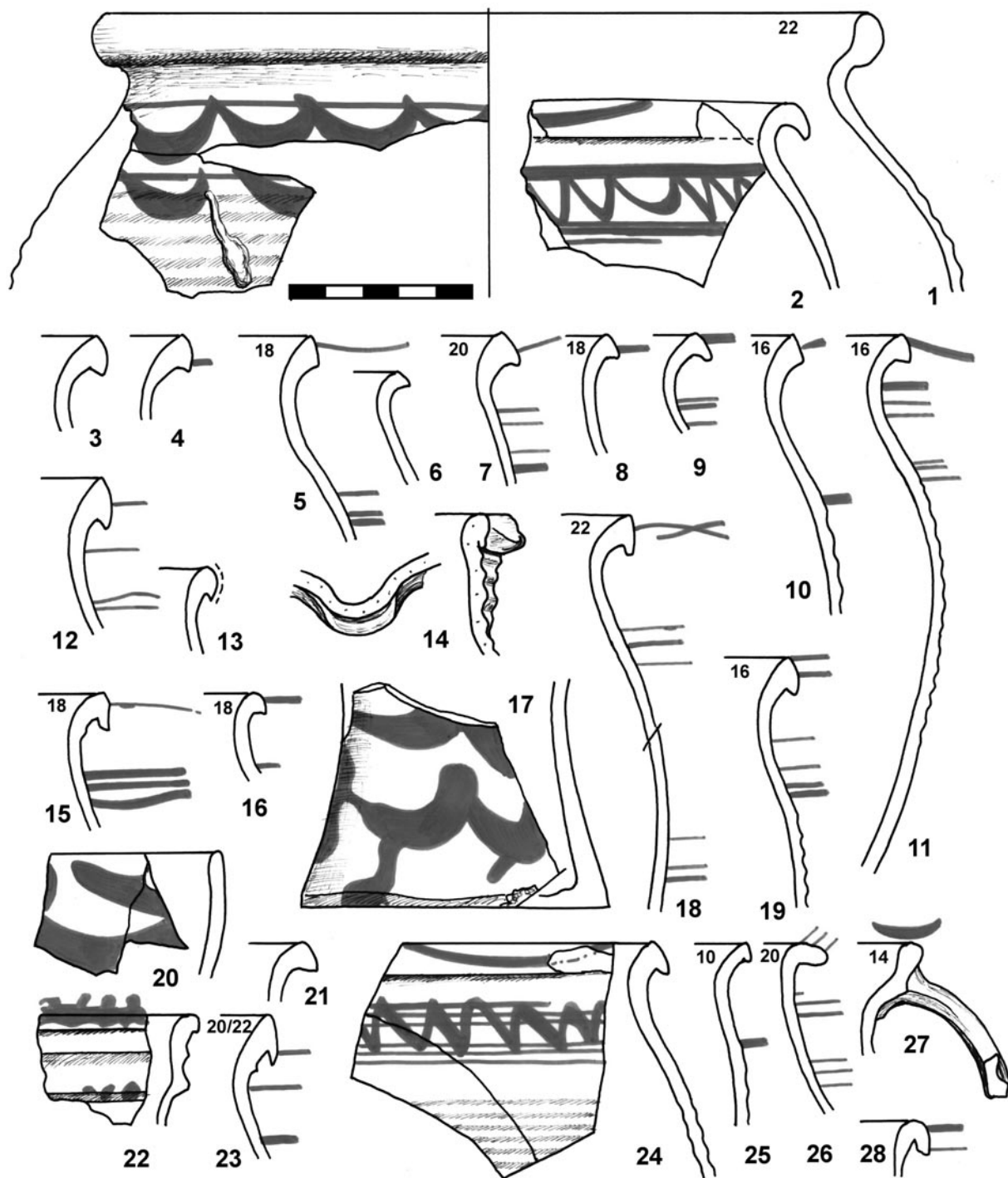
Tab. 51. Chlum u Jablonce (Jabloneček) – sonda 11/2010, slídnatá hrubá hrnčina VS1, okraje okruží 6 a 18 bez slídy, výpal viz tabulka. Sektor/vrstva – L/c: 1, L/d: 2, N/a: 3–5, N/d: 6–10, P/f: 11, O/d: 12, P/d: 13, P/f: 14–16, Q/d: 17, R/d: 18–21, R/f: 22. Příškvary – 13.

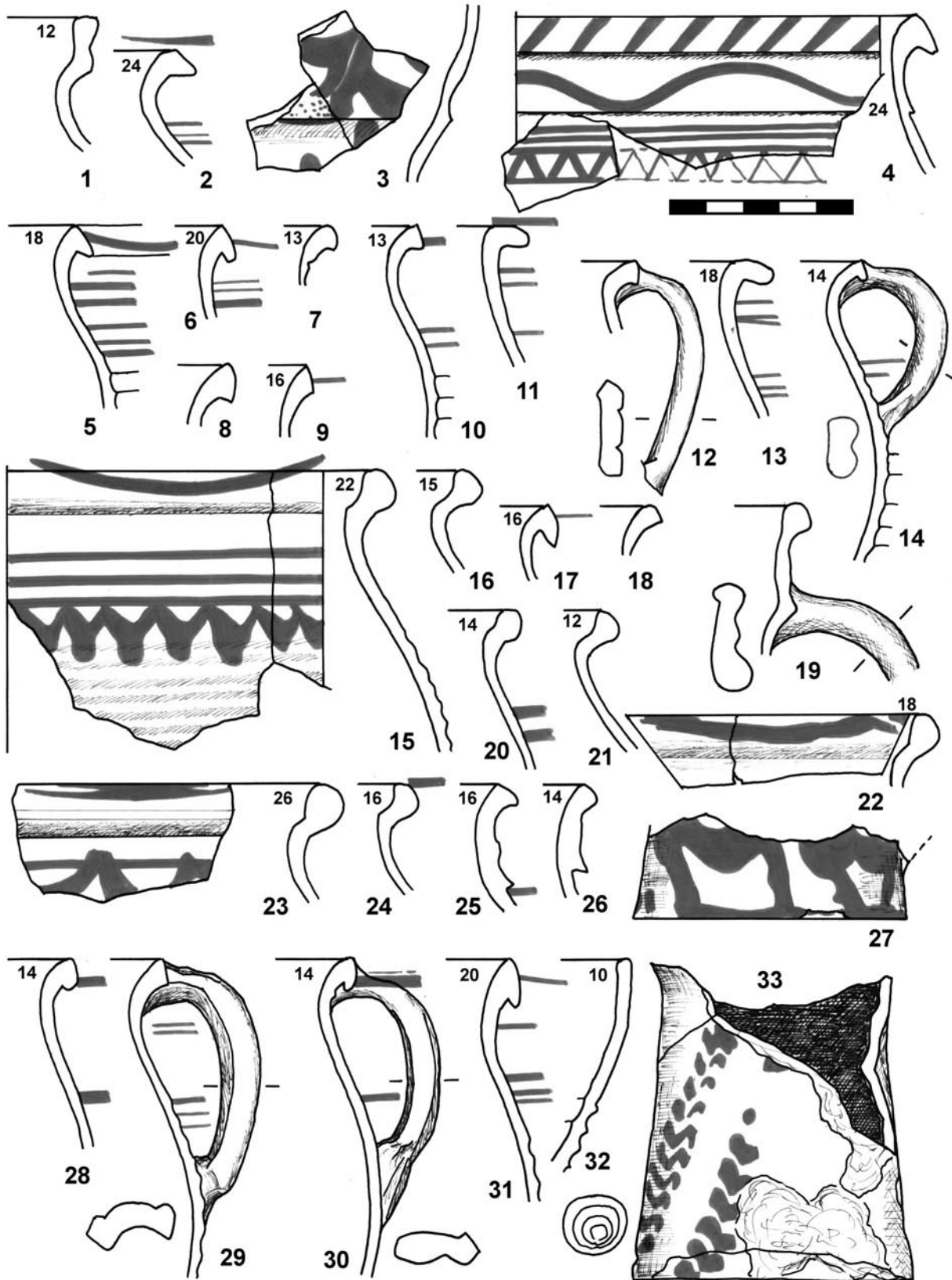
Tab. 52. Chlum u Jablonce (Jabloneček) – sonda 11/2010, keramika VS1 – 1–2 hrubá slídnatá (s nálepy hrnčířské hlíny), 3–4 béžová bez slídy. Šedá keramika s výzdobou: 5–10. Keramické třídy – B1, C4 (červeně malovaná). Nádoby – G = 5, Q = 8. Sektor/vrstva – R/f: 1–3, U/c: 4, V/c: 5–7, Z/c: 8–9, U/c: 10.

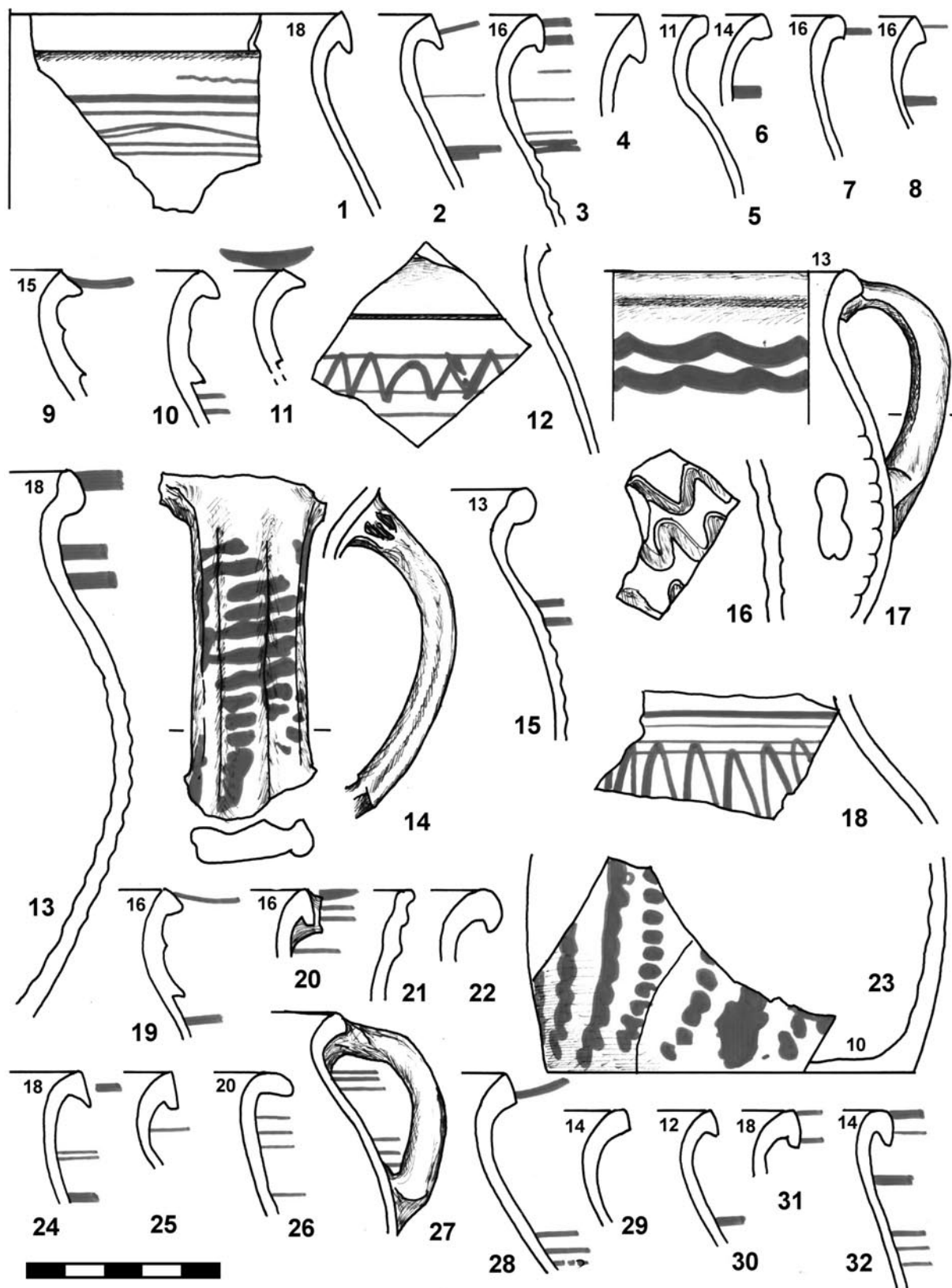
Tab. 53. Chlum u Jablonce (Jabloneček) – sonda 11/2010, světlá keramika červeně malovaná. Příškvary – 14.
 Sektor/vrstva – celý objekt/a: 1–7, C/a: 8–11, C/a + Q/d – pohár č. 5: 12, D/b: 13–16, D/a: 17–21, D/b: 22–23, D/c: 24.

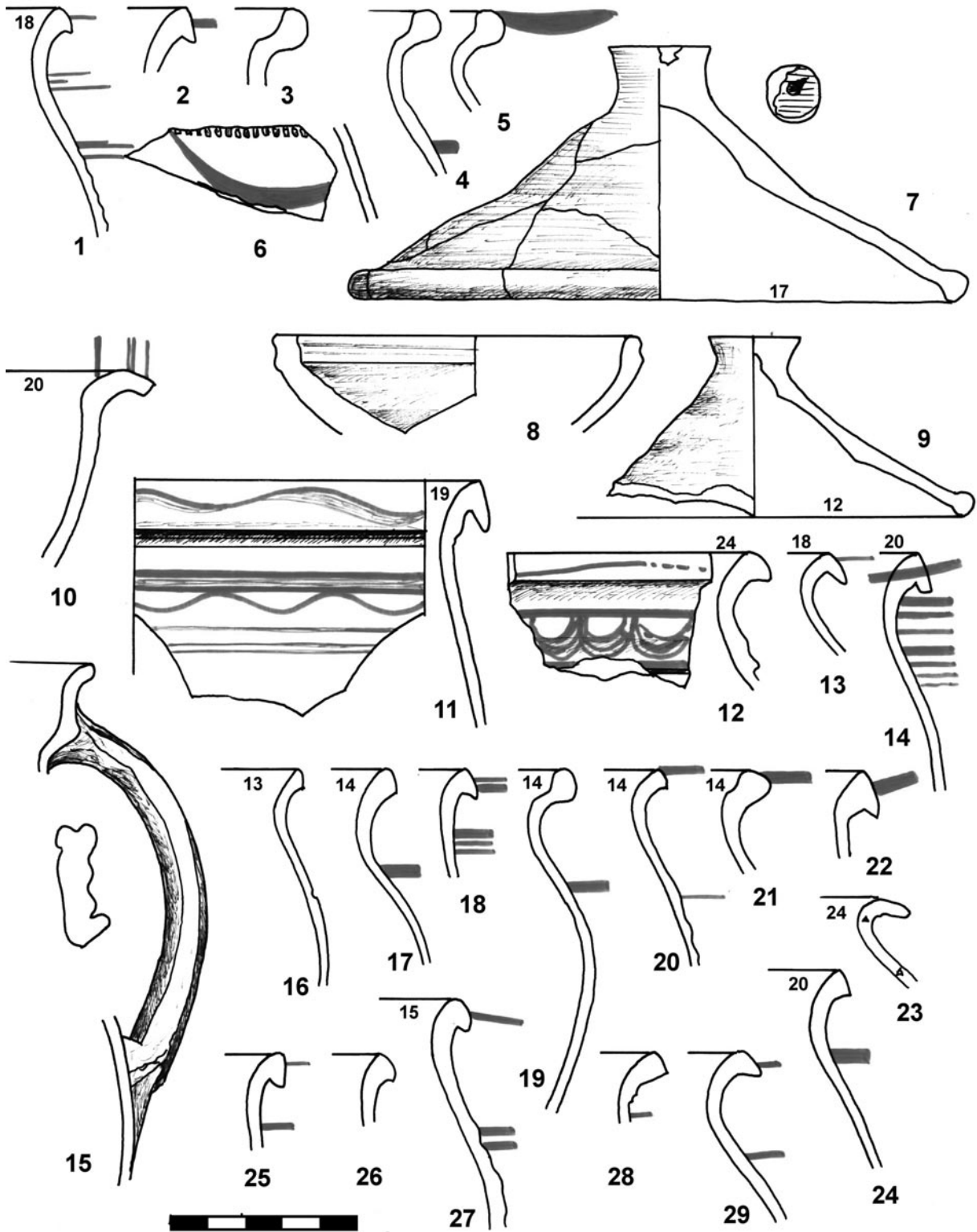
Tab. 54. Chlum u Jablonce (Jabloneček) – sonda 11/2010, světlá keramika červeně malovaná. Příškvary – 13, béžová polokamenina – 14, nátek hrnčířské hlíny – 1. Sektor/vrstva – E/b: 1–4, E/c: 5–11, F/a: 12–14, F/c: 15–28.

Tab. 55. Chlum u Jablonce (Jabloneček) – sonda 11/2010, světlá keramika červeně malovaná. Sektor/vrstva – F/c: 1–2, H: 3, J/a: 4–8, J/c: 9–11, K/c: 12–26, Q: 27, L/c: 28–32, pohár č. 6: 33.

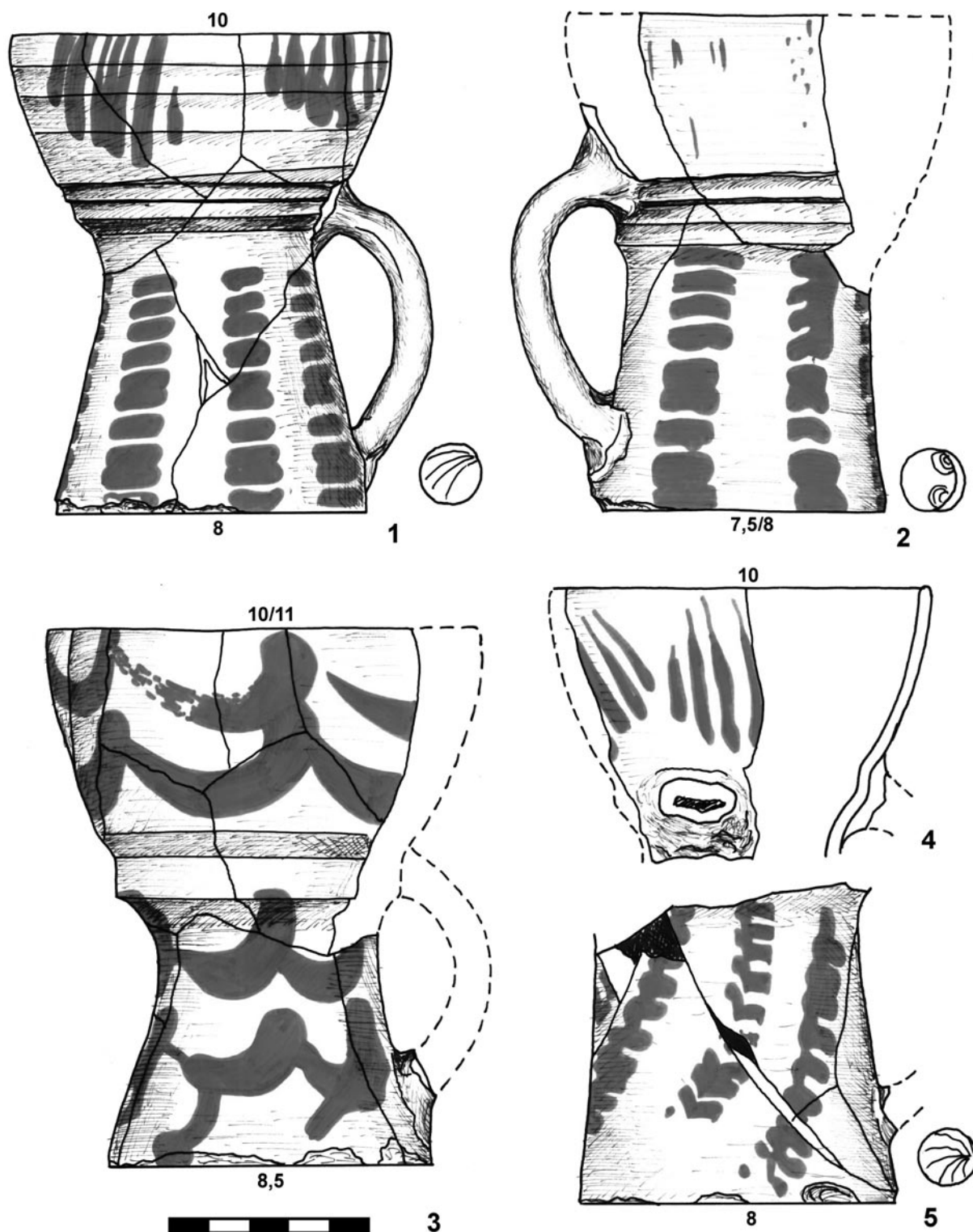

Tab. 56. Chlum u Jablonce (Jabloneček) – sonda 11/2010, světlá keramika červeně malovaná. Sektor/vrstva – L/c: 1–8, M/d: 9, N/a: 10–12, O/d: 13–17, O/b: 18–22, P/d: 23, mimo sondu: 24–25, Q/d: 26–32.

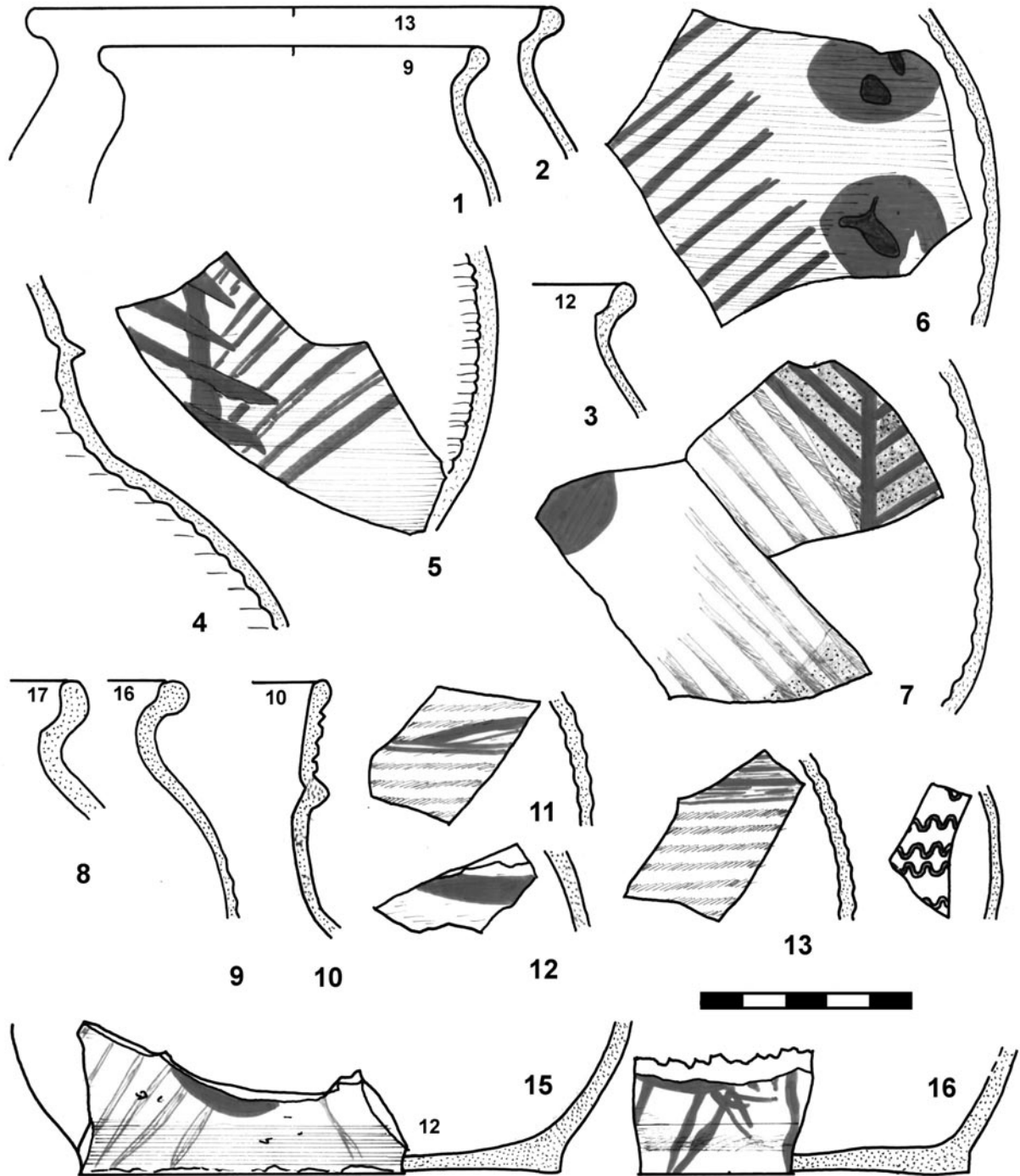

Tab. 57. Chlum u Jablonce (Jabloneček) – sonda 11/2010, světlá keramika červeně malovaná (č. 23 se slídou v ostřivu). Sektor/vrstva – R/d: 3,6, S/c: 1–2,4–5,7–9, T/c: 10–11,15–17, Y/a: 12–14,22, V/c: 18–21, Y/c: 23–24, C/a: 25–27, C/b–c: 28–29.

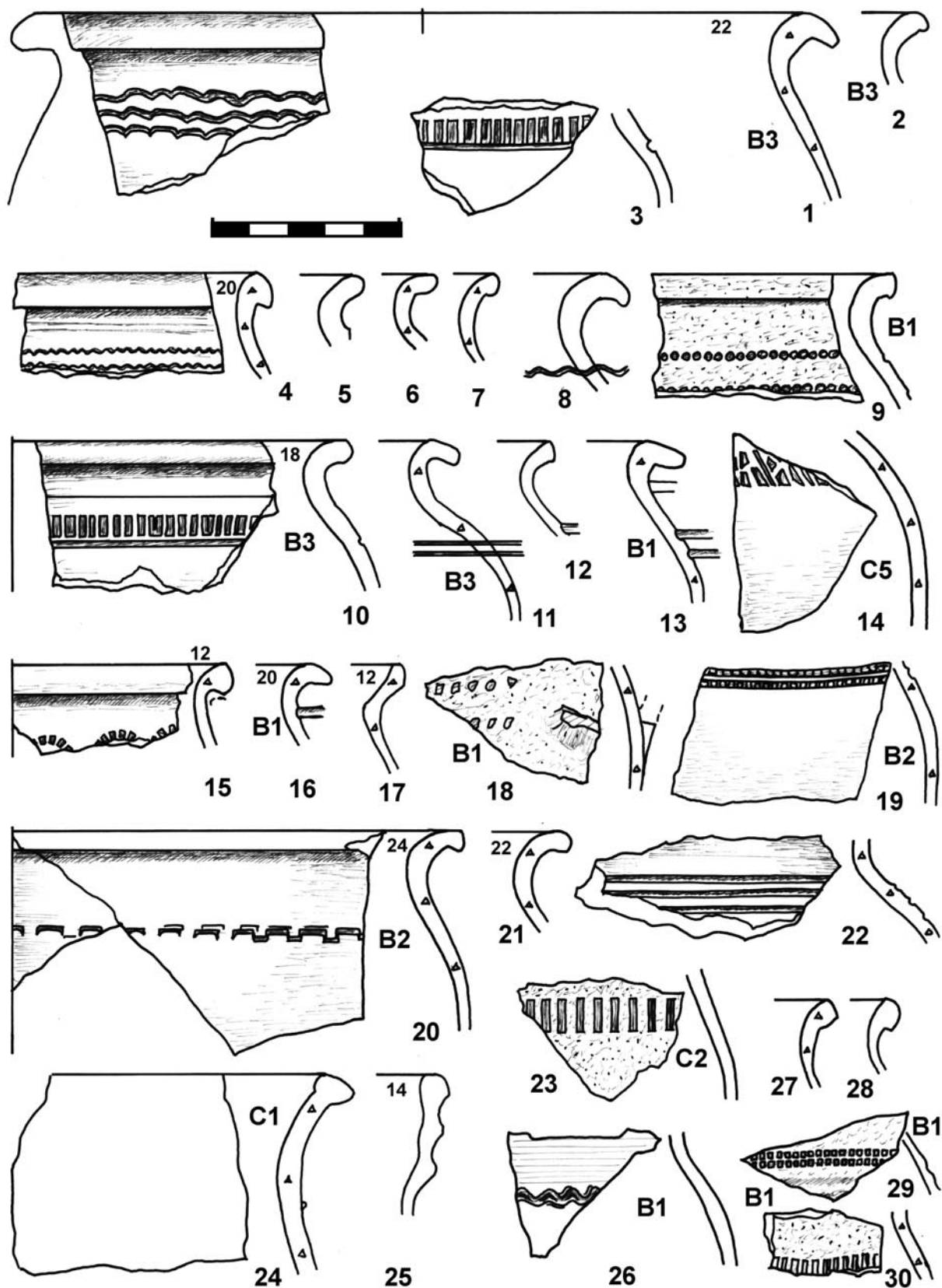

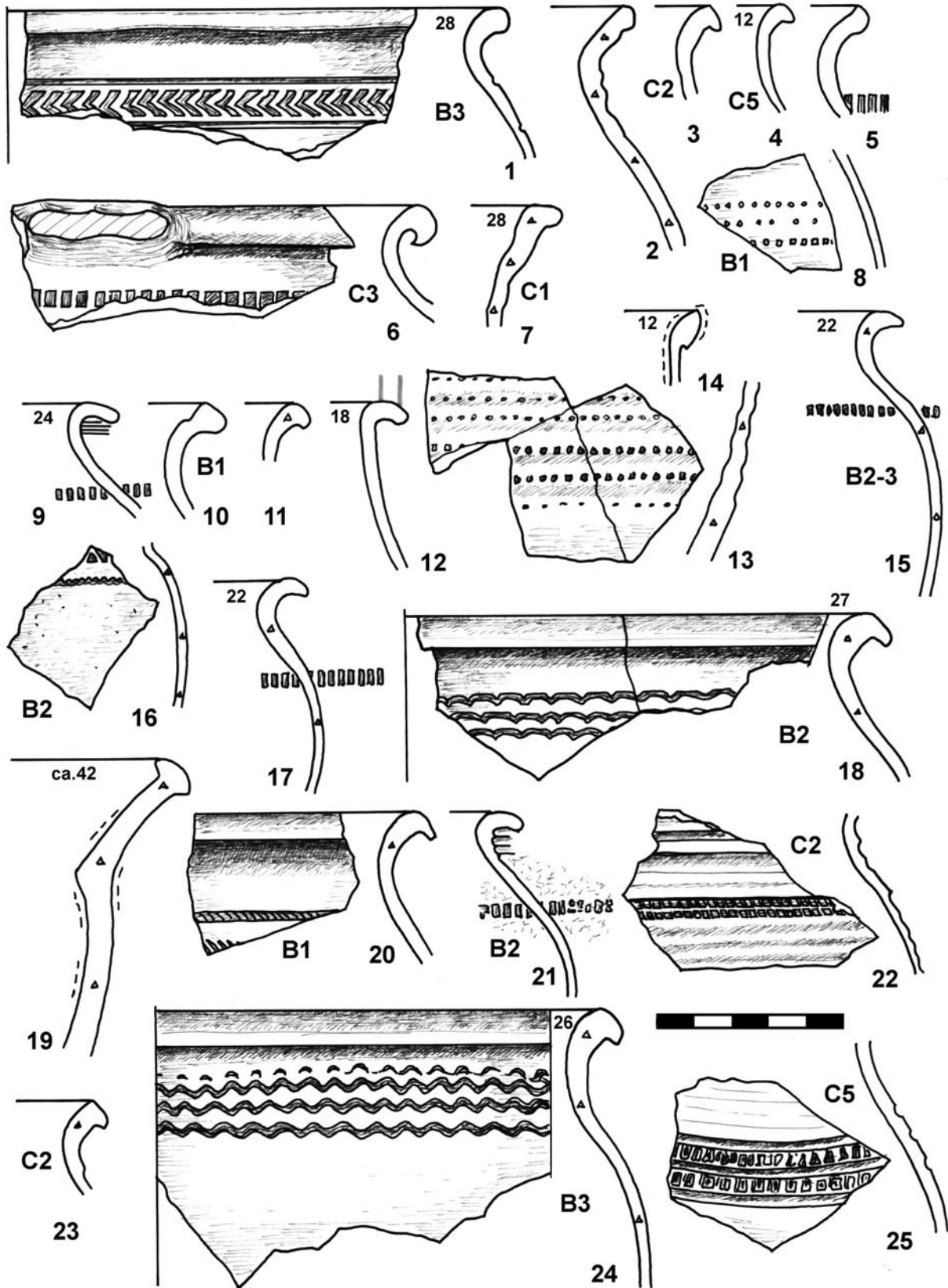
Tab. 58. Chlum u Jablonce (Jabloneček) – sonda 11/2010, světlá keramika červeně malovaná. 1 – pohár č. 1 (sektory F,T,V,W vše vrstva (c)); 2 – pohár č. 4 (sektor F, vrstva (c)); 3 – pohár č. 2 (sektor C, vrstva (a)), sektor L, vrstva (c)); 4 – zl. poháru (sektor O, vrstva (b)); 5 – pohár č. 7.

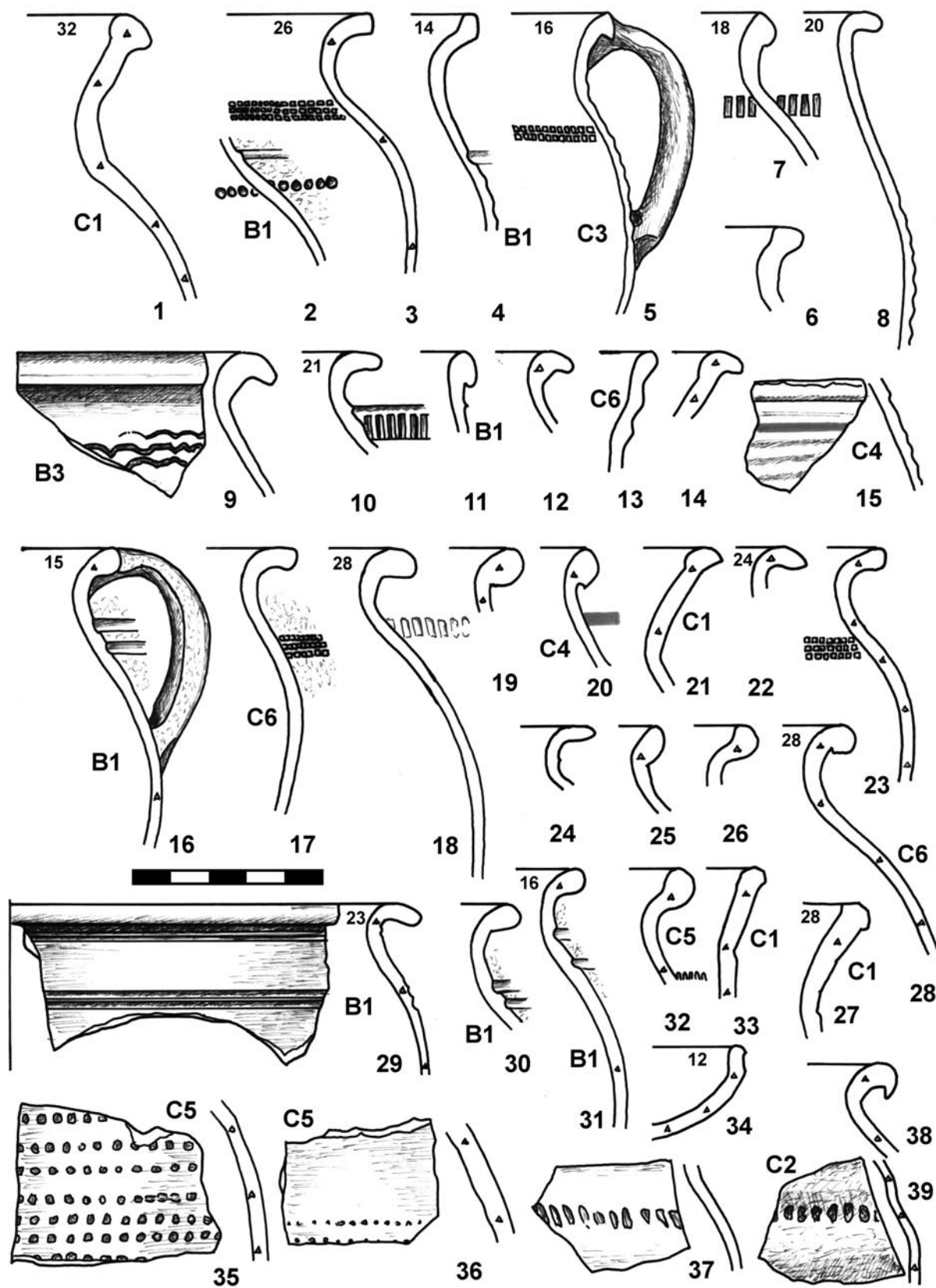
Tab. 59. Chlum u Jablonce (Jabloneček) – sonda 11/2010, kamenina. Povrch s hrubým ostřivem – 1–2,4–7,9–11,13,15; červená malba – 5–7,11–13,15–16, hnědá podmalba – 7, rytá výzdoba – 14. Sektor/vrstva – s.?:/a: 1–2,6, D/a: 3,7, D/b: 4–5, Q/b: 8, profil AC: 9, L/c: 10–13, K/a: 14, Q/c: 15, E/c: 16.

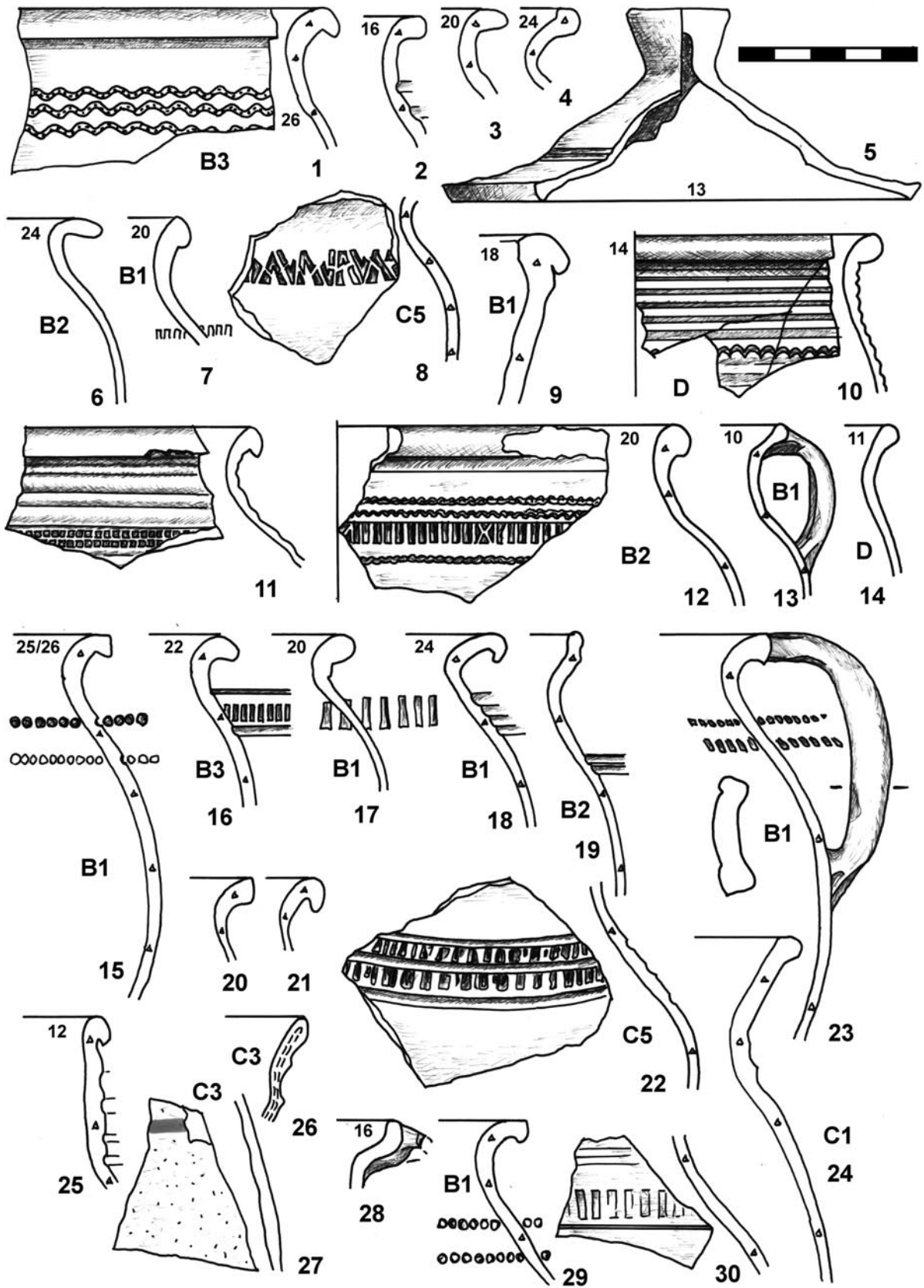
Tab. 60. Chlum u Jablonce (Jabloneček) – sonda 11/2010, šedá keramika s výzdobou rytou/radélkem/kolkem; zčásti drobná slída v ostřivu. Keramické třídy – B1, B2, B3, C1, C2, C5. Nádoby – 1 = A, 19 = D, 20 = F. Sektor/vrstva – neupřesněno, vrstva A: 1–3, B/a: 4–7, C/a: 8–11, C/c: 12, D/a: 13–18, D/b: 19–23, D/c: 24–25, E/a: 26–30. Příškvary – 15,22.

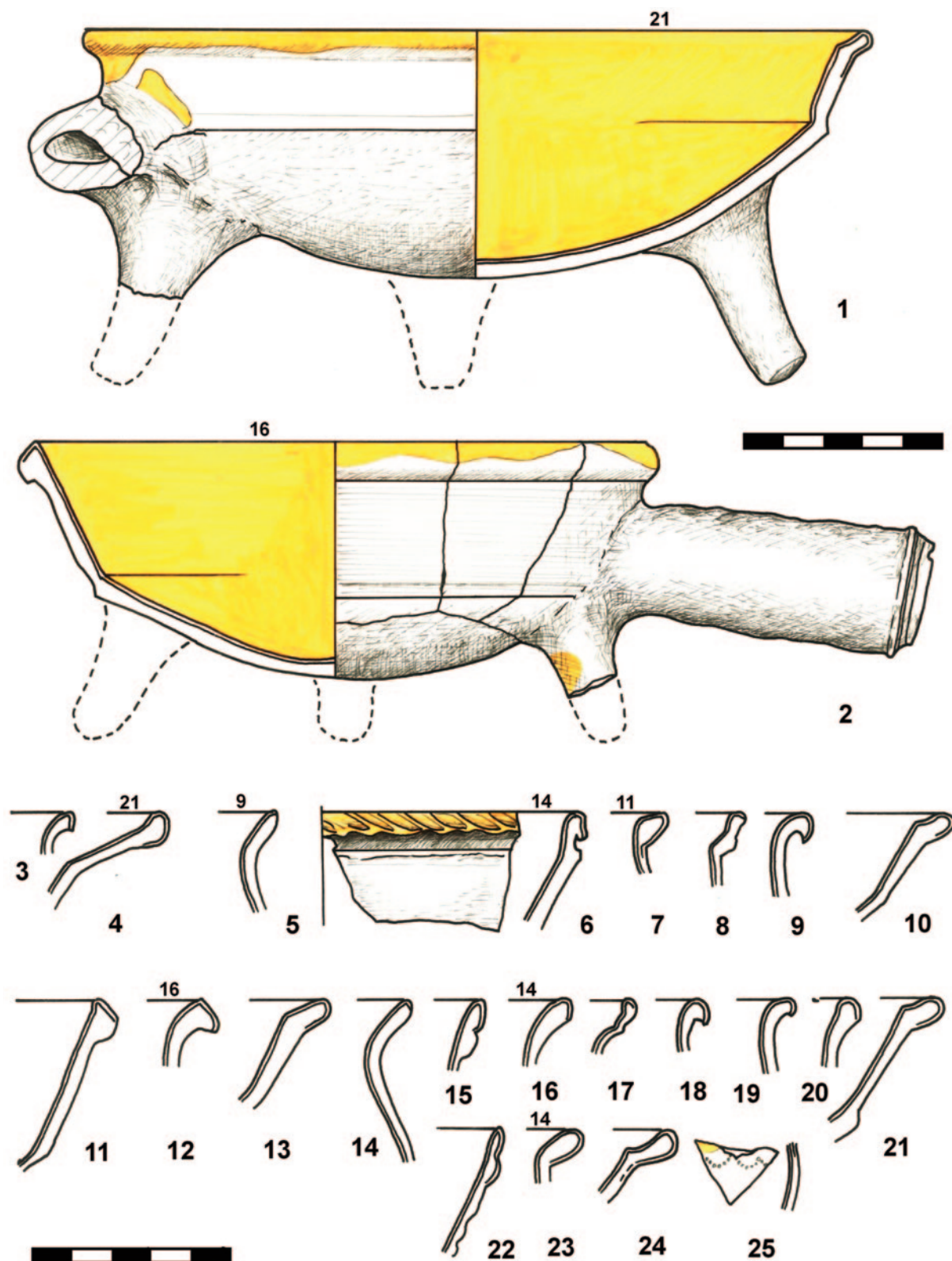
Tab. 61. Chlum u Jablonce (Jabloneček) – sonda 11/2010, šedá keramika s výzdobou rytou/radélkem/kolkem; zčásti drobná slída v ostřivu. Příškvary – 14,19. Červená malba/začazený – 12. Keramické třídy – B1, B2, B3, C1, C2, C3, C5. Sektor/vrstva – E/b: 1–8, E/c: 9–16, F/a: 17–22, F/c: 23–25.

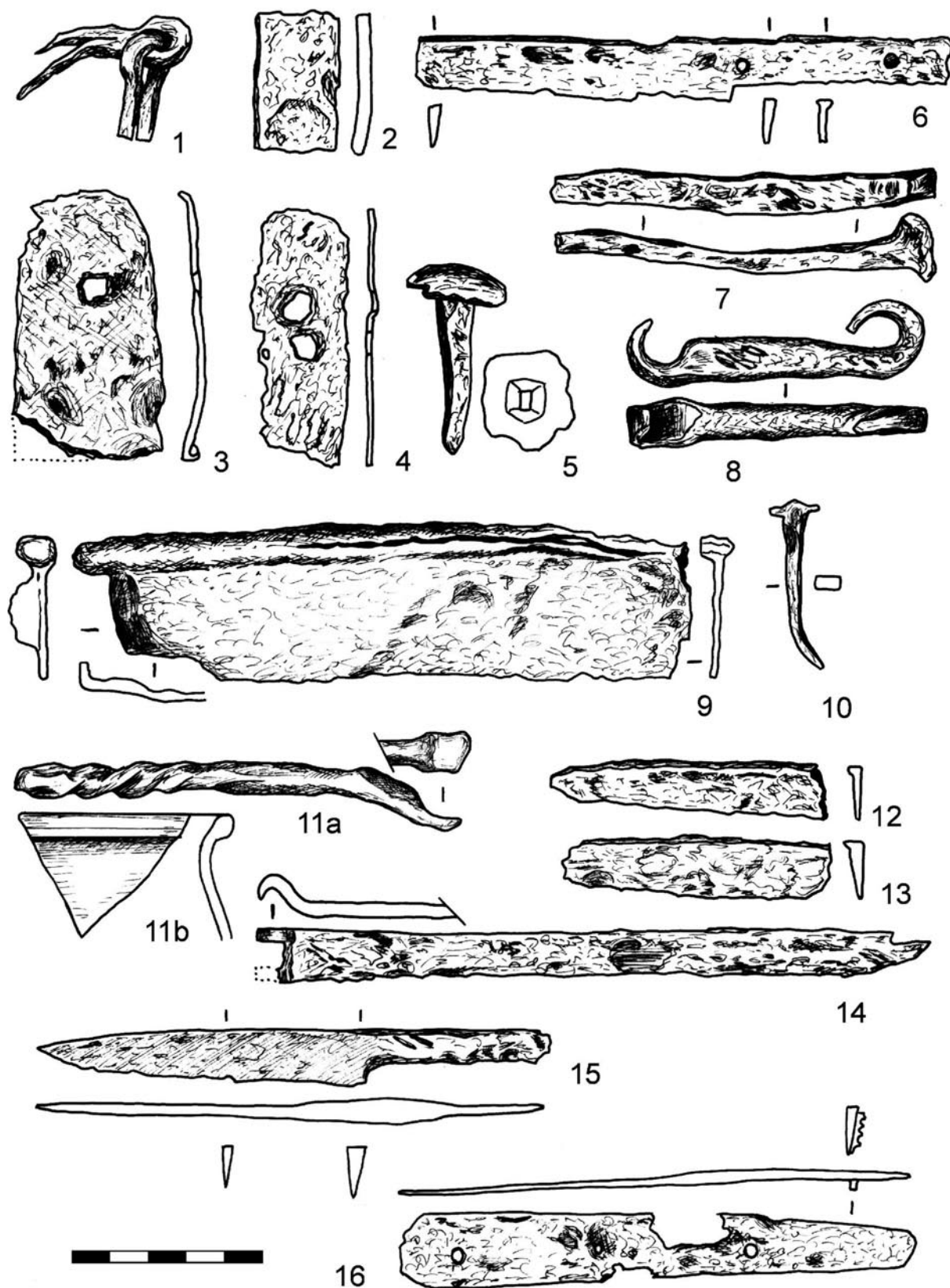
Tab. 62. Chlum u Jablonce (Jabloneček) – sonda 11/2010, šedá keramika s výzdobou rytou/radélkem/kolkem; zčásti drobná slída v ostřivu. Červená malba – 15,20. Keramické třídy – B1, B3, C1, C2, C3, C4, C5, C6. Nádoby – A = 9, I = 16,30,31, J = 1, K = 2, Q = 4. Sektor/vrstva – F/c: 1–8, J/a: 9–11, J/c: 12, K/a: 13–15, K/c: 16–20, L/c: 21–25, O/a: 26, O/b: 27–28, L/d: 29, O/b: 30–31, P/c: 32–33, O/b: 34, N/a: 35–36, Q/a: 37, Q/d: 37–39.

Tab. 63. Chlum u Jablonce (Jabloneček) – sonda 11/2010, šedá keramika s výzdobou rytou/radélkem/kolkem; zčásti drobná slída v ostřivu. Červená malba – 27. Keramické třídy – B1, B2, B3, C1, C3, C5, D. Sektor/vrstva – Q/d: 1–8, R/c: 9–10, S/a: 11, S/c: 12–13, T/c: 14–24, V/c: 25–27, U/c: 28–30.

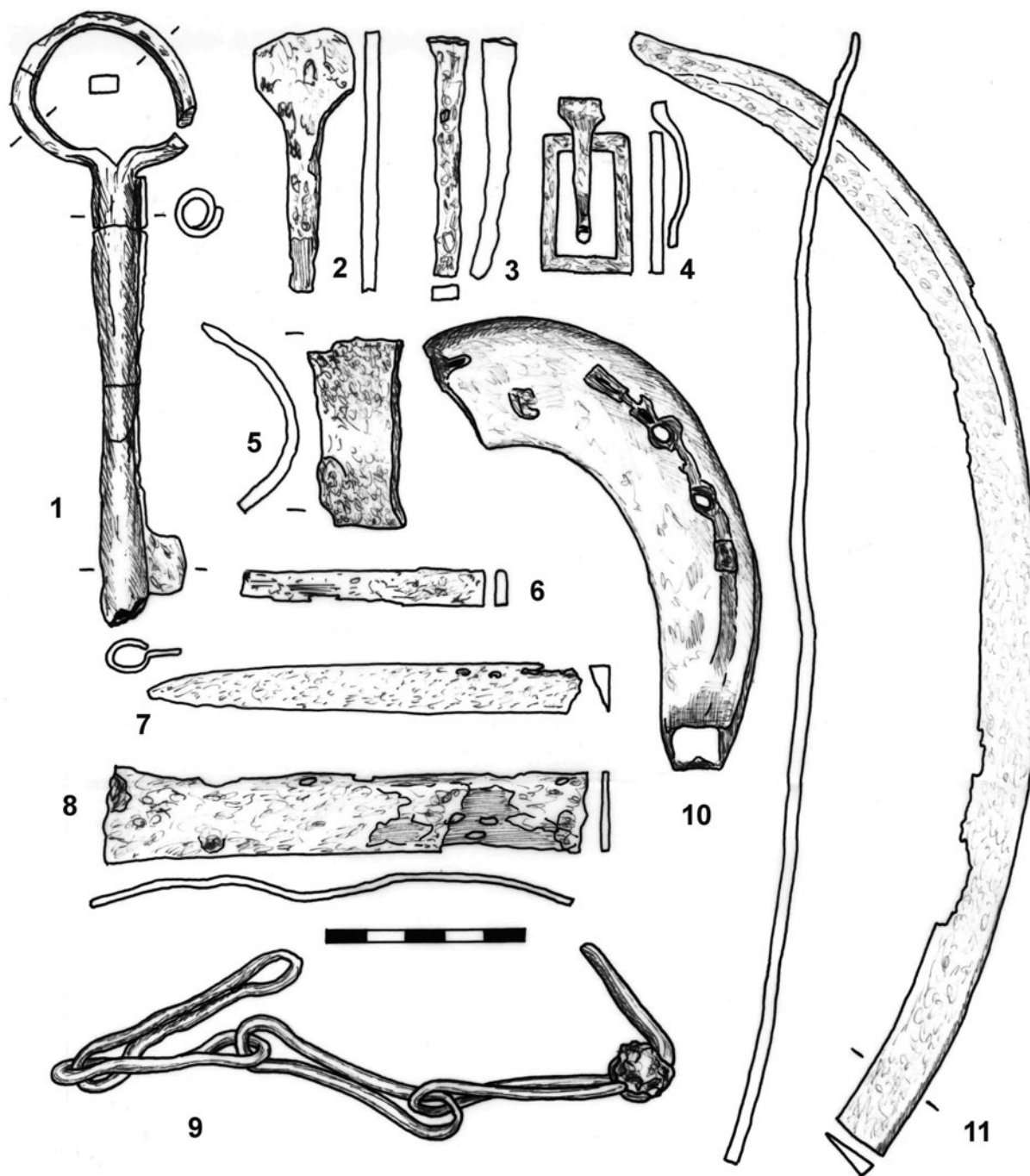

Tab. 64. Chlum u Jablonce (Jabloneček) – sonda 11/2010, glazovaná novověká keramika – světlá hrnčina převážně béžového výpalu a hnědých odstínů glazur (světlé, tmavé, plnokrevné, žíhané). Výjimky: glazura transparentní (12), žlutá/hnědá (19,20), hnědá/zelená (23), zelená (7,15,22); cihlový výpal – celkový (6?,7), uvnitř střepu (2,6,12); výzdoba radélkem (25); vně začazeno (1–3,6,11,18). Sektor/vrstva – E/c: 1–4, K/c: 5, L/c: 6, O/a: 7, O/b: 8, Q/b: 9, S/a: 10–11, T/a: 12, U/c: 13–14, V/c: 15–18, W/a: 19–21, Z/c: 22–23, AC profil: 24–25.

Tab. 65. Chlum u Jablonce (Jabloneček) – sonda 11/2010, železné předměty. Vrstva (a): 10,16, vrstva (b): 9, vrstva (c): 2–8, 11–15.

Tab. 66. Chlum u Jablonce (Jabloneček) – sonda 11/2010, železné předměty. Vrstva (a): 1,2, vrstva (c): 3–7, 9–11. Sonda 9/2010, vrstva (d): 8.
